

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(ARAP DİLİ VE BELAGATI)

HARRAN ARAPLARINDA DİL VE EDEBİYAT BAĞLAMINDA
ARAPÇA MESELLER VE TAHLİLLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdulkakim ÖNEL

ŞANLIURFA – 2016

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(ARAP DİLİ VE BELAGATI)

HARRAN ARAPLARINDA DİL VE EDEBİYAT BAĞLAMINDA
ARAPÇA MESELLER VE TAHLİLLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdulkakim ÖNEL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yasın KAHYAOĞLU

ŞANLIURFA – 2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 145230006 numaralı Abdülhakim ÖNEL'in hazırladığı "Harran Araplarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça Meseller ve Tahlilleri" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 20/01/2016 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

20/01/2016

(Danışman)
Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU

Üye
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Üye
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

356
...../2016
Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarını, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

Adı-Soyadı: Abdulhakim

ÖNEL

Öğrenci Numarası:

145230006

Enstitü Anabilim Dalı:

Temel İslam Bilimleri

Programı: Tezli Yüksek

Lisans

Başlık: Harran Araplarında

Dil ve Edebiyat Bağlamında

Arapça Meseller ve Tahlilleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 203 sayfalık kısmına ilişkin, 10 /12/2015 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Abdulhakim ÖNEL

18/04/2016

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU

18/04/2016

ÖNSÖZ

Hızlı bir şekilde gelişim gösteren dünyanın bugünkü bilim, kültür ve düşünce seviyesine ulaşmasında geçmiş medeniyetlerin etki ve katkısı büyüktür. Medeniyetleri yükselten ve onları ayakta tutan en önemli unsurlar manevi değerlerdir. Medeniyetler manevi değerlerinin gelişmesiyle yükselir, bu değerlerin kıymetlerini yitirmesiyle de düşüşe geçer ve yok olurlar. Dil de medeniyetleri ayakta tutan önemli bir unsurdur. Güçlü bir medeniyet zengin bir dil, zengin bir dil köklü bir uygarlık demektir.

Dil, Allah'ın (c.c) insanlara bahsettiği, kendi aralarında anlaşmayı sağlayan en büyük araçtır. Kur'ân-ı Kerîm, ilahi mesajın anlaşılabilmesi için her topluma kendi dilini konuşan peygamberlerin gönderildiğini buyurmaktadır. (İbrahim Sûresi, 14/4) Hz. Musa (a.s), nübüvvet görevini üstlendiğinde sözünün iyi anlaşılabilmesi endişesiyle dilindeki tutukluktan dert yanıp dilindeki bağı çözmesi için Cenab-ı Rahman'a *“Ey rabbim! Benim göğsüme genişlik ver, bana işimi kolaylaştır ve dilimden ukdeyi çöz ki sözümü iyi anlasınlar”* şeklinde dua etmiştir. (Taha Sûresi, 20/25-28) Ayrıca kardeşi Harun'u daha iyi bir dile sahip olduğu için övmüş ve onu kendisine yardımcı olarak talep etmiştir. Allah (c.c) er-Rahman Sûresinde insana verilen yaratılma ihsanından sonra “beyan (konuşma)” nimetine vurgu yapar. (Rahman Sûresi, 55/3-4.) Kur'ân'da ayrıca Davud'a (a.s) hikmet ve fesahatin verilmiş olduğundan övgüyle bahsedilmesi (es-Sâd Sûresi, 38/20) dil unsurunun ehemmiyetini ortaya koyar.

Arap dili İslâm medeniyetinin dilidir. Kur'ân ve Hadis-i şeriflerin yanı sıra tüm İslâm bilimlerinin dili Arapça'dır. Dolayısıyla bu alanda araştırma yapan hiç kimse Arapça'dan müstağni kalamaz. Milyonlarca insanın konuşma dili, yaklaşık bir buçuk milyar insanın da ibadet dili olan Arapça dünyanın en önemli dillerinden biridir. Arapça günümüzde yaklaşık 26 ülkede tek resmi dil veya resmi dillerden biridir. Türkiye'de ise Muş, Siirt, Mardin, Şanlıurfa, Batman, Adana, Mersin, Hatay gibi şehirlerde yaşayan Araplar tarafından kullanılmaktadır.

Biz bu tezimizde Arap dili için önemli bir yer işgal eden, Şanlıurfa'nın Harran ilçesi ve çevresinde kullanılan, veciz lafız, isabetli mana ve güzel teşbih özelliklerine sahip Arapça meselleri inceledik. Buradaki halkın kullandığı mahalli

mesellerin klasik emsal kitaplarında zikredilip edilmediğini, şayet zikredilmişse lügat ve delalet açısından herhangi bir değişikliğe uğrayıp uğramadığını, mesellerde kullanılan dil ile buradaki halkın günlük konuşma dili arasında bir farklılık olup olmadığını irdeledik. Amacımız Arapça'nın burada da halen canlı bir şekilde konuşulduğunu, Arap dünyasında yerini modern kelimelere bırakan birçok kelimenin Harran Araplarının dilinde muhafaza edildiğini göstermek ve bölgenin edebi, kültürel birikimine katkıda bulunarak belki de yaşlı insanların vefat etmesi ile yok olmaya yüz tutmuş meselleri kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Zira bu bölgede hâlâ yazılı gelenek gelişmemiş olup sözlü aktarım devam etmektedir. Hal böyle olunca doğal olarak tüm edebi birikim için olduğu gibi atasözlerinin de göçen insanlarla beraber göç etmesi kaçınılmazdır. Bu tezin bölgedeki köklü Arap dili ve edebiyatını ortaya çıkaracağını ve sözlü aktarım yoluyla muhafaza edilen edebi birikimi kayıt altına alacağını ümit ediyoruz.

Bizi bu konuyu çalışmaya sevk eden etkenlerden birisi de İlahiyat Fakültesinde Lisans eğitimi alırken değerli hocalarım Sayın Yasin Kahyaoğlu ile Sayın Casım Çiftçi Arapça derslerinde *el-Emsâlu'l-'arabiyye fi'l-hayâti'l-yevmiyye* adlı eserden bize fasih meselleri okuturlardı. Bu derslerde okuduğumuz mesellerden bir kısmının Harran Araplarının dilinde de benzer şekillerde -kimisi bazı değişimlere uğramış, kimisi de daha veciz bir halde- dolaştığını müşahade ettik. Bu konuya eğilince Harran Arapçası adını verebileceğimiz bu lehçeyi konuşan insanların dilinde fasih mesellerde mevcut olmayan, tedvin döneminde belki bulunamayan yahut kaybolan mesellerin mevcut olduğunu gördük ve bu meselleri inceleme ihtiyacı hissettik.

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşacaktır. Girişte bölgeye Arap nüfusun nüfuz edişi ele alınacaktır. İlk bölümde çalışmaya konu olan bölgenin tarihi, kültürü ve dili ile ilgili bilgiler verilecektir. İkinci bölümde ise meseller hakkında bilgi verildikten sonra Harran'da kullanılan meseller ve bunların tahlili ele alınacaktır. Sonuç bölümünde de çalışma sonunda elde edilen bulgular sıralanacaktır. Çalışmamızda meselleri toplarken hiçbir yazılı kaynaktan yararlanmadan doğrudan günlük sohbetlerden kaydettik. Zira bu alanda daha önce telif edilmiş herhangi bir kaynak mevcut değildir.

Bu tezi hazırlarken bana her türlü desteği veren, atasözlerinin açıklamalarında düzeltmelerde bulunan ve daha çok atasözüne ulaşmamı sağlayan Huriye Demir, Ali Demir, Abdullah Demir ve babam Hasan Önel'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamda bana yol gösteren kıymetli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Aslan'a, Doç. Dr. Salih Tur'a, Prof. Dr. Yakup Civelek'e ve çalışma boyunca desteğini esirgemeyen kaynak temininde bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Yasin Kahyaoglu'na şükranı borç bilirim.

Abdulahkim ÖNEL

ŞANLIURFA 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	VII
TRANSKRİPSİYON.....	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: HARRAN.....	4
1.1 Harran'ın Tarihteki Yeri.....	4
1.2 Harran'da Toplumsal Yapı.....	9
1.3 Harran'da Aşiret Yapısı.....	10
1.4 Harran'da Arap Dili.....	12
1.4.1 Harran Arapçasının Lüğavî Özellikleri.....	16
1.4.1.1 Harflerin Telaffuzu.....	16
1.4.1.2 Keşkeşe.....	18
1.4.1.3 İstinta'.....	18
1.4.1.4 Telteletu Behra.....	19
1.4.1.5 Fe'ilun Veznindeki Kelimenin İlk Harfinin Esreli Okunması.....	20
1.4.1.6 هو ve هي Zamirlerinin Şeddeli Okunması.....	21
1.4.1.7 İmale.....	21
1.4.1.8 Ekelûni'l-Berâğîs Lehçesi.....	22
1.4.1.9 Diğer Hususlar.....	22
1.4.2 Morfolojik Özellikler.....	23
1.4.2.1 İsimlerde Müfret, Tesniye ve Cem'.....	23
1.4.2.2 Marifelik-Nekrelik.....	24
1.4.2.3 Fiiller.....	24

1.4.2.3.1 Mazi Fiil Çekimi.....	24
1.4.2.3.2 Muzari Fiil Çekimi.....	25
1.4.2.3.3 Emir Fiil Çekimi.....	25
1.4.3 Sözdşimsel Özellikler.....	25
1.4.3.1 Zamirler.....	25
1.4.3.2 Soru Edatları.....	26
1.4.3.3 İşaret İsimleri.....	26
1.4.4 Harran Arapçasının Geleceği.....	27
İKİNCİ BÖLÜM: HARRAN'DA KULLANILAN MESELLER VE TAHLİLLERİ.....	28
2.1 Mesel Kelimesinin Anlamı.....	28
2.2 Mesellerin Tedvini.....	29
2.3 Mesellerin Yapı Bakımından Kategorileri.....	30
2.3.1 Veciz Meseller.....	30
2.3.2 Kıyâsî Meseller.....	31
2.3.3 Hurafi Meseller.....	32
2.4 Harran Meselleri ve Fasih Meseller.....	32
2.5 Harran Meselleri ve Türkçe Atasözleri	35
2.6 Harran Meselleri.....	36
2.6.1 Elif Harfiyle Başlayan Meseller.....	36
2.6.2 Ba Harfiyle Başlayan Meseller.....	120
2.6.3 Ta Harfiyle Başlayan Meseller.....	125
2.6.4 Sa Harfiyle Başlayan Meseller.....	127
2.6.5 Cim Harfiyle Başlayan Meseller.....	127
2.6.6 Çe Harfiyle Başlayan Meseller.....	129
2.6.7 Ha Harfiyle Başlayan Meseller.....	130

2.6.8	Ha Harfiyle Başlayan Meseller.....	133
2.6.9	Dal Harfiyle Başlayan Meseller.....	135
2.6.10	Žal Harfiyle Başlayan Meseller.....	137
2.6.11	Ra Harfiyle Başlayan Meseller.....	137
2.6.12	Ze Harfiyle Başlayan Meseller.....	140
2.6.13	Sin Harfiyle Başlayan Meseller.....	141
2.6.14	Şin Harfiyle Başlayan Meseller.....	143
2.6.15	Sad Harfiyle Başlayan Meseller.....	146
2.6.16	Dad Harfiyle Başlayan Meseller.....	148
2.6.17	Tı Harfiyle Başlayan Meseller.....	149
2.6.18	Ayn Harfiyle Başlayan Meseller.....	151
2.6.19	Ğayn Harfiyle Başlayan Meseller.....	156
2.6.20	Fe Harfiyle Başlayan Meseller.....	157
2.6.21	Kaf Harfiyle Başlayan Meseller.....	158
3.3.22	Ge Harfiyle Başlayan Meseller.....	159
2.6.23	Kef Harfiyle Başlayan Meseller.....	162
2.6.24	Lam Harfiyle Başlayan Meseller.....	165
2.6.25	Mim Harfiyle Başlayan Meseller.....	174
2.6.26	Nun Harfiyle Başlayan Meseller.....	178
2.6.27	Vav Harfiyle Başlayan Meseller.....	181
2.6.28	He Harfiyle Başlayan Meseller.....	182
2.6.29	Ye Harfiyle Başlayan Meseller.....	182
SONUÇ	186
KAYNAKÇA	187

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselam

b. : Bin veya İbn

b.y. : Baskı Yeri Yok

Çev. : Çeviren

Fak. : Fakültesi

H. : Hicri

Hız. : Hazreti

M. : Miladi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

Tsz. : Tarihsiz

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

vs. : Ve saire

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

أ : a-e	ض : ḍ
ء : ' (vokal yok)	ط : ṭ
ب : b	ظ : ḏ
ت : t	ع : ' (vokal yok)
ث : ṯ	غ : ğ
ج : c	ف : f
ح : ḥ	ق : q
خ : ḫ	ك : k
د : d	ل : l
ذ : ḏ	م : m
ر : r	ن : n
ز : z	هـ : h
س : s	و : v
ش : š	ي : y
ص : ṣ	گ : g
چ : ç	Uzatma: ^

é: Harfin e ile i arasındaki bir sesle okunmasını ifade eder.

ÖZET

Bu çalışma, Harran şehrinde yaşayan Arapların konuştıkları Arap dilini meseller örneğinde ele almaktadır. Burada yaşayan Arapların kullandıkları lehçenin özellikleri ve halk arasında dolaşan mesellerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Diğer Arap lehçelerinde olduğu gibi Harran Lehçesinde de *keşkeşe*, *istinta*, *telteletu behra*, *feîlun veznindeki kelimenin ilk harfinin kesreli okunması*, *gaib ve gaibe zamirlerinin şeddeli telaffuz edilmesi*, *imale* ve *ekelûni'l-berâgîs lehçesi* gibi dil özelliklerinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Harran mesellerinde klasik edebî dilde kullanılan birçok kelimenin mevcut olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Harran, Harran Arapları, Harran Lehçesi, Mesel, Arapça

ARABIC PARABLES AND ANALYSES IN HARRAN ARABS IN THE CONTEXT OF LANGUAGE AND LITERATURE

ABSTRACT

This study examines spoken Arabic language in Harran with examples. It aims to find out the features of this language of this region and the proverbs used by people.

The research has indicated that as in other Arabic dialects in Harran, the first letter of the words in the shape of *kashkasha*, *istinta'*, *taltalatu bahra*, *failun* are read by kasra (a vowel sign indicating a short i), and pronouns of third person (he/she) are pronounced by shadda (doubled consonant), and that it has the features of such dialects *imala* and *akalun al-baragis*. It has further showed that Harran proverbs have words which are used in classic literary language.

Keywords: Harran, Harran Arabs, Harran dialects, Proverb, Arabic language

GİRİŞ

İslâm tarihçileri ve coğrafyacıları, Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki bölgeye el-Cezîre adını vermişlerdir ve bölgeyi buraya yerleşen Arap kabilelere nispetle üç kısma ayırmışlardır. Bunlar; Diyar-ı Bekr, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Mudar'dır.

Bu bölge İslâm öncesi dönemden başlayarak Araplara yurt olmuştur. Ancak Arapların buraya yerleştiği tarihi kesin olarak belirlemek mümkün değildir. M.Ö 132 yılında Edessa kentini hâkimiyeti altına alan sülale, Arapların bu bölgeye yerleştiğinin en eski delilidir. Bu sülalenin isimleri onların Arap asıllı olduğunu göstermektedir.¹ Yine M.Ö, ilk asırda Habur ve Sincar'ın güneyinde konar-göçer Arapların var olduğuna dair haberler varid olmuştur.² Ârami bölgesinde Arap kesiti dilsel ve örfi olarak yavaş yavaş oluşurken kısa bir müddet sonra el-Cezîre bölgesine yeni Araplar akın etmeye başlamıştır. Bunlar Miladi 3. yüzyıl'da el-Cezîre bölgesinin kuzeyine gelen gruplara katılmışlardır. Üçüncü yüzyılın sonlarında da el-Cezîre bölgesinin Araplaşmasında büyük öneme sahip Hîre krallığını³ (M. 3. asrın ortası- M.S 633) kurmuşlardır.⁴

Milattan önce bölgenin kırsal kesimlerine yayılmış olan Arap nüfus milattan sonra giderek artmıştır.⁵ Miladi 495-542 yılları arasında Diyar-ı Mudar'ın hemen güneyinde Rabia ve Bekr kabileleri arasında meydana gelen Besus savaşından sonra Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail kabileleri el-Cezîre bölgesine hızlı bir şekilde göç

¹ Max Adrian Simon Freiherr Von Oppenheim, Werner Caskel ve Erich Braunlich. *el-Bedv*, Çeviri ve Tahkik: Macid Şubber, el-Varrâk li'n-Neşr, Tsz., Cilt 1, s.104.

² Oppenheim vd., Cilt 1, s. 104.

³ III. asrın ortalarında, Irak'taki Hire şehri ve çevresinde kurulmuştur. Hire krallığı, Hz. Ebû Bekr zamanında Halid b. Velid tarafından ortadan kaldırılmıştır (633). Hireliler Arapça konuşmuşlardır. Bilinen en eski hükümdarları Amr b. Adî (268-288)'dir. En meşhur hükümdarları Münzir b. Mausema (563-586)'dir. Nabiga el-Zübyanî ve Tarafê gibi cahiliye devri Arap şairlerini himaye etmişlerdir.

⁴ Oppenheim vd., Cilt 1, s. 105.

⁵ Ahmet Aslan, *Bedii Sanatların Şairi el-Hasan b. Esed el-Fârikî Hayatı ve Şairliği*, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2012, s.14.

etmeye başlamıştır.⁶ Bunun yanında Kudaa kabilesinin iki kolu Tenuh ve Behra da bu bölgenin doğusuna yerleşmiştir. İlerleyen dönemlerde Ufeyle İyad ve Nümeyriler bölgeye göç etmişlerdir.

İslâmiyet'in doğuşundan sonra kurulan ve etnik olarak bir Arap devleti olan Abgarlar devleti Edessa'da (Urfa) kurulunca Arap kabilelerin bölgeye göçü hız kazanmıştır. İslâmi fetihten sonra Bekr kabilesine mensup batınlar ve özellikle Şeybanlar fethedilen yerlere yerleşmeye başladı.⁷ III. halife Hz. Osman, Şam valisi Muaviye'ye güçlü Arap kabilelerini Bizans sınırına yerleştirme emrini verince⁸, Mudar'ın kolları olan Temim, Kays, Esed ve bazı Kureyşli kabileler de Diyar-ı Mudar'a yerleştirildi.⁹ Özellikle Sıffin Savaşından (M. 657) sonra Kaysî aşiretler bölgeye büyük oranda yerleşmeye başladı.¹⁰ Bu tarihten sonra bu bölgeye Diyar-ı Mudar adı verilmeye başlandı. Arap dili bölgede baskın dil haline geldi.¹¹ Emevîler döneminde (M. 661-750) de Arap kabileleri bu bölgeye göç etmeye devam etmiştir. Son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed (693/750) Harran'da doğup büyümüştür. Hilafete geçince de İslâm devletinin başkentini Harran'a taşımıştır.

Harran bölgesinde Arap edebiyatı da asıl gelişimini Emevîler döneminde gerçekleştirmiştir. Arapça bölgede yazı ve edebiyat dili olmuştur. Özellikle bürokraside görev almak ve sarayda yer kapmak amacıyla kızıışan siyasi rekabet bu bölgede Arap şiirinin gelişmesine vesile olmuştur.¹² Emevîlerin yıkılışından sonra Arap edebiyatı çevresi de olumsuz etkilenmiştir. Fakat hicri IV. asırda Hamdani emirliği (905-1004) kurulduktan sonra Arap edebiyatı bu bölgede en parlak dönemini yaşamıştır. Seyfu'd-Devle el-Hamdânî (945-967) sarayında âlim, edip ve şairleri toplayarak bölgede edebiyatın ve ilmin gelişmesine katkı sağladı.¹³

Hicri IV. asırda da el-Cezîre bölgesine Kuşeyr, 'Ukayl, Kilab ve Nümeyr gibi bedevi kabileler göç etmişlerdir. Bu kabileler bölgede mahalli emirlikler

⁶ Sevâdî 'Abd Muhammed, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye fî Bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*, Bağdat, Dâru'ş-Şuuni's-Sekafiyeti'l-Âmmeti, 1989, s.58.

⁷ Aslan, s. 14-15.

⁸ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, Thk., 'Abdullah Enis et-Tabba', Beyrut, Muessetu'l-Mu'af, 1987, s. 245; Sevâdî, s. 90.

⁹ el-Belazurî, s. 245; Sevâdî, s. 90.

¹⁰ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, Çev. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s.264.

¹¹ Sevâdî, s. 64.

¹² Aslan, s.19.

¹³ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 14.

kurmuşlardır.¹⁴ Urfa ve Harran çevresinde Numeyrîler emirliği (991/1081) kurulmuştur.¹⁵ Miladi 950 yılına gelindiğinde Suriye tarafından Kaysî aşiretler yoğun biçimde yeni bir yurt arayışıyla el-Cezîre bölgesine akın etmişlerdir.¹⁶

Bu dönemden sonra Harran gerileme döneme yavaş yavaş girmeye başlamış ve Moğol istilasası ile olumsuz bir dönem yaşamıştır. Özellikle XIII-XIV. yüzyıllarda etraftaki göçebelerin işgaliyle bir köy haline getirilmiştir.¹⁷ Bu dönemden sonra bölgede Arap edebiyatı her ne kadar zayıflamışsa da tamamen yok olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira kökleri eski Arap kabilelerine dayanan Arap aşiretler bugün hâlâ bu bölgede varlığını sürdürmektedir. Harran bölgesinde Arapça yazılı metinlere bağlı kalmadan konuşulmaya devam etmektedir. Harran Araplarının kültür ve geleneklerini yüzyıllardır sözlü aktarımlar ile yapmaktadırlar. Kültürel belleği, sözlü gelenekler aracılığıyla inşa eden Harran Arapları şarkılar, ağıtlar, atasözleri, hikâyeler, masallar ve anıları ile konuşma dillerini yaşatmaktadırlar. Arap dünyasıyla siyasî ve kültürel irtibatını uzun bir dönemden beridir koparmış olan Harran Araplarının halen günlük konuşmalarında klasik Arap edebiyatında yer alan birçok kelimeyi kullandıklarını görmekteyiz. Bunun yanı sıra Harran bölgesinde en eski Arap lehçelere ait kelimelerin de kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmamızda Harran dilinin lafız yapısını ve zamanla nasıl değişime uğradığını inceleme ihtiyacı hissettik. Bu kapıyı araladığımızda arkasında daha önce bilinmeyen güçlü bir hazine bulduğumuzu ifade edebiliriz.

¹⁴ Oppenheim vd, Cilt 1, s. 107.

¹⁵ Aslan, s. 21

¹⁶ Oppenheim vd, Cilt 1, s. 107.

¹⁷ DİA, *Harran*, s. 239

1. BÖLÜM: HARRAN

Bu bölümde tezimizin konusunu teşkil eden bölgenin tarihini, bugünkü sosyo-kültürel yapısını ve buradaki lehçe ile bu lehçenin özelliklerini ele alacağız.

1.1 Harran'ın Tarihteki Yeri

Harran, İslâm tarihçileri ve coğrafyacılarının el-cezîre (الجزيرة) olarak isimlendirdikleri bölgede yer alır. Buraya Cezîre adı, Fırat ile Dicle nehirleri arasında bulunmasından dolayı bir ada görünümde olması sebebiyle verilmiştir. İslâm tarihçileri Âkur ceziresi, el-Cezîretu'l-İrâkiyye ve el-Cezîretu'l-Furâtiyye de demektedirler.¹⁸ Eski Yunanlılar ve bugünkü Avrupalılar bu bölgeye “Mezopotamya” ismini vermişlerdir. Mezopotamya Yunanca’da “ *iki nehir arası*” anlamına gelmektedir. Mezopotamya’yı ayrıca Araplar ‘siyah’ anlamında “*Sevad*”, Sasaniler ise ‘ülkenin kalbi’ anlamında “*Dil-i İrañşehr*” diye isimlendirmişlerdir. Mezopotamya Sami medeniyetinin oluşturduğu bir havzadır.¹⁹ Samilerin ana yurdu Mezopotamya’dır.²⁰ Hicaz bölgesi İslâm’ın doğuşundan sonra Mezopotamya bölgesini geride bırakarak merkez bölge olmuştur.

Bölgenin kuzey sınırı Keban şehrinin önünden geçen Fırat nehri ile başlayıp, güneyde Samsat, Runkale, Birecik, Rakka, Rahbe ve Hille beldelerinin önünden geçerek, güneyde bulunan Divaniye yakınından doğuya yönelip Dicle nehrine ulaşır. Buradan Dicle takip edilerek doğuya doğru İmare, Bendar Tiktit, Hadise, Musul, Cezîretu İbn Ömer, Hasankeyf, Tepe Horbus’tan (Batman) sonra kuzeye döner.

¹⁸ Sevâdî, s. 34-35.

¹⁹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 2.baskı, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2012, s.26

²⁰ Demirayak, s.26

Buradan Meyyâfârikîn (Silvan), Tercil (Hazro), Atak (lice) ve Hani (Hâni) kasabalarından sonra Palu önünden geçerek Murat nehrine ulaşır.²¹

Hz Osman'ın hilafeti döneminde (644–656) ayrı bir vilayet haline getirilen el-Cezîre bölgesi; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Bekir adları ile üç amillîğe ayrıldı. Harran, bu dönemlerde bütün el-Cezîre'nin merkezi konumunda bulunmaktaydı.²²

Diyar-ı Rebia bölgesi özellikle Rebia Araplarından Tağlib kabilesinin diyarıydı. Bu bölgenin sınırları Dicle boyunca Tell-Fâfân'dan Tekrît'e kadar uzanır. Dicle'nin sağ kıyısındaki Habur, Hirmas ve Sarsar ırmakları ile sol kıyısındaki Küçük Habur'un aşağı mecrasını ve aynı zamanda Zap nehrinin aşağı ve yukarı havzalarını kapsar.²³ Merkezi Musul veya Nusaybin olarak gösterilen bölgenin önemli şehirleri; Ceziretu İbn Ömer (Cizre), Dârâ, Sincar, Resülayn, Erbil, Mardin, Tell-Âfer, Beled, Berkaid, Tur Abidin, Habur, Duneysir ve Kefertusa'dır.²⁴

el-Cezîre'nin diğer bir parçasını oluşturan Diyar-ı Bekir bölgesine, Hz. Ömer döneminde, el-Cezîre'nin kuzey kısımlarına göç etmeye başlayan Bekr'lilerin hareketi, Halife Muaviye (661–680) döneminde daha bir yoğunluk kazandı. Bu sebepten el-Cezîre'deki Amid ve çevresi Diyar-ı Bekr adı ile anılmaya başlandı. Merkezi Meyyafarikin veya Amid olan Diyar-ı Bekr'in başlıca şehirleri; Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Meyyafarikin (Silvan), Siirt, Hizan, Hani, Erzen, Tell-Fâfân, Bitlis, Hettah ve Mardin bu bölgenin en önemli şehirleridir.²⁵

Tezimizin konusunu teşkil eden Diyar-ı Mudar ise, el-Cezîre bölgesinin asıl kısmını teşkil ediyordu. Bu bölgenin en önemli tarihi şehirleri Harran, Urfa (er-Ruha), Suruç (Batna), Birecik (Birtha), Ceylanpınar (Rasu'l-Ayn), Rakka, Viranşehir (Tel-Mevzin), er-Rahba, Samsat (Sumeysat), Karkisya (el-Busayra) ve Siverek (es-Suveйда) şehirleriydi.²⁶

²¹ İbn Havkal, *Sûretu'l-Arz*, Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1996, s.189; Abdülgani Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, (Yay. Haz. M.Öztürk-İ.Yılmazçelik), Elazığ, 2004, s.1.

²² Mükrimin Halil Yınanç, "*Diyarbekir*", İA, Cilt 3, Eskişehir 1997, s. 606.

²³ "Diyâr Rebia", İA, Cilt 3, Eskişehir, 1997, s. 601

²⁴ Şeşen, s.9

²⁵ Şeşen, s.9

²⁶ Şemsuddin Ebî 'Abdillah Muhamed el-Makdisî, *Ahzeni't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, 2. Baskı, Neşreden: De Goeje, Leyden, Brill Matbaası, 1906, s. 137-138.; Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, Dâr Sâdır, 1977, Cilt 2, s. 235.

Harran bugün Şanlıurfa ilinin 44 kilometre güneydoğusunda bulunan yeni bir ilçe olmakla beraber eskiden ilim merkezi ve bölgenin hatta dünyanın en eski üniversitesine sahip büyük bir şehirdi. Harran kuzeyden Şanlıurfa il merkezi, batıdan Akçakale, doğudan Ceylanpınar ve güneyden Suriye ile çevrili olarak kendi adıyla anılan Harran Ovası'nın merkezinde kurulmuştur. Günümüzde bu bölgede yaşayan Araplar tarafından Harran bölgesi “Dîrit Harran” diye isimlendirilir.

Harran dünyanın ilk bilim merkezlerinden biridir. Harran hem ilkçağ felsefe ekolü (Harran Okulu) ile hem de İslâmi dönemde 11. yüzyıla kadar tercüme ve öğrenim faaliyetleri ile bilim merkezi olmuştur. Harran, Hz İdris'e kadar dayandırılan Sabii'lerin merkezi ve Sin Mabedi'nin bulunduğu şehirdir. Bazı rivayetlere göre Hz. Âdem ve Hz. Havva cennetten indikten bir süre sonra buraya geldi. Birçok peygamberin öyküsü bu topraklarda cereyan etti. Hz. İbrahim Filistin'e gitmeden önce burada ikamet etti. Bin yıl önce Cabir b. Hayyâm, maddenin bölünmesini burada; dünyanın ilk üniversitesinde anlattı. Birçok Hadis râvisi ve tarihçi burada yetişti. Ortaçağın en büyük bilginlerinden sayılan ve Batı'da “Arapların Öklidi” diye şöhret bulan²⁷ matematikçi Sabit b. Kurra (836/901) ve astronomi bilgini Battanî (ö. 929) Harran'da ün kazandı. Tasavvuf ehli arasında vefatından sonra tasarrufu devam eden dört veliden biri kabul edilen şeyh Hayat b. Kays (ö. 1185) burada yaşadı ve burada hakkın rahmetine kavuştu...

Harran Nuh tufanından sonra kurulan ilk şehirdir.²⁸ Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cem*'indeki bir rivayete göre Harran ismi, İbrahim'in (as) kardeşi Hârân'dan (هاران) gelmektedir. Hârân (هاران), bu şehrin ilk kurucusudur.²⁹ Daha sonra Arap nüfusunun meskûn olduğu bir yer haline geldi ve bu isim Harran (حَرَّان) olarak değişime uğradı.

Hz. İbrahim'in Filistin'e gitmeden önce bu şehirde oturmuştur.³⁰ Bu nedenle Harran'a “Hz. İbrahim'in şehri”³¹ denilmiştir. Harran'da İbrahim peygambere ait bir

²⁷ Çelik Mehmet, Yaşar Şükran, Ortaçağ Bilim Dünyasından Bir Portre Sabii Bilgin Sabit b. Kurra (h. 211-285/m. 826-901), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, Elazığ-2008, s.79

²⁸ el-Hamevî, Cilt 2, s.235.

²⁹ el-Hamevî, Cilt 2, s.235.

³⁰ Şeşen, s.3

ev, adını taşıyan bir mescid ve O'nun otururken yaslandığı bir taş vardı.³² Yine Tevrat'ta "Abram Harran'dan gittiği vakit, 75 yaşında idi"³³ denilmektedir. Tevrat'ın bu ifadesi de Hz. İbrahim'in uzun yıllar Harran'da yaşadığını göstermektedir.

İslâm tarihçilerinin önemli ismi Taberî (ö.923) ile Salebi (ö. 1035) gibi tarihçilerin kaydettiğine göre, Hz. İbrahim Harran'da veya Harran çevresinde doğmuştur.³⁴ Diyarbekrî'ye göre Hz. İbrahim Harran'da doğdu daha sonra babası onu Nemrud b. Ken'ân'ın şehri olan Babile götürdü.³⁵

فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

*Bunun üzerine Lût ona iman etti ve (İbrahim): Doğrusu ben Rabbim'e (emrettiği yere) hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sahibidir, dedi.*³⁶

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ

*Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık.*³⁷

Kaydedilen ayetlerdeki ilgili yerin, Harran ve çevresi olduğu hakkında görüş belirtenler de mevcuttur.³⁸ Hz. İbrahim putperest kavminden uzaklaşıp tevhide ikame etmek ve dinini yaşamak için eşi Hz. Sâre (amcasının kızı olur) ve Lût a.s (Hz. İbrahim'in yeğeni, yani Hz. İbrahim onun amcası olur) ile beraber Harran'a geldi. Bir rivayete göre Hz. İbrahim'in babası Tareh (Âzer) te onlarla Harran'a geldi ve küfrü üzere burada öldü.³⁹ Öldüğü vakit 250 yaşındaydı.⁴⁰

Harran'ın bilinen tarihi, milattan önce başlamaktadır. Başlangıçta Sümer ve Hititlerin elinde bulunan bölge M.Ö 2750 yılında Samilerin istilasına uğramıştır. Daha sonra M.Ö 612 yılına kadar Asurların egemenliğinde kalan bölge M.Ö 550

³¹ Abdullah Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, tsz., s.1; Ali Bakkal, *Harran Okulu*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Tsz., s.8; Abdulvahhab en-Neccar, *Kıyasu'l-Enbiya*, Beyrut, Dar-ı İhya Et-Turasi'l-Arabiyyi, tsz., s.83

³² Şeşen, s. 3

³³ *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, Tekvin, bab 12, İstanbul, Ohan matbaacılık, 2010, s. 11

³⁴ El-İmam eş-Şeyh Huseyn b. Muhammed b. Hasan ed-Diyarbakri, *Tarihu'l-Hamis fi Ahvali Enfesi Nefayis*, Beyrut, Muessesetu Şa'ban, tsz., Cilt 1, s. 79.

³⁵ Diyarbekrî, s.79

³⁶ Ankebut Sûresi 26

³⁷ Enbiya Sûresi 71

³⁸ el-Hamevî, s. 235; Şeşen, s. 3

³⁹ İbn kesîr ed-Dimaşkî Ebi'l-Fidaî, *Kıyasu'l-Enbiya*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, s. 97.

⁴⁰ İbn Kesîr ed-Dimaşkî, s. 97

yılından itibaren sırasıyla Babillerin, Perslerin ve Büyük İskender'in imparatorluk sınırları içerisinde kalmıştır. Büyük İskender'in ölümünden sonra Seleukoslar yöreye hâkim olmuşlardır. Bunu Osrhoene krallığı ve Romalılar izlemiştir. Roma'nın M.S 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma sınırları içinde kalan Harran, Bizanslılar ile Sasaniler arasında sık sık el değiştirmiştir.

Hiz. Ömer döneminde el-Cezîre bölgesinin fethi için görevlendirilen İyaz b. Ğanem (582/641) tarafından 640 tarihinde savaşız olarak fethedilen Harran⁴¹, fethinden sonra Arap hâkimiyetine girmiş ve devrin önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Harran'dan sorumlu Emevî valisi Mervan (693/750), III. Yezit'in (691/744) halife seçilmesini kabullenmeyerek isyan etmiş ve 744 tarihinde halifelîğe seçilmiştir. Şam'daki işlerini düzene koyup bölge valilerini tayin ettikten sonra, yaklaşık 85 yıldır Şam'da bulunan imparatorluk merkezini terk ederek daha önce valilik yaptığı el-Cezîre bölgesine, Harran'a dönmüştür. Mervan, böylelikle yıllardır devlete başkentlik yapmış olan Şam'ı terk ederek hükümet merkezini bütün kurumlarıyla Şam'dan Harran'a taşımıştır.

En vahim devri Harran, şüphesiz Moğol istilası ile yaşamıştır. 1260 yılında Moğol hükümdarı Hülagü tarafından şehir zaptedilmiştir. Ardından bölge Moğollar ile İlhanlılar arasında mücadele alanı olmuştur. Şehir birkaç defa bu iki taraf arasında el değiştirmiş, Moğollar şehri ellerinde tutamayacaklarını anlayınca şehrin zenginliklerini, sanatkârlarını, ustalarını Mardin ve Musul'a götürmüşlerdir. Halk bu şehirden kaçmıştır. Moğollar şehri ve camisini tahrip etmiş, burayı viraneye çevirmiş ve şehrin kapılarını taşlarla örmüşlerdir. Bu tarihten sonra halksız kalan Harran harap bir köy haline gelmiştir. Ziraat, ticaret v.s son bulmuştur. Çünkü bu işi yapacak ve bu işten anlayan kimse kalmamıştır. Harran'ın değerini tamamen yitirmesinden sonra Urfa, bölgenin önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. 1517 yılında Osmanlıların eline geçtiği sırada Harran'ın yalnızca 250 nüfuslu bir köy olması ise düştüğü vahim durumu göstermek için yeterlidir. Cumhuriyet devrinde Akçakale ilçesine bağlanan Harran köyü, Güneydoğu Anadolu projesinin bölgeye getireceği avantaj düşünülerek 1987 yılında çıkarılan kanunla ilçe haline dönmüştür.⁴² İlkçağ'dan beri varlığı

⁴¹ İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, Tahkik: Abdullah el-Kâdi, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987, Cilt 2, s. 377; el-Belâzurî, s. 239-241; el-Hamevî, s.236.

⁴² Şeşen, s. 32.

bilinen, ilim ve sanatta doruk noktasına ulaşan Harran Okulu'nun adını yaşatmak gayesiyle Şanlıurfa'da kurulan üniversiteye Harran Üniversitesi adı verilmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki klasik ve çağdaş kaynaklarda Harran'la ilgili bilgiler oldukça sınırlı bir şekilde yer almaktadır. Gerek ülkemizde gerek Arap dünyasında Harran tarihiyle ilgili malumat çok azdır. Son yıllara kadar Harran'la ilgili derli toplu hiçbir çalışma yapılmamıştır. Her ne kadar Harranlı bazı âlimler şehrin tanıtımı ile ilgili eserler yazmışsa da bunlar günümüze ulaşmamıştır. Harran 1271 yılında Moğollar tarafından tahrip edildiği ve köy haline geldiği için bu tarihten sonraki durumu hakkında pek bilgi mevcut değildir. Günümüzdeki çalışmaların da yetersiz olduğu kanaatindeyiz. Biz tarih alanında bir çalışma yapmıyoruz dolayısıyla Harran tarihi konusunda daha kapsamlı bir çalışma yaptığımızı iddia etmiyoruz. Temennimiz işin ehlinin Harran'a daha fazla önem atfetmesi ve tarihini ortaya koymasıdır.

1.2 Harran'da Toplumsal Yapı

Günümüzde Harran bölgesinde bilgi bu iklimin ihtiyaçlarından doğan âdet ve geleneklerin geliştirdiği malumattan ibarettir. Son yıllarda okullaşma oranının artmasına kadar okuma yazma bilen insanlar çok azdı. Bir tahsil ve eğitim tarzı yoktu. İnsanların bilgisi ise asırlardan beri gelen “naklî” bilgilerden ibaretti.

Toplumun büyük bir kısmı çiftçilik ile uğraşmaktadır. Aşiret yapısı devam etmektedir. Aynı aşirete mensup köyler genellikle birbirine komşu köylerdir. Aşiret yapısı her ne kadar klasik yapısıyla devam etmiyorsa da bir akraba birlik ve bütünlüğü şeklinde aşiret olgusundan bahsetmek mümkündür. Bir diyet hadisesi vaki olduğu zaman bunu, İslâm hukukundaki “akile” gibi bir kurum olan aşiret öder. Diyetin çeyreğini işin asıl sorumlusu olan fertler ve aileleri öderken geri kalan meblağ aşiret kollarının erkek ve ergen fertlerine bölüştürülür. Bundan imtina eden aileler, o aşiret kurumundan dışarıda tutulur. Aslında bir aşiret bir davada diyet almaya hak kazanırsa bu para da tüm aşiret kollarına dağıtılır. Fakat bu fiili olarak gerçekleşmez.

Cahiliye'de olduğu gibi bazen anlaşma ile de bazı aileler bir aşiretten başka bir aşirete intisap edebilirler. Buna himaye denir. Bu aşirete katılım merasimine aşiretin önde gelenlerinden birkaç kişi katılır. Falan aile falan tarihte bizim aşiretimizi kabul etmiş ve ona mensup olmuşlardır diye şahitlikte bulunurlar. Aşirete

katılan grup ise “Bu aşiretin iyi gününde, kötü gününde yanında olacağız. Hayırda ve sorumlulukta ona ortağız” şeklinde bir söz verirler ve katılım gerçekleşir.

1.3 Harran’da Aşiret Yapısı

el-Cezîre bölgesindeki kabileler genelde konar-göçer bedevi kabilelerdir.⁴³ Bunun yanında yerleşik kabileler de mevcut idi. İslâm coğrafyacıları h. IV. asırda el-Cezîre bölgesindeki Arap kabilelerin vatanlarını tespit etmişlerdir. Hemedani VI. asırda Fırat’ın doğusunda, Kelb kabilesi Diyar-ı Mudar’da, Mudarlı kabileler karma olarak Harran’da, Benu Temim ile Benu Suleym’in Reha’da Benu Suleym, Rasu’l-‘Ayn’da Nemr b. Kasıt kabilesinin yaşadığını aktarmaktadır. Habur’da ise Benu ‘Ukayl, Benu Malik, Benu Habib ve Tağlib’in bazı batınlarının meskûn olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴

Hicri VI. asırda el-Cezîre bölgesinde ‘Adnanî kabilelere baktığımızda bunların Benu ‘Akil ve Esed olduğunu görürüz. Benu ‘Akil’in kolları ‘Ubade ve Benu Hiface’dır. Bunlar Dicle ile Fırat arasında gidip geliyordu. Esed’in en önemli kolu ise Benu Halid’tir. Bunların göç alanlarını ise Şam, Hicaz ve Bağdat teşkil ediyordu.⁴⁵

Emevi hükümlerinin son dönemlerinde ‘Ubade kabilesi Ebû Safvan İshak b. Müslim el-‘Ukaylî önderliğinde Sumeysat (Samsat) şehrini ele geçirmiştir ve şehri Abbâsîlere ancak uzun bir muhasaradan sonra teslim etmiştir.⁴⁶ Yine Abbâsîler döneminde Safvan el-‘Ukaylî ve oğlu İbn Safvan bir müddet Diyar-ı Mudar’da mahalli emirlik kurmuşlardır.⁴⁷

Günümüzde Harran bölgesinde⁴⁸ 44 Arap aşireti varlığını sürdürmektedir. Aşiret olarak telakki edilen fakat aslında öyle olmayan aşiretlerin büyük kollarını ise aşiret olarak saymayıp burada onları zikretmedik. Harran’da yaşayan aşiretler şöyledir;

⁴³ Sevâdî, s. 88.

⁴⁴ Sevâdî, s. 90.

⁴⁵ Sevâdî, s. 94-95.

⁴⁶ Oppenheim vd., Cilt 3, s. 301.

⁴⁷ Oppenheim vd., Cilt 3, s. 302.

⁴⁸ Harran bölgesi dediğimizde buna Harran ve çevresinin yanı sıra Akçakale ve çevresi ile Urfa ve çevresi dâhildir.

- 1.) Benû Sa'lebe (بنو ثعلبة)
- 2.) İn'em (إنعیم)
- 3.) Benû Yûsuf (بنو يوسف)
- 4.) Benû 'İcil (بنو عجل)
- 5.) Benû Zeyd (بنو زيد)
- 6.) Benû İmhimmed (بنو إحمّد)
- 7.) Tammah (طمّاح)
- 8.) Benû 'iz (بنو عز)
- 9.) Qacar (قجز)
- 10.) Isyali (إصیال)
- 11.) İcmele (إجملة)
- 12.) 'Ubâde (عبادة)
- 13.) Benû Ised (Esed) (بنو إسد)
- 14.) Tayy (طي)
- 15.) Baggara (بگّارة)
- 16.) 'Afadle (عفّادلة)
- 17.) İmkelât (إمغلات)
- 18.) İdveçât (إدوچات)
- 19.) Misahre (مساهرة)
- 20.) İhbet (إحبيط)
- 21.) Benû 'Âmir (بنو عامر)
- 22.) Navachı (نواجح)
- 23.) Ebû Badran (أبو بدران)

- 24.) Haraşce (خراشجة)
- 25.) Fitît (فتيت)
- 26.) Cirîç (جريح)
- 27.) Modâniy (موداني)
- 28.) Qurrî (قرى)
- 29.) Benû Ihmed (بنو إحمد)
- 30.) ‘Advan (عدوان)
- 31.) İbhem (إبهيم)
- 32.) Ummar (الأمار)
- 33.) Benû Ihsen (بنو إحصين)
- 34.) Saramde (صرامدة)
- 35.) Benû Davûd (بنو داوود)
- 36.) Meşhuriy (مشهوري)
- 37.) Çır‘ân (چزعان)
- 38.) Hadîdî (حديدي)
- 39.) Şehân (شيخان)
- 40.) Cecı (Cecât) (ججات - ججة)
- 41.) Ebû ‘Assaf (أبو عساف)
- 42.) Itfehiyyin (إطفحيين)
- 43.) Ebû Halas (أبو هلص)
- 44.) Benû Hatîb (بنو خطيب)

1.4 Harran’da Arap Dili

Bu konuya başlamadan önce lehçenin ne olduğunun açıklığa kavuşması gerekir. Lehçe (İng. Dialect, Ar. لهجة), kendine has dil özelliklerini barındıran ve belli bir coğrafik bölgede fertler tarafından kullanılan bir bütündür. Bu dil özellikleri ses, sarf, nahiv ve delalet ile ilgili olabilir. Lehçe bir dilin değişik ülkelerde veya bölgelerde aynı dile mensup kişilerce konuşulan bir biçimi olduğundan diğer lehçelerden farklı özellikler barındırmalıdır. Fakat bu farklılıkların sınırlı olması gerekir. Böylece yabancılaşp aynı dili konuşan kardeş lehçeler tarafından anlaşılamayan bir dil haline gelmemelidir.⁴⁹ Ağız (parler, mundart) ise, aynı lehçe içinde daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma biçimidir.⁵⁰

Harran’da konuşulan Arapça, kendine has bazı özellikler gösteren bir lehçeye dönüşmüştür. Bir dil geniş kitlelere yayılmış ve pek çok kişi tarafından konuşulur olmuştaysa orijinal halini uzun süre koruması mümkün değildir. Çok geçmeden dilde oluşan farklılaşmalar anadilin lehçelerini oluşturur. Arapça da her dil gibi bu kanuna boyun eğmiş ve lehçelere ayrılmıştır.⁵¹

Modern dönemde lehçeleri inceleme özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa üniversitelerinde doğmuş ve gelişmiştir. Hâlihazırda modern dil incelemelerinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Gelişmiş bazı üniversiteler kendi bünyelerinde lehçeler üzerine özel bölümler açmıştır.⁵²

Türkiye’deki lehçelerle ilgili dikkat çeken bir durum da Arapların burada bu tür lehçelerin varlığından haberdar olmamaları ve modern dönem lehçe tasniflerinde bu lehçeleri görmezden gelmeleridir. Bunun aksine Avrupalı araştırmacılar tarafından bu konuda birçok araştırma yapılmıştır.⁵³

⁴⁹ İbrahim Enis, *Fi'l-Lehecati'l-'Arabiyye*, Kahire, Mektebetu'l-Anclu el-Mısıriyye, 1965, s.17-18.

⁵⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara, 2003, Cilt 1, s. 141, 142.

⁵¹ Sevda Alan ve İsmail Güler, “Kureyş Lehçesinin Klasik Arapçaya Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2007, s. 330

⁵² Muhammed Riyâd Kerîm, *El-Muktadab fi lehcati'l-'Arab*, b.y, 1996, s.43

⁵³ Abdulhadi Timurtaş ve M. Şirin Çıkar, *Mardin-Ömerli’de Kullanılan Arap Lehçesi Üzerine Dilsel Bir Tahlil*, Uluslararası Ömerli Ömeran ve Çevresi Sempozyumu 2011, İstanbul, Kent Işıkları Yayınları, 2012, s. 397.

Arap lehçelerinin gösterdiği farklılık dilde bir bozulmanın göstergesi değil aksine gelişme ve ilerleme olarak yorumlanmalıdır.⁵⁴ “Dilbilimcilerin lehçe konusuna önceleri pek önem vermemelerinin temel nedeni, lehçelerin uzun süre ulusal dilin bozuk ve yersiz bir biçimi olarak görülmüş olmasıdır.”⁵⁵ Arapça’da Kur’ân’ın dili olan Kureyş lehçesi standart Arapça’nın temel ölçülerini vermiş ve Arapça’yı bir standarta oturtmuştur. Bunun için Kureyş lehçesinde olmayan kullanımlar fasih kabul edilmemiştir. Hicaz ve Kureyş eksenli dil, standart dil olarak kabul edilmiştir.⁵⁶ Hâlbuki yapılan bazı araştırmalar fasih dilin temel ölçülerini ortaya koyan Kur’ân’da bile çeşitli kabile ve bölgelere ait 64 değişik lehçenin kullanıldığını göstermiştir.⁵⁷ Dolayısıyla bir kullanımın “fasih” sayılabilmesi için Kureyş lehçesinde kullanılması gerektiği tezi doğru bir tez değildir.

Türkiye’deki lehçelerle ilgili yapılan araştırmalarda Avrupalı araştırmacıların büyük bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Mardin Lehçesiyle ilgili George Gregore’un “L’arabe Parlé à Mardin” adlı eseri ve “Ku-un Préfixe Temporel Dans l’arabe Mardinien”,⁵⁸ “Conditional Structures in Mardini Arabic”,⁵⁹ “Ka a temporal prefix in Mardini Arabic derived from the verb kana (to be)”⁶⁰, “L’énoncé non verbal dans l’arabe parlé à Mardin”⁶¹ adlı bildirileri mevcuttur. Otto Jastrow’un da “Where do we stand in the research on the Anatolian *qəltu* dialects?” adlı bildirisine⁶² ulaştık.

Yapılan yerli araştırmalara gelince, Abdulhadi Timurtaş’ın “el-Hikâyetu’l-‘Arabiyyetu’ş-Şa‘biyye fî Mardin”⁶³ adlı makalesiyle M. Şirin Çıkar ve Abdulhadi

⁵⁴ Feriha, Enis, *el-Lehecât ve Üslûbu Dirâsetihâ*, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, 1989, s. 85- 86.

⁵⁵ Erol Kara, “Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları”, Ankara, *Türk Dili*, 1991, Ekim 2, Sayı: 478, s. 301

⁵⁶ Murat Yıldız, *Standart ve Yerel Arapça’nın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 3, 2010, s. 25-26

⁵⁷ Alemuddîn el-Cundî, *Lehcetu’l-Kurâni’l-Kerîm Beyne’l-Fushâ ve Lehecâti’l-Kabâil*, b.y, Dâru’l-‘Ulûm, 1960, s.40.

⁵⁸ George gregore, Editör: Abderrahim Youssi vd., *Aspects Of The Dialects Of Arabic Today*, Rabat, Amapatrıl, 2002, s.374-380.

⁵⁹ *Journal of Arabic Linguistics*, 2008, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, s. 63-77.

⁶⁰ Balamand Üniversitesi, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, *Havliyyat Dergisi*, Sayı:9, Yıl:1999, s. 9-15.

⁶¹ Bucharest Üniversitesi Arapça Araştırmalar Merkezi’nin 2006-2007 yıllarında düzenlediği Romano-Arabica, VI-VII, s. 51-63.

⁶² Romano-Arabica, VI-VII, s. 63-71.

⁶³ Birleşik Arap Emirlikleri, *ed-Dirâsât Dergisi*, Sayı:39, Yıl:2014, s. 145-166.

Timurtaş'ın "Mardin-Ömerli'de Kullanılan Arap Lehçesi Üzerine Dilsel Bir Tahlil"⁶⁴ adlı bildirileri mevcuttur.

Siirt Lehçesiyle ilgili George gregore'un "Le Verbe et Les Particules Prevarbales Dans l'arabe Parlé à Siirt"⁶⁵ ile Gabriel, Biṭunā'nın "On Loaned Consonants in The Spoken Arabic of Siirt"⁶⁶ adlı bildirilerini zikredebiliriz. Ablahad Lahdo'nun da "The Arabic Dialect of Tillo in the Region of Siirt" adıyla kaleme aldığı bir eseri mevcuttur.⁶⁷

Yerli çalışmalardan ise Abdulmuttalip Arpa'nın "Fasîh (Kur'ân) Arapça Bağlamında Hatay ve Siirt Ağızları Arasında Bir Değerlendirme"⁶⁸, Abdulhadi Timurtaş'ın "el-Uğniyetu'l-'Arabiyyetu'-ş-Şa'biyyetu fî İs'ird"⁶⁹, M. Şirin Çıkar ve Abdulhadi Timurtaş'ın "Siirt Yöresinde Konuşulan Arapça'nın Temel Özellikleri"⁷⁰ adlı makaleler de ifade edilmeye değerdir. Necim Gül de "Siirt Arapçasını Kurtarmak" adında bir eser kaleme almıştır.⁷¹

Hatay Arapçasıyla ilgili Mahmut Ağbaht'ın "Hatay Yerleşik Arap Diyalektleri: Wals'e Göre Dil Özellikleri" adlı bir yüksek lisans tezi⁷², M. Ağbaht ile Werner Arnold'un "Antakya'nın Dursunlu Köyünde Konuşulan Arap Diyalekti (The Arabic Dialect Spoken in the Village of Dursunlu in Antioch)" adlı makalesi⁷³, İskenderun ve çevresinde konuşulan Arapçayla ilgili Werner Arnold'un "The Arabic Dialect of the Jews of Iskenderun" adlı bildirisi⁷⁴ mevcuttur.

Harran Lehçesiyle ilgili ise Stephan Procházka'nın "Lexial Features Of The Arabic Dialect Spoken İn The Harran-Urfa-Region"⁷⁵, "Does geographical periphery imply linguistic periphery? The examples of the Arabic dialects of Cilicia and Urfa

⁶⁴ Uluslararası Ömerli Ömeran ve Çevresi Sempozyumu 2011, İstanbul, Kent Işıkları Yayınları, 2012, s. 313-415.

⁶⁵ Alf Lahğa wa lahğa, 9. Aida konferansı, Editör: Olivier Durand v.d, s. 173-183.

⁶⁶ Romano-Arabica, Āmmiyya and Fuṣḥā in Linguistics and Literature, Bucharest, Romania, 2014, s.77-87.

⁶⁷ Acta Universitatis Upsaliensis.2009, Studia Semitica Upsaliensia, Uppsala.

⁶⁸ The Journal of Academic Social Science Studies Dergisi, Sayı: 31, Yıl:2015, s. 9-19.

⁶⁹ Ekev Akademi Dergisi Yıl: 19 Sayı: 63 (Yaz 2015), s. 411-443

⁷⁰ Nüşa, Yıl: 9, Sayı: 28, 2009, 87-112.

⁷¹ Sage Yayıncılık, Ankara, 2013.

⁷² Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı,2014.

⁷³ Nüşa, Sayı 39, Yıl: 2014/II, s. 7-26.

⁷⁴ Romano-Arabica, VI-VII, s. 7-13.

⁷⁵ Alf Lahğa wa lahğa, 9. Aida konferansı, Editör: Olivier Durand v.d, Münster, 2014, s. 339-350.

in Southern Turkey”⁷⁶, “The Bedouin Arabic Dialects of Urfa”⁷⁷, “Interesting Facts on Ancient Mounds – Three Texts in the Bedouin Arabic Dialect of the Harran-Urfa-Region (Southeastern Turkey)”⁷⁸ adlı İngilizce yazılmış bildirileriyle, Almanca yazılmış “Genüsse aus der Steppe: Kulturgeschichtliches und Etymologisches zur Wüstentrüffel nebst einem Text im arabischen Dialekt von Urfa (Südost-Türkei)”⁷⁹ adlı bildirisine ulaştık.

Procházka, bu çalışmalarında bölgenin tarihinin yanı sıra, Harran lehçesindeki kelimelerin yapısını; birtakım fiillerin gaib siğasındaki mazi ve muzari çekimlerini, bazı kelimelerin eş anlamlarını, Irak Lehçesiyle Harran Lehçesinin bazı benzerliklerini, harflerin Arap alfabesinde bulunmayan başka harflerle yer değiştirmesini incelemiştir. Ayrıca bölgede yaşayan Araplardan dinlediği günlük konuşmaları aktarmıştır.

Yerli araştırmalarda ise yalnızca Ahmet Aslan’ın “İslâmi Fetihden Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-ı Mudar’da (Harran Bölgesinde) Arap Edebiyatı Çevresi”⁸⁰ adlı makalesi ile Artuklu Üniversitesi’nin gerçekleştirdiği 1. Uluslararası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumunda sunduğu “الأدب العربي الشعبي في منطقة ديار مضر (في حران)” adlı bildirisini zikredebiliriz.

1.4.1 Harran Arapçasının Lüğavî Özellikleri

Harran lehçesi usulleri, kuralları ve mantığı itibariyle fasih Arapça’ya dayanır. Türkçe’den etkilenmesine gelince bunu da göz ardı etmek mümkün değildir. Fakat bu etkilenme Harran lehçesinin özüne ve yapısına çok dokunmamıştır. Daha çok bazı eşyaların isimleri, birtakım ıstılahlar ve modern kavramlar alanındaki boşluk Türkçe ile kapatılmıştır.

Harran Arapçası coğrafik olarak fasih dilin konuşulduğu bölgeden uzak olması ve yalnızca konuşma dilinde kullanıldığı için birtakım bozulmaları da

⁷⁶ Romano-Arabica, VI-VII, 2006, s.109-132.

⁷⁷ 5. Aida konferansı, Cadiz, 2002, s.75-88.

⁷⁸ Ingham of Arabia, Leiden Brill, 2013, s.203-213.

⁷⁹ Des Instituts Für Orientalistik Enstitüsü tarafından yayınlanan *Viyana Dergisi*, Cilt: 100, Viyana, 2010, s. 119-135.

⁸⁰ *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 17 (2012), Sayı: 27, s. 196-191.; İstanbul Üniversitesi, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı:22, Yıl:2013, s .1-22.

beraberinde getirmiştir. Bu bölgede konuşulan dil artık kendine has bazı özellikler gösteren bir lehçeye dönüşmüştür.

1.4.1.1 Harflerin Telaffuzu

Harran Arapları telaffuzunda zorlandıkları harfleri belli bir kurala bağlı olmaksızın değiştirerek telaffuzu daha kolay gelen bazı harfler seçmişlerdir. Harran ve çevresinde “ك (kef)” harfi belirli bir kaideye bağlı olmaksızın bazen “چ (çe)” olarak telaffuz edilir. Örneğin “كبير” yerine “چبير” ; “كيش” yerine “چيش” denilir. “ق (kaf)” harfi de belirli bir kaideye bağlı olmaksızın bazen “گ (ge)” bazen “ج (cim)” bazen de “چ (çe)” olarak telaffuz edilir. Örneğin “قام” yerine “گام”, “قاسم” yerine “جاسم” ve “قاتل” yerine “چاتل” denilir.

Harran lehçesinde hemze çok az kullanılır. Bunun için onun yerine daha güçlü harfler seçilmiştir. Ayn harfi gibi. Örneğin “قرآن” yerine “قرعان” denilir. Bu Kays, Esed ve Temim’in ‘an’anesinden kalma bir kullanımdır. Bu kabilelerin lehçesine göre hemze ‘ayn harfine çevrilir.⁸¹ Hemzeyi kullanmamanın nedeni dile ağırlığı ve boğazdaki yerinin uzaklığıdır. Bunun için “ردئ” yerine “ردي”, “رجاء” yerine de “رجا” denir.

Harflerin ibdal’ine gelince bunun da belirli bir kaidesi yoktur. Söyleyiş nasıl kolay geliyorsa o şekilde ibdal yapılmaktadır. Örneğin ق kaf harfi bazen ك kef harfine ibdal edilir. وقت yerine وكت denilir. Burada Türkçe dilinin etkisini de unutmamak gerekir. Harran lehçesinde “ذ (zal)” harfi de genelde “ض (dad)” harfine ibdal edilir. ذاق yerine ضاگ denilir. Aynı şekilde elif-i maksure ve elif-i memdude ta-i marbuta’ya ibdal edilir. Örneğin بلوى yerine بلوة ; حمراء yerine حمرة denilir. Şunu

⁸¹ Riyâd Kerîm, s.126; Taymûr Bâşâ, s.39-40.

da belirtmek gerekir ki ta-i marbuta sakin olduğunda he harfine çevrilir. Yukarıda verdiğimiz örneklerin telaffuzu بلوه ve حمرة şeklindedir. Fakat izafet durumunda ta-i marbuta olduğu gibi telaffuz edilir. Örnek: فاطمة الزهرة

Harran lehçesinde “چ (çe), گ (ge), پ (pe) gibi harfler kullanılır. Bunun yanı sıra “س, ث, ذ, ظ, ض” gibi harfler de olduğu gibi telaffuz edilir. Bazı lehçelerde olduğu gibi “ضوء” yerine “دو”, “ثامر” yerine “تامر”, “أسبوع” yerine “زبوع” ve “ذيل” yerine “زِيل” kullanılmaz. Bunun yanı sıra lam-ı tarif te tam olarak telaffuz edilir. Bazı lehçelerde olduğu gibi elif veya lam düşürülmez.⁸²

Harran lehçesinde birçok lehçe ile ortak kullanımlar mevcuttur. Diğer lehçelerde olduğu gibi Harran lehçesinde de keşkeşe, istintâ’, telteletu Behra, iki zamiri derceden telaffuz, imale ve feilun veznindeki fiilin ilk harfini esreli okumak gibi kullanımlar mevcuttur.

1.4.1.2 Keşkeşe: Rabia ve Mudar kabilelerinin lehçesinde müzekkeri müennesten ayırt etmek için Kafu’l-hitab yerine “şin” harfi kullanılır.⁸³ Örneğin قد جعل رَبُّنِي تَحْتَشٍ سَرِيًّا yerine جعل رَبُّكَ تَحْتَكِ سَرِيًّا kullanımı almıştır. Fakat zamanla “şin” harfi yerine “çe” harfi kullanılmaya başlamıştır. كتابك yerine كتابچ denilir. Zira şin harfinin çe harfine çevrilmesi yaygındır. “Çanta” kelimesinin “şanta” diye telaffuz edilmesi birçok lehçe için geçerlidir.

1.4.1.3 İstintâ’: Sa’d b. Bekr, Huzeyl, Ezd, Kays, Ensar kabilelerinin lehçeleriyle Yemen ehlinin lehçesine göre sakin ‘ayn harfi nun harfine çevrilir.⁸⁴

⁸² Mecid Muhammed Ali el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-Luğati’l-‘Ammiyyeti’l-Bağdadiyye*, Amman, Daru’l-Edib, 2013, s.29

⁸³ Riyâd Kerîm, s.133; Ahmed Taymûr Bâşâ, *Lehecâtu’l-‘Arab*, el-Mektebetu’s-sakâfiyye, 1973, s. 61.

⁸⁴ Celâleddin es-Suyûtî, *el-Muzhir fî ‘Ulûmi’l-Luğati ve Envâ’ihâ*, 3.Baskı, Kahire, Mektebetu Dâri’t-Turâs, tsz., Cilt 1, s.222; Riyâd Kerîm, s.141; Taymûr Bâşâ, s. 113.; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî,

Örneğin أعطى yerine أنطى denilir.⁸⁵ Bu kullanım Harran lehçesinde aynen kullanılmaktadır. Örneğin أعطاني yerine أنطاني denilmektedir. Hz. Peygamber de bazı hadislerde bu lehçeyi kullanmıştır. Mesela اليد المُنْطِيَّةُ خَيْرٌ مِنَ اليدِ السُّفْلَى (veren el alan elden üstündür)⁸⁶ bu kullanım mevcuttur. Yine Hz. Peygamber, Temim ed-Dârî'ye yazdığı mektupta هذا ما أنطى رسول الله ﷺ ifadesini kullanmıştır.⁸⁷ Dua hadisinde لا مانع لما أنطيت ولا منطىي لما منعت (verdiğini engelleyecek ve engel olduğunu verecek kimse yoktur)⁸⁸ Bir adama كذا أنطيه ifadesini kullanmıştır.⁸⁹ Bazı kıraatlerde de bu kullanım mevcuttur. Örneğin el-Hasan, Talha, İbn Muhaysın ve ez-Ze'ferânî gibi kıraat imamları Kevser Sûresinin ilk ayetini إنا أنطيناك الكوثر şeklinde okumuşlardır ve bu kıraat Hz. Peygamber'den de rivayet edilmiştir.⁹⁰ Ebû Hayyan'ın (1256/1344) *el-Bahru'l-Muhît* adlı eserinde Tebrîzî'nin "Bu dil Kureyş'in ilklerinden Arab-ı ârîbe'nin dilidir" dediği nakledilir.⁹¹

el-A'ş'a da beyitinde şöyle demiştir:

جِيَادُكَ خَيْرٌ جِيَادِ الْمُلُوكِ تُصَانُ الْجَلَالَ وَتُنْطَى الشَّعِيرَا⁹²

Atın meliklerin atlarının en hayırlısıdır

Ona zırh giydirilir ve arpa verilir.

el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadis, Tahkik: Muhammed 'Ali el-Beccâvî ve Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 2.Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutub, 1971, Cilt 1, s.17.

⁸⁵ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, Tahkik: 'Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003, Cilt 4, s.237.

⁸⁶ İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Tahkik: Tahir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tannâhî, b.y., el-Mektebetu'l-İslâmiyye, tsz., Cilt 5, s.76.; Benzer bir ifadeyle bkz. Ebû Hayyan el-Endelesî, *Tefsîr el-Bahru'l-Muhît*, Tahkik: Abdurrezzak el-Mehdî, Beyrut, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabi, tsz., Cilt 8, s.740

⁸⁷ Taymûr Bâşâ, s.114.

⁸⁸ İbnu'l-Esîr, Cilt 5, s.76.

⁸⁹ İbnu'l-Esîr, Cilt 5, s.76.

⁹⁰ Ebû Hayyan Cilt 8, s.740.; Muhammed Edîb 'Abdulvâhid, *Mu'cemu'l-Fasîh Minellehecâti'l-'Arabîyye*, Riyad, Mektebetu'l-'Ubeykan, 2000, s. 550.

⁹¹ Ebû Hayyan, Cilt 8, s.740.

⁹² Ebû Hayyan, Cilt 8, s.740.

İşte bu kullanım bugün Harran lehçesinde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca günümüzde Ürdün'deki Suveylih şehrinde de istinta' kullanılmaktadır.⁹³

1.4.1.4 Telteletu Behra: Bilindiği üzere rubâî olmayan muzari fiillerde muzaraat harfi fethalı okunur. Rubâî olan muzari fiillerde ise muzaraat harfi ötreli okunur. Ancak Behra'ya muzari fiilin ilk harfinin esreli okunması nisbet edilmiştir. Örneğin **يَفْعَل** yerine **يَفْعَل** kullanılır. Buna da “Telteletu Behra” denilmiştir.⁹⁴ Harran lehçesinde ise hem mazinin hem de muzari'nin ilk harfi esreli okunur. Örneğin mazide **كَتَبَ** muzaride ise **يَكْتَبُ** denilir.

Bu lehçeye ait kullanım Kur'ân-ı Kerîm kıraatlerinde de mevcuttur. Kıraat imamlarından Ubeyd b. Umeyr el-Leysî, Zer b. Hubeyş, Yahya b. Visâb, en-Nah'a ve A'meş Fatiha Sûresindeki **وَأَيُّكَ نَسْتَعِينُ** ayetinde nun harfini kesreli olarak **نَسْتَعِينُ** şeklinde okumuşlardır.⁹⁵

Yahya b. Visâb, Ebû Rezîn el-'Ukaylî ve Ebû Nuheyk Âl-i İmran Sûresinin 106. ayetinde geçen **تَبْيِضُ** ve **تَسْوَدُ** kelimelerini **تَبْيِضُ** ve **تَسْوَدُ** şeklinde te harfini esreli okumuşlardır.⁹⁶ Yine Yahya b. Visâb Hud Sûresi 113. ayette **وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا** ayetinde **تَرْكَنُوا** kelimesinin te harfini kesreli okumuştur.⁹⁷

Yahya b. Visâb, Talha ve Huzeyl b. Şurahbil el-Kûfi, Yasin Sûresi 60. ayette **أَلَمْ إِعْهَدْ إِلَيْكُمْ** ibaresinde ikinci kelimenin ilk harfi olan hemzeyi kesreli okumuşlardır. Yine İshak el-Ezrak Hamza'dan Hud Sûresi 113. Ayette **فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ** ifadesini **فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ** şeklinde te harfini kesreli olarak rivayet etmiştir.⁹⁸ Bunun gibi birkaç rivayet daha mevcuttur. Biz daha fazla uzatmamak için bu kadarıyla yetiniyoruz.

⁹³ Riyâd Kerîm, s.142.

⁹⁴ Riyâd Kerîm, s.143.

⁹⁵ er-Râcihi, s. 114.; Ebû Hayyan, Cilt 1, s. 38-39

⁹⁶ Ebû Hayyan, Cilt 1, s. 36.

⁹⁷ er-Râcihi, s. 114.

⁹⁸ er-Râcihi, s. 114.

Burada şunu belirtmek gerekir ki bu lehçeyi kullanan kabilelerden “Behra ve Kelb Şam’da Irak’a yakın bir bölgede, Rabia Hîre, Kufe ve civarında çeşitli bölgelerde yaşıyordu. Temim ise el-Cezîre bölgesinin doğusunda ikamet ediyordu. Huzeyl dışında kelimeyi esre okumaya meyleden bütün bu kabileler el-Cezîre bölgesi ve Irak civarında yaşıyordu.”⁹⁹ Yukarıda kıraatlerle zikrettiğimiz rivayetlerin tümünde esreli şekilde okuyuşu rivayet eden kıraat imamı Yahya b. Visâb da Kufeli’dir ve Benî Esed’in mevalilerindedir.¹⁰⁰

1.4.1.5 Feilun Veznindeki Kelimenin İlk Harfinin Esreli Okunması:

Bilinen kullanıma göre feilun veznindeki kelimenin ikinci harfi boğaz harflerinden olsun ya da olmasın bu kelimenin ilk harfi fethalı okunur. Behra, Temim, Esed, Kays, Huzeyl, Rabia ve Kelb¹⁰¹ kabilelerine nisbet edilen lehçeye göre ise **فَعِيل** veznindeki kelimenin ikinci harfi boğaz harflerinden biriye ilk harf kesreli okunur.¹⁰² Örnek: **رَغِيفٍ شَعِيرٍ**. Ünlü dil ve edebiyat âlimi Ebû Zeyd el-Ensari (737/830) de Yemen ehlinin bir kısmının feilun veznindeki bütün kelimelerin fau’l-fi’lini kesreli okuduğunu ifade eder.¹⁰³ Bu kullanım Harran lehçesinde varlığını sürdürmektedir. Örnek: **كَثِيرٍ**.

1.4.1.6 **هو ve هي** Zamirlerinin Şeddeli Okunması: Hemdan lehçesine ait

olan bu kullanımda¹⁰⁴ **هُوَ** ve **هِيَ** zamirlerinin son harfi şeddeli olarak **هُوَّ** ve **هِيَّ** şeklinde okunur. Bu kullanım da Harran lehçesinde varlığını devam ettirmektedir. Örnek: **هُوَ رَاحَ** “O (erkek) gitti” ve **هِيَ رَاحَتْ** “O (kadın) gitti.”

⁹⁹ er-Râcihî, s. 116-117.

¹⁰⁰ er-Râcihî, s. 114.

¹⁰¹ Abduh er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, İskenderiyye, Dâru'l-Ma'rife el-Cem'iyye, 1996, s.116.; Riyâd Kerîm, s.147-148

¹⁰² Riyâd Kerîm, s.44 ve 147.

¹⁰³ Riyâd Kerîm, s.148.

¹⁰⁴ Riyâd Kerîm, s. 45 ve s. 150

Kisâî, هو zamirinin aslının أنت gibi üç harfli olduğunu söyler ve هُوَ فَعَلَ ذَلِكَ denildiğini ifade eder.¹⁰⁵

1.4.1.7 İmâle: Temim, Kays, Esed, Hevazin, Sa'd b. Bekr, Bekr b. Vail kabileleri ile bazı bölgelerde Yemenli kabileler ile Necd ve Yemame ehli imale yapmaktadır.¹⁰⁶ Bedeviler kelimada iktisadı tercih ettikleri için imaleyi daha çok kullanırlar.¹⁰⁷ Harran lehçesinde de imâle çokça başvurulan bir unsurdur.

1.4.1.8 Ekelûnî'l-Berâgîs Lehçesi: Sibeveyh (ö. 796) erken dönemde bazı Arapların fail tesniye veya çoğul ise fiili de tesniye veya çoğul kullandıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁸ Lehçe biliminde buna (Ekelûnî'l-Berâgîs) 'Pireler beni yediler' lehçesi denir. Bu lehçe Tay veya Ezd-i Şenua kabilelerinin ya da Yemen'deki bir kabilenin dilidir.¹⁰⁹ Bu kullanım Harran lehçesinde tamamen bu şekilde mevcut durumdadır. Şu kadar var ki Harran lehçesinde fiillerde tesniye kullanımı yoktur. Tesniye yerine de çoğul kalıp kullanılır. Örnek: مات الرجل "Adam öldü." ماتوا الرجال "Adamlar öldüler."Kur'ân-ı Kerîm'de de Enbiya Sûresi 3. ayette (وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا)¹¹⁰ bu lehçeye ait bir kullanım mevcuttur.¹¹¹

1.4.1.9 Diğer Hususlar: Yunus Sûresi'nin 53. ayetinde وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ "O (azap) bir gerçek midir? diye senden haber istiyorlar. De ki: Evet, Rabbime andolsun ki o şüphesiz gerçektir ve siz âciz bırakacak değilsiniz" şeklinde geçen "إي : Evet" kelimesinin bugün başka bir bölgede Harran'da olduğu kadar yaygın bir şekilde kasemden bağımsız olarak "evet" anlamında kullanıldığını bilmiyoruz.

¹⁰⁵ Edîb 'Abdulvâhid, s.563.

¹⁰⁶ 'Abdulfettah İsmail eş-Şelbî, *el-İmâle fi'l-Kırââtî ve'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, 2008, s.111-113.; Riyâd Kerîm, s. 169-170

¹⁰⁷ Riyâd Kerîm, s. 170-171

¹⁰⁸ Sibeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Usman b. Kanber, *el-Kitâb*, Bulak, 1898, Cilt 1, s. 136.

¹⁰⁹ Muhammed 'Alî es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ'l-Eşmûnî*, Dâru İhyâ-i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, tsz., Cilt 2, s.48.

¹¹⁰ "Zalimler gizli fısıltı yaptılar"

¹¹¹ er-Râcihî, s. 221.

Harran lehçesinde ism-i fail olan bir kelime hemze ile başlıyorsa bu hemze “mim” harfine çevrilir. Örneğin **أَخَذُ**, **أَكَلُ**, **آمِرٌ** ism-i fail olan kelimelerdir. Bunların Harran lehçesindeki karşılıkları **مَأْخِذ**, **مَأْكِل** (ماچل) ve **مَأْمِر** şeklindedir.

Harran lehçesinde “هو” zamiri muttasıl (bitişik) zamir olduğunda sakin “و” (vav) harfine döner. Örnek: **هو** kelimesinde “هو” zamiri muttasıl (bitişik) zamir olduğundan sakin vav harfine çevrilerek Harran lehçesinde **وَأُو** şeklinde okunur.

Harran Arapçasında **أُو** bir atıf edatıdır ve atıf harfi olan **و**’ın karşılığıdır. Ayrıca **و** da atıf harfi olarak kullanılır.

Harran Arapçasında **لِي** “le” kelimesi bir şart edatıdır ve **إِذَا** manasındadır. Ayrıca **إِذَا** de şart edatı olarak kullanılır. Harran Arapçasında kullanılan **يَا** yahut **يَمَاءً** Fasih Arapçadaki **إِنَّمَا**’nın karşılığıdır.

Yine Harran lehçesinde “naht” çokça başvurulan bir unsurdur. Bismillah’ın “besmele”, Elhamdulillah’ın “hamdele” şeklinde kısaltılmasına naht denir.¹¹² Harran lehçesinde naht’e örnek verecek olursak **شَلُونِ أَي شَيْ لُونِه** ; **أَيْش** yerine **أَي شَيْ** ; **يَا وَيْلَكَ** yerine **يَوْل** kullanıldığını zikredebiliriz.

1.4.2 Morfolojik Özellikler

1.4.2.1 İsimlerde Müfret Tesniye ve Cem‘

Arapça’da bir isim ya müfret, ya tesniye yahut ta çoğuldur. Harran Lehçesini konuşan Araplar ismin bu üç türünü de kullanırlar. Tesniye kipini kullandıklarında ise elif (ل) harfiyle kullanmayıp her zaman ya (ي) harfiyle kullanırlar. Örneğin

¹¹² Reşid Atiyye, *Mu‘cemu ‘Atiyye fi’l-‘Ammiyyi ve’d-Dahil*, tashih: Hâlid ‘Abdullah el-Kermî, Beyrut, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Tsz., s.6

cümledeki konumunu gözetmeksizin merfu konumda **مصيبتان**, **كتابين** yerine **كتابان** yerine **مصيبتين** derler.

İsimlerde Cem'e gelince Harran Arapları cem-i teksirin yanı sıra düzenli çoğul adı verilen cem-i müzekker salim ve cem-i müennes salimi de kullanırlar. Cem-i müzekker salimde cümledeki konumunun merfu, mansub veya mecrur olmasına bakmaksızın **ون** yerine **ين** ile kullanırlar. Örneğin merfu konumda **مسافرون** yerine **مسافرين** derler. Nasb ve cer durumunda kullanım şeklinde zaten herhangi bir farklılık mevcut değildir. Cem-i müennes salime de bir örnek verecek olursak **عابدات** kelimesini zikredebiliriz. Kırık (düzensiz) çoğula gelince **دفتر** kelimesini **دفاتر** şeklinde çoğul yaparlar.

1.4.2.2 Marifelik Nekrelik

Harran Arapları bir kelimenin nekre olduğunu göstermek için onu yalın haliyle yani başına (ال) getirmeden seslendirirler. Nekre olan bir ismi marife yapmak için de diğer Araplarda olduğu gibi (ال) takısı getirirler.

1.4.2.3 Fiiller

Harran Arapları isim olan kelimelerde müfret (tekil), tesniye (ikil) ve cem' kiplerinin kullanımı görülür. Fakat fiillere gelince fiillerde tesniye kullanımı mevcut değildir. Tesniye kipi yerine çoğul kipi kullanılır. Dolayısıyla fiillerde sadece tekil ve çoğul olmak üzere iki kip kullanılır.

1.4.2.3.1 Mazi Fiil Çekimi

كَتَبَ اِكْتَبُو اِكْتَبُوا Gaib

اِكْتَبْتِ اِكْتَبْتِ اِكْتَبْتِ Gaibe

كَتَبْتُ	كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمْ	Muhatab
كَتَبْتَنِي	كَتَبْتَنِي	كَتَبْتَنِي	Muhataba
كَتَبْتُ	كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمْ	Nefs-i Mütেকellim

1.4.3.3.2 Muzari Fiil Çekimi

يَكْتُبُ	يَكْتُبُونَ	يَكْتُبُونَ	Gaib
يَكْتُبُنِي	يَكْتُبُنِي	يَكْتُبُنِي	Gaibe
يَكْتُبُ	يَكْتُبُونَ	يَكْتُبُونَ	Muhatab
يَكْتُبُنِي	يَكْتُبُنِي	يَكْتُبُنِي	Muhataba
أَكْتُبُ	أَكْتُبْتُمْ	أَكْتُبْتُمْ	Nefs-i Mütেকellim

Burada muzari fiilin çekimi klasik dil bilgisi kaideleri çekimindeki tüm harfleri barındırmaktadır. Buradaki tek fark harekedir. Sahih kaideye göre çekimlenmiş bütün kiplerdeki harfler tamamen mevcuttur.

1.4.2.3.3 Emir Fiil Çekimleri

اَكْتُبْ	اَكْتُبُوا	اَكْتُبُوا
اَكْتُبْنِي	اَكْتُبْنِي	اَكْتُبْنِي

1.4.3 Sözdizimsel Özellikler

1.4.3.1 Zamirler

Harran Lehçesinde zamirlerde tesniye kullanımı yoktur. Tesniye kipi yerine çoğul kipi kullanılır.

هُوَ هُمْ هُمَّ	Gaib
هِيَ هِنَّ هِنَّ	Gaibe
إِنْتِ إِنْتُمْ إِنْتُو	Muhatab
إِنْتِي إِنْتِنِ إِنْتِنِ	Muhataba
أَنْيِ إِحْنِ إِحْنِ	Mütekellim

1.4.3.2 Soru Edatları

شْنُو	Ne?
مَنْو	Kim?
أَيْمَتْ	Ne zaman?
أَصُوبْ/وَيْنِ	Nerede?
هَيُّ	Hangi?
إِشْكَدْ	Ne kadar?
إِشْنُونْ	Nasıl?

چَم

Kaç?

1.4.3.3 İşaret İsimleri

هَذَا هَذُولِ هَذُولِ

هَذِي هَذِي هَذِي

1.4.4 Harran Arapçasının Geleceği

Televizyonun henüz gelişmediği dönemlerde tüm konuşmalar, sohbetler, anlatımlar Arapçaydı. Çocuklar kelime ve kavramları önce Arapça adlarıyla öğrenmekteydi. Oynanan oyunlar, anlatılan hikâye ve masallar, dillerinde dolaşan atasözleri, tekerlemeler, bilmeceler vs. tümü Arapça dilindeydi. Yine çocukların yaşı biraz ilerler ilerlemez konuşurken yaptıkları hatalar hemen düzeltilirdi. Şimdi ise çocuklar eşyaların isimlerini ve kavramları önce Türkçe öğrenmektedir. Oynadıkları oyunlar, izledikleri programlar, söyledikleri şarkılar, bilmeceler, tekerlemeler vs. hepsi Türkçedir.

Günümüzde, orta ve yaşlı nüfus arasında günlük konuşmalarda yoğun olarak kullanılan Arapça'nın, eğitim durumuna bağlı olarak genç kuşak ve çocuklar arasında daha az kullanıldığı görülmektedir. Yalnızca konuşma dili olarak kullanılan Arapça'nın kuşaklar arası aktarımı sözlü anlatım aracılığıyla yapılmaktadır. Günümüzde çocuklar ve gençler arasında eskiye oranla Türkçe daha fazla konuşulmakta, genç nüfus Arapça konuşmada zaman zaman güçlükler çekmekte ve özellikle çocuklardan ve gençlerden Arapça konuşmayı bilmeyenlerin, diğer bir ifadeyle konuşmada bariz hatalar yapanların sayısı giderek artmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken yeni yetişen gençlerin kültürlerine ve dillerine yabancı olarak yetiştiklerini gördük. Gençlerin zihinlerinde Türkçe kelimeler daha fazla yer tutmakta ve Arapça-Türkçe karışımı yeni kelimeler türetilmektedir. Arapçayı konuşamamak bu bölgede hâlâ ayıplanan bir davranıştır fakat artık yeni yetişen nesil kendi dilini konuşmakta güçlükler çekmektedir. Çocuklarda ve gençlerde televizyon izleme alışkanlıklarının artması, eğitim dilinin Türkçe olması, Türk kültürünün Arap kültürüne baskın gelmesi, yazı dilinde Arapça'nın

kullanılmaması, ana dilde herhangi bir kitap, dergi, gazete vs. gibi bir yayının olmaması bunun sebeplerinden yalnızca birkaç tanesidir.

2. BÖLÜM: HARRAN'DA KULLANILAN MESELLER VE TAHLİLLERİ

2.1 Mesel Kelimesinin Anlamı

“م ث ل” kökünden türeyen “المثل” kelimesinin çoğulu “الأمثال”dir. Ayakta dikilmek, bulunduğu yerden ayrılmak, faziletli olmak, benzetmek veya benzemek anlamlarına gelir.¹¹³

İstilahta ise, belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla kabul görüp yayılan ve herkes tarafından kullanılarak meşhur olan sözlere denir. Başka bir tanıma göre, kendisiyle hâlihazırdaki bir hadisenin geçmişteki hadiseye benzetildiği, isabetli manaya sahip veciz sözdür.¹¹⁴ “Darb” kelimesi ile “mesel” kelimesinden yapılan bir isim tamlaması olan darb-ı mesel, bu sözlerin yerli yerince kullanılmasına denir.¹¹⁵ Ayrıca meselin darbı onun ülkeler ve halklar arasında dolaşmasını sağlamaktır.¹¹⁶

el-Meydânî (ö. 518/1124), el-Muberrid'den (ö.285/898) mesel ile ilgili olarak şunu nakleder: “Mesel, kendisiyle ikinci halin birinci hale benzetildiği yaygın sözdür.”¹¹⁷

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'a (ö.224/838) göre; “Meseller, Arapların cahiliye ve islâm dönemlerdeki hikmetleridir. Onunla ifade etmek istedikleri şeyleri dolaylı bir şekilde ve ihtiyaçlarına göre ifade ettikleri sözleridir.”¹¹⁸

İbn ‘Abdirabbih (ö.328/940) ise mesellerle ilgili şunları kaydeder: “Meseller, sözün nakışı, lafzın cevheri (özü), mananın süsü, Arapların seçip aldığı, acemlerin öne çıkardığı, her zaman her dilde konuşulan sözlerdir. Onlar şiirden daha kalıcı ve hitabetten daha üstündür. Hiçbir şey onlar gibi dolaşamaz ve yayılamaz.”¹¹⁹

¹¹³ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, Beyrut, Dar sadır, Tsz., Cilt 11, s. 610-611.

¹¹⁴ ‘Abdulmecîd Katâmiş, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye*, Dimaşk, Dâru'l-fikr, 1988, s.11

¹¹⁵ Katâmiş, s.13.

¹¹⁶ Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, Tahkik: Ahmed Abdusslam, Beyrut, Daru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, 1988, Cilt 1, s. 11.

¹¹⁷ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'ul-Emsâl*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-ceyl, 1987, Cilt 1, s.6

¹¹⁸ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, Tahkik: Abdulmecîd Katâmiş, Mekke, 1980, s. 34.

¹¹⁹ İbn Abdi Rabbih, *Kitâbu'l-'İkdi'l-Ferîd*, Tahkik: Muhammed Sa'îd el-'Aryan, el-Mektebetu't-ticariyyeti'l-kubra, 1953, Cilt 3, s.2.

Meseller ise kendilerini şöyle tarif eder: **الأمثال حكمة الأجيال** “*Meseller nesillerin hikmetidir*”, **الأمثال زينة الكلام** “*Meseller sözün süsüdür.*”, **الأمثال ولائد** “*Meseller tecrübenin ürünüdürler*”, **أمثال العوام ملح الكلام** “*Halkın meselleri sözün tuzudur*”, **ليس لمثل أن يغير الواقع** “*Gerçeğe aykırı bir atasözü yoktur*”, Çok gezen birini anlatmak için **أيسر من المثل** “*Meselden daha gezgin*” atasözü kullanılır. Bu da atasözünün çok kullanıldığını, dillerde dolaştığını gösterir. **الأمثال مرآة لكل قوم** “*Atasözleri her kavmin aynasıdır.*”

2.2 Mesellerin Tedvini

Arap dilindeki meseller, nesir türünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Mesellerin kısa ve özlü oluşu, halkın meselleri daha kolay ezberlemesini ve günlük hayatlarında karşılaştıkları olaylar ve durumlar karşısında daha sık kullanmasını sağlamıştır. Meseller söylendikleri dönemde genelde sözlü olarak nakledilmiştir. Dolayısıyla mesellerin büyük bir kısmı ne yazık ki kaybolmuştur. Cahiliye döneminde her ne kadar bazı mesellerin kaydedildiğine dair bilgiler varid olmuşsa da¹²⁰ bu kayıtlar mesellerin tümünü kapsayacak nitelikte değildi. Emevîler döneminde başlayan tedvin faaliyetleriyle bu mesellerin bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Hicri I. yılın yarısından itibaren Araplarda tedvin faaliyeti başlamıştır. Bu tedvin hareketinde Suhar b. ‘Ayyaş el-‘Abdî, ‘Ubeyd b. Şurye el-Curhemî ve ‘Alaka b. Kurşum el-Kilâbî emsalleri bir araya toplayan eserler kaleme almışlardır.¹²¹ Hicri II. asıra gelince Emevîlerden sonra yönetime gelen Abbâsîler döneminde mesellerin tedvin çalışmaları hız kazanmıştır. Hicri VI. asra kadar telif edilen mesel kitapları şöyledir; Ebû ‘Amr b. ‘Alâ / *Kitâbu’l-Emsâl*, eş-Şarkî b. el-Kutâmî / *Kitâbu’l-Emsâl*, el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî / *Kitâbu’l-Emsâl*, Yunus b. Habib ed-Dabbî / *Kitâbu’l-Emsâl*, el-Muerric b. ‘Amr es-Sedûsî / *Kitâbu’l-Emsâl*, Nadr b. Şumeyl el-Mâzinî / *Kitâbu’l-Emsâl*, Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. el-Musennâ / *Kitâbu’l-*

¹²⁰ Demirayak, s. 94-95.

¹²¹ Katâmiş, s.41.

Emsâl, Ebû Zeyd Sa'îd b. Evs el-Ensârî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Sa'îd 'Abdumelik b. Kureyb el-Asma'î / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Hasan 'Ali b. Hâzim el-Lihyânî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû 'Ubeyd el-Kasım b. Selâm / *Kitâbu'l-Emsâl*, Muhammed b. Ziyâd İbnu'l-A'râbî / *Kitâbu'l-Emsâl*, 'Âbdullah b. Harun et-Tevvezi / *Kitâbu'l-Emsâl*.

Abbâsîlerin ikinci döneminde de Yakub b. Sikkît / *Kitâbu'l-Emsâl*, Muhammed b. Habib el-Basrî / *Kitâbu'l-Emsâl*, İbrahim b. Süfyan ez-Ziyâdî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû 'İkrime 'Amir ed-Dabbî / *Kitâbu'l-Emsâl*, el-Cahız / *Kitâbu'l-Emsâl*, Şemir b. Hamdaveyh el-Herevî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Heysem er-Râzî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ahmed b. Ebi 'Abdillah el-Barkî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ahmed b. Yahya Sa'leb / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Talib el-Mufaddal b. Seleme / *Kitâbu'l-Fâhir*, Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû 'Abdillah İbrahim Naftaveyh / *Kitâbu'l-Emsâl*, İbnu'l-Enbârî / *Kitâbu'z-Zâhir*, Ebû Ca'fer el-Münzirî / *Kitâbu'l-Emsâl*, İbrahim el-Kummî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Hamza b. Hasan el-İsbahânî / *Kitâbu'd-Durreti'l-Fâhira*, el-İstahrî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Ahmed el-Hasan b. 'Abdillah b. Sa'id el-'Askerî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Huseyn b. Muhammed er-Rafikî / *Kitâbu'l-Emsâl*, el-Ğandecânî / *Kitâbu'l-Emsâl*, Ebû Hilal el-'Askerî / *Kitâbu Cemhereti'l-Emsâl*, el-Meydânî / *Mecma'ul-Emsâl* ve Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî / *Kitâbu Mustaska fi'l-Emsâl* adlı eserleri telif etmişlerdir. Bu eserlerin çoğu günümüze ulaşamamıştır.¹²²

2.3 Mesellerin Yapı Bakımından Kategorileri

Yapılarına göre meseller veciz, kıyâsî ve hurafî olmak üzere üç kısma ayrılır.

2.3.1 Veciz Meseller

Manası doğru ve isabetli olan veciz ve yaygın meseldir. Bu tür mesellerde sonradan ortaya çıkan bir durum, meseli doğuran önceki duruma benzetilir.¹²³ Mesel denildiğinde akla gelen mesel çeşidi veciz meseldir. Ayrıca hikmet ve bilgi sahibi

¹²² Eserlerin tedvini ile ilgili bu bilgiler 'Abdulmecîd Katâmîş'in "*el-Emsâlu'l-'Arabiyye*" adlı eserinin 39 ile 120. sayfaları arasındaki ilgili yerler taranarak elde edilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için ilgili esere bakınız. Ayrıca Bakınız: Kenan Demirayak ve M. Sadi Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 1995, s. 99-107.

¹²³ Katâmîş, s.28.

kişilerin hikmetli sözleri ve şiir beyitlerinde geçen hikmet yüklü cümleler de bu grupta telakki edilir.¹²⁴

أفعل من kalıbındaki, en üstün anlamında kullanılan meseller ile teşbihte mübalağaya delalet eden meseller de bu gruba girer.¹²⁵

Örnek:

الْيُسْرُ يُمِّنُّ

“Kolaylık berekettir.”

أَجْوَدُ مِنْ حَاتِمٍ

“Hâtim’den daha cömert.”

2.3.2 Kıyâsî Meseller

Bu türdeki emsaller Kur’ân-ı Kerîm’de ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerinde mevcuttur. Eski mesel kitapları incelendiğinde neredeyse bu türden tek bir mesele ulaşmak mümkün değildir. İslâm dönemine ait olan Kur’ân ve sünnet meselleri tarzında Ali b. Ebi Tâlib gibi hikmet sahibi kimselerden bazı meseller rivayet edilmiştir.¹²⁶

Kıyâsî meseller genellikle “meselu, kemeseli, kemâ” gibi ifadelerle başlar. Meselleri toplayan kitaplarda bu tür mesellere pek rastlanmaz.¹²⁷

Örnek:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا

يُبْصِرُونَ

¹²⁴ Katâmiş, s.28-29.

¹²⁵ Katâmiş, s.29-30.

¹²⁶ Katâmiş, s.30-31.

¹²⁷ Katâmiş, s. 28-30

“Onların örneği ateş yakmaya çalışan adamın örneği gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca Allah onların nurunu götürür ve onları karanlıklar içerisinde göremez bir halde bırakır. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler ve onlar hakkı göremezler.”¹²⁸

2.3.3 Hurafi Meseller

Arapların hayvanların dilinden aktardıkları mesellerdir. Bu meseller genellikle öğüt ve nasihat için kullanılır.

Bu mesellerin çıkış yeri bedevi çevresidir.¹²⁹ Çünkü bedeviler hayvanlarla o kadar iç içeydiler ki onlara bazı sözler isnat edebiliyorlar ve onların dilinden bazı hikâyeler anlatabiliyorlardı.

Örnek:

قيل لها إحملي فقالت أنا طائر فقيل لها طيري فقالت أنا بعير

Ona (deve kuşuna) “taşı” denildi, “ben kuşum” dedi; “uç” denildi, “ben deveyim” dedi.

2.4 Harran Meselleri ve Fasih Meseller

Mesellerde sistematik bir dil yapısından söz etmek mümkün değildir. Zira meseller kullanım alanı geniş olan, duyulduğu şekiliyle aktarılan ve ortak tecrübenin ürünü olan sözlerdir. Bu yüzden mesellerin dil kurallarına aykırı olarak nakledilmesine müsamaha ile bakılmıştır. Kimi mesellerde vezin ve kafiye ön plana alındığından nahiv kuralı ve irab sanatından bahsetmek pek mümkün değildir.¹³⁰

Ortak bir dil, kültür, medeniyet ve dine sahip olan İslâm milletlerinin aynı değerlere sahip olması ve dil özellikleri değişse de olaylar karşısında aynı tepkileri verip birbirine yakın sözler kullanması gayet doğaldır.

¹²⁸ Bakara Suresi, 2/17.

¹²⁹ Katâmiş, s.32.

¹³⁰ Yasin Kahyaoglu ve Adnan Demircan, *Mardin'in Ömerli İlçesinde Kullanılan Bazı Atasözleri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:16, Temmuz-Aralık 2006, s. 102.

Fasih meselleri ihtiva eden eserleri incelediğimizde Harran'da kullanılan mesellere benzer veya tamamen aynı meseller olduğunu görmekteyiz.¹³¹ Burada tek fark bazı Harran mesellerinde dil ve irab kurallarına önem verilmemesi ve bazı kelimelerin bilinen meşhur anlamından koparılıp ona yeni özel anlamlar verilmesidir.

Harran'da kullanılan ¹³² *الْبَيْتُ مِنْ جَزَارٍ مَا يَرِشُّ النَّاسَ بِالْحَجَرِ* şeklindeki mesel fasih emsal kitaplarında *إذا كان من كان بيته من زجاج فلا يرشق الناس بالحجارة* veya *إذ كان من كان بيته من زجاج فلا ترشق الناس بالحجارة*¹³³ şeklinde zikredilmektedir. Bu meselin Harran'da nakledilen şekline baktığımızda meseldeki birkaç kelimenin telaffuzu dışında bir farklılık olmadığını görmekteyiz. Harran Arapçasındaki *الْبَيْتُ* (...evi olan kimse) kelimesi *الذي بيته* kelimesine karşılık gelmektedir. Fasih dildeki *زجاج* (cam) kelimesi ise *جَزَارٍ* kelimesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm de bir harfin başka bir harfle yer değiştirmesidir ki buna kalb denir. Meseldeki muzari fiili gelince fasih meselde bu fiil *رَشَقَ - يَرِشُقُ* iken Harran meselinde *رَشَّ - يَرِشُّ* fiildir. Bu iki fiil de aynı anlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu iki mesel arasında dil açısından büyük bir fark olmadığı gibi delalet açısından da herhangi bir fark yoktur. Her iki sözde evi camdan olan kişinin insanlara taş atmaması gerektiğini ifade etmektedir. İlgili mesellerin açıklaması ileride zikredilecektir.

Yine Harran mesellerinde zikredilen ¹³⁴ *الْجَارُ كَبَلُ الدَّارِ* şeklindeki mesel fasih meselleri ihtiva eden eserlerde *الجار قبل الدار* veya *الجار ثم الدار*¹³⁵ şeklinde zikredilmiştir. Bu sözler arasında ne dil ne de delalet açısından herhangi bir fark yoktur. Harran bölgesinde ¹³⁶ *إِذَانُ إِلَهٍ الْحَيْطَانُ* şeklinde dillendirilen mesel, fasih

¹³¹ Mesellerde rivayet farklılığı için bakınız: Katâmiş, s. 216-226.; Demiayak, s.269.

¹³² *Evi camdan olan kişi insanlara taş atmaz.*

¹³³ *Evin camdan ise insanlara taş atma.*

¹³⁴ *Komşu evden öncedir.*

¹³⁵ el-Meydânî, Cilt 1, s. 307.

¹³⁶ *Duvarların kulağı vardır.*

mesel kitaplarında ¹³⁷ *إِنَّ لِلْحَيْطَانِ آذَانًا* şeklinde zikredilmiştir ki, bu iki söz arasında bir fark mevcut değildir.

Başka örnek verecek olursak ¹³⁸ *تَعَدَّ بِالْجَدِيِّ كَبَلٌ مَا يَتَعَشَّى بِبَيْتِكَ* sözü fasih mesel kitaplarında ¹³⁹ *تَعَدَّ بِالْجَدِيِّ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَّى بِكَ* şeklinde geçmektedir. Bu iki söz arasında da herhangi bir fark yoktur. Her iki sözde kullanılan kelimeler aynı kelimelerdir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür fakat biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

Harran mesellerinde aynı anlama delalet edip fasih mesellerde farklı kelimelerle ifade edilen meseller de mevcuttur. Örneğin Harran Arapları arasında kullanılan ¹⁴⁰ *تُطْلَعُ الْمِعْرَافُ* meseli *Mecma'u'l-Emsâl*'de *تُخْرِجُ الْمِقْدَحَةُ مَا فِي* ¹⁴¹ *الْبُؤْمِ إِثْوَدِيكَ* şeklinde zikredilmiştir.¹⁴² Bir başka mesel Harran'da ¹⁴³ *عَالِخَرَابٍ* şeklinde ifade edilirken aynı mesel fasih mesel kitaplarında ¹⁴⁴ *إِذَا كَانَ* ¹⁴⁵ *أَكْوَمُ كَوْمٍ وَعَكَلٌ سَوْمٍ وَارْضَعُ إِمْبَارَكَ وَ* şeklinde zikredilmiştir. Bu örneklerin de sayısını çoğaltmak mümkündür.

Yukarıda verdiğimiz örneklerin yanı sıra sadece Harran mesellerinde kullanılan ve günümüzde fasih Arapça'da artık pek kullanılmayan kelimeleri barındıran mesellerin örneği de çoktur. Örneğin ¹⁴⁵ *أَكْوَمُ كَوْمٍ وَعَكَلٌ سَوْمٍ وَارْضَعُ إِمْبَارَكَ وَ* ¹⁴⁶ *إِيرِنُ* şeklindeki mesel buraya özgü bir meseldir. Bunun gibi birçok örnek vermemiz mümkündür: ¹⁴⁷ *الْأَزْمِيلُ الْفَارِغُ*, ¹⁴⁸ *لَا تَأْمَنُ*, *الْحَوْلِيُّ* *إِتْعَلَمَ* *أَمَهَا* *عَالِرَعِي*

¹³⁷ el-Meydâni, Cilt 1, s. 152.

¹³⁸ *Teke seni akşam yemeğinde yemeden öğle yemeğinde sen onu ye.*

¹³⁹ el-Meydâni, Cilt 1, s. 244.

¹⁴⁰ *Kazanda olanı kepçe çıkarır.*

¹⁴¹ *“Demir çubuk kavanozun tabanındaki çıkarır.”*

¹⁴² el-Meydâni, Cilt 1, s. 245.

¹⁴³ *Baykuş seni haraba götürür.*

¹⁴⁴ *Delilin karga ise varacağı yer harabtır.*

¹⁴⁵ *“Bir kalkarım, soma adındaki deveyi bağlarım, mübarek’i emzirir ve derin bir uykuya yatarım”*

¹⁴⁶ *“Boş bidon çok ses çıkarır”*

¹⁴⁷ *“İnek yavrusu annesine otlanmayı öğretiyor.”*

القَيْضُ الْغَيْضُ gibi. Son verdiğimiz sözdeki الْغَيْضُ kelimesi “yaz mevsimi” anlamına gelir. Fasih dildeki الْقَيْظُ kelimesinin özel anlam kazanmış şeklidir. Fasih dilde الْقَيْظُ “yaz mevsimi” değil “yaz sıcağı” anlamına gelir ve kullanımını yaygın olmayan bir kelimedir.

Harran mesellerinde kullanılan dil de konuşma dilinde aynen kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimeler sadece meselerde zikredilen kelimeler değil günlük konuşmada da kullanılan kelimelerdir.

2.5 Harran Meselleri ve Türkçe Atasözler

Harran Arapları asırlardır bu topraklarda Türk toplumuyla kardeşçe yaşamaktadır. Ortak bir kültüre, inanca ve medeniyete sahiptir. Özellikle Urfa’da Arap, Türk ve Kürt kültürü ortak denecek kadar büyük bir benzerlik arz etmektedir. Urfa’da her üç milletin diline ait birçok ortak kelime mevcuttur.

Aynı kültür, medeniyet ve dine sahip milletler aynı değerlere sahip olabiliyorsa bunlara ek olarak aynı coğrafyayı paylaşan milletlerin daha çok ortak değer ve yargılara sahip olması doğal bir sonuçtur.

Fasih meselerde olduğu gibi Harran mesellerinde de Türkçe atasözleriyle ortak yargılar mevcuttur. Örneğin Harran mesellerinde geçen ¹⁴⁹ الْحَرَامِي صَاحَتْ عَلَى أَهْلِ الْبَيْوُثْ şeklindeki mesel Türkçe’de “Yavuz hırsız ev sahibini bastırdı” şeklinde aynen kullanılmaktadır. Bu sözün Fasih meselerde karşılığı “تلدغ العقرب وتصيء”¹⁵⁰ şeklindedir. Bu söz Türkçedeki “Hem suçlu hem güçlü” sözüyle yakın anlamdadır.

¹⁴⁸ “Yaz ayında selden emin olma.”

¹⁴⁹ “Hırsızlar ev sahibini bastırdı.”

¹⁵⁰ “Akrep başkasını sokup kendisi feryat ediyor.”

Yine Harran mesellerinde zikredilen ¹⁵¹إِشْتَرَّ الْجَارُ كَبْلَ الدَّارِ şeklindeki mesel Türkçedeki “*Ev alma komşu al*” sözüyle aynı manadadır.

Zikrettiğimiz meseller aynı zamanda fasih mesellerde de mevcuttur. Dolayısıyla Harran meselleri Türkçe atasözlerinden etkilenmemiştir. Kaldı ki Harran lehçesinin bile Türkçe’den büyük oranda etkilendiği söylemek mümkün değildir. Meselleri incelediğimizde bu hususu göreceğiz. Dolayısıyla Harran meselleri ile Türkçe atasözleri arasındaki bu örtüşme kanaatimizce aynı değerleri paylaşmaktan ötürü doğan tabii bir durumdur.

2.6 Harran Meselleri

Tezimizde atasözlerinin öncelikle Arap ve Fars alfabesiyle telaffuzunu, ardından Latin alfabesiyle okunuşunu, ardından Fasih Arapça ile ifade edilebilecek şeklini, son olarak ta Türkçe tercümesini ve açıklamasını verdik.

Bazı sesleri gösterebilmek için yaygın olan transkripsiyon işaretlerinin yanı sıra bu çalışmaya özgü bazı işaretleri de kullandık. İlgili işaretler transkripsiyon başlığında zikredilmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki atasözlerinin telaffuzunun tam karşılığını vermek neredeyse imkânsızdır. Keza atasözünün Arapça karşılığını verirken şayet o mesel Fasih Arapçada da kullanılmıyorsa çeviride atasözünün taşıdığı güzel uyum kaybolmaktadır. Bu çalışmamızda Harran Araplarının mesellerini, telaffuzunu hiçbir şekilde değiştirmeden olduğu gibi sunduk.

2.6.1 Elif Harfiyle Başlayan Meseller

– أبا البنات مرزوق

Eba'l-benât merzûq

أبو البنات مرزوق

Kız babası bol rızıklıdır.

¹⁵¹ “*Evden önce komşu satın al.*”

Kişi kızları vesilesiyle çocuğu mesabesinde olan damatlar edinir.

- اِبْطُ لَا تَخْطِي

İbı̄t lâ tı̄htiy

أَبْطُ وَلَا تَخْطِي

Geç kal ama hata etme.

Sabır gösterip karar vermekte acele etmemek gerektiğini ifade eder. Bu söz aynı manada olmak üzere اِبْطِي لَا تَخْطِي (İbı̄t y lâ tı̄htiy) şeklinde de nakledilir.

- اِبْعُدْ وَاكْذِبْ

İb'ı̄d vı̄çzı̄b

اِبْعُدْ وَاكْذِبْ

Uzaklaş ondan sonra yalan söyle.

Kişinin yalan söyleyecekse bile en azından uzak ve tanınmadığı bir yere gidip ondan sonra yalan söylemesinin yalanının ortaya çıkmaması açısından daha makul olduğunu ifade eder.

- اِبْرَاسُورِيشِه

İbrâsuv rîşih

عَلَى رَأْسِهِ رِيْشَةٌ

Başında kuş tüyü var.

Herhangi bir şeyde ayrıcalıklı olan kişiyi ifade eden sözdür.

- اِبْكُلْ حَرَابَهٗ اِلْوْ غَرَابَهٗ

İbkul ħarâbah iluv garâbah

فِي كُلِّ خَرَابَةٍ لَهُ قَرِيبٌ

Her harabede bir tanıdığı (akrabası) var.

Her tarafta bir tanıdığı kimse bulunan kişi için kullanılır.

- إِبْكُلُ غَارِ الْوَجَارِ

İbkul ğâr iluv câr

بِكَلِّ غَارٍ لَه جَارٍ

Her delikte (mağarada) bir komşusu var.

Her yerde bir tanıdığı olan kişi için kullanılan bir sözdür.

- أُمُّ السَّانِ غَالِبَهُ النَّسْوَانُ

Ummu'l-sân ğâlbeh en-nisvân

أُمُّ السَّانِ تَغْلِبُ النَّسْوَانَ

Dil (güzel söz ve konuşma) sahibi kadınlara galip gelir.

Güzel konuşan kişi kendini güzel ifade eder ve kendini iyi biri olarak gösterir.

Haksız iken bazen haklı durumuna gelir.

- أَبُو جُعْرَانَ إِبْبَيْتُو سُلْطَانَ

Ebû Cu‘ran ibbéytuv sulţân

أَبُو جُعْرَانَ فِي بَيْتِهِ سُلْطَانَ

Bok böceği kendi evinde sultandır.

İnsanların gözünde kötü olan kişi, kendisinin ve ailesinin gözünde pek değerlidir.

- أَبُوي بَعْرَنِي أَوْ زَوْجِي كَبْرَنِي

Ebûyi ba‘arniy uv zevciy kabbarniy

أَبِي بَعْرَنِي وَ زَوْجِي كَبْرَنِي

Babam beni doğurdu kocam da beni büyüttü.

Evlendikten sonra kocasıyla övünen kadın için kullanılan bir sözdür. Bu sözdeki **بَعَّرَ** fiili hayvanın içindeki gübreleri dışarı çıkarması anlamına gelir.

- **أَبُوِي وَطَّانِي أَوْ زَوْجِي عَلَّانِي**

Ebûyi vattâniy uv zevciy ‘allâniy

أبي وطاني و زوجي علاني

Babam beni (değerimi) alçalttı kocam ise beni yüceltti.

Bu sözü babasının yanında zahmet çekmiş fakat kocasının yanında yaşadığı hayattan memnun olan kadın kullanır.

- **إِئْبَ حَالَكُ أَوْ لَا تَتَّبِعْ إِسَانَكُ**

It’ib hâlek uv lâ tıt’ib ilsânek

اتعب نفسك ولا تتعب لسانك

Kendini yor, dilini yorma.

Kendi elinle halledebileceğin işi kendin gör ve kimseye minnet etme. Zira kendi elinle yapman seni daha az yorar. Bu söz **اتعب حالك أو لا تتبع بألك** (*Kendini yor, kafanı yorma*) şeklinde de nakledilir.

- **إِتْبِعْ الْكَذَّابَ إِحْدَ بَابِ الدَّارِ**

Îtbe’ el-kezzâb ilhad bâb ed-dâr

اتبع الكذاب إلى حد باب الدار

Yalancıyı evin kapısına kadar takip et.

Yalan söyleyen kimseye fazla güvenmemeyi, onun peşinden gitmemeyi ve onun ipiyle kuyuya inmemeyi telkin eden bir sözdür.

- أَثْمَانُ بَازْمَانُ

Ešmân bezmân

الأثمان في الأزمان

Değerler zamanlara göredir.

Bugün değerli olan bir şey yarın değersiz olabilir. Değersiz olan bir şey de zaman gelir ki çok değerli olabilir.

- إِثْمَانِهِ بِأَزْمَانِهِ

Išmânhi bizmânhi

أثمانها في أزمانها

Değeri zamanına göredir.

Yukarıdaki söz gibidir.

- أَجْرَبُ وَإِنِّي حَكَّاءٌ بَيْتِي أَوْ يَا مَلِكُ الْمَوْتِ إِشْلَاكَ بِي؟

Ecrab vıytiħakkek bettiyyi uv yâ meleke'l-mot işlek biyyi?

أجرب و يبحث عن عباء و يا ملك الموت ماذا تريد مني؟

Ben alaca hastası, bir abaya muhtaç biriyim. Ey ölüm meleği benim gibisini ne yapacaksın?

Kendi halinde, fakir olan kimsenin fakirliğini ifade etmesi üzere kullandığı bir sözdür.

- أَجْرَبُ وَإِنِّي حَكَّاءٌ بَيْتِي أَوْ يَا مَلِكُ الْمَوْتِ إِشْلَاكَ بِي؟

Ecrab vınfiteħluv maħlab

أجرب و انفتح له مطلب

Uyuzdu kendisine bir kapı (rızk kapısı) açıldı.

Zelil olan bir kimsenin bir anda zengin olmasını ifade eder.

- أَجْرَ الْخِيَّاطِ تَحْتَ إِيدُو

Ecre'l- hayyât taht iduv

أجر الخياط تحت يده

Terzi 'nin ücreti elinin altındadır.

Terzi bir şey diktiği zaman emeğinin karşılığını, o şey teslim alınmaya gelindiği zaman tahsil eder. Ücret verilmediği zaman dikilen şeyi de vermez dolayısıyla hakkı da elinin altında olmuş olur. Ücretini tahsil etmek için insanların peşinde koşma gibi bir derdi olmayan kişi için kullanılır.

- إِحْذِ أَوْ بَابُوجِ اِبْرِجْلَيْنِ عَوْج

Ihzi uv bâbûc ibriclénin 'ûc

حذاء و بابوج برجلين عوج

Bir ayakkabı, bir pabuç iki çarpık ayakta.

Kusurlu olduğu halde iki nimete bir arada sahip olan kişi için kullanılır.

- إِحْسِدْتَنِي جَارَتِي عَلَى طُولِ عِبَاتِي

Ihsidetniy cârtiy 'alâ tûl 'abâtıy

حسدتني جارتني على طول عباتني

Komşum abamın uzunluğundan dolayı bana haset etti.

Aba'nın uzun olması fakire bir fayda sağlamaz. Fakat haset etmek isteyen kimse haset etmek istediği zaman bunu bile bahane ederek hasedini gösterebilir. Zengin bir kimsenin fakir bir kimseye haset etmesi üzere kullanılan bir sözdür.

- أُحْذُ الْأَصِيلَةَ أَوْ نَامَ عَالْحَصِيرِهِ

Uhuż el-aşîlih uv nâm 'al-ħaşîrih

خُذْ الْأَصِيلَةَ وَنَمْ عَلَى الْحَصِيرَةِ

Asil olan kadını al sonra hasıra yat.

Soylu, ahlaklı bir kadını almanın asıl zenginliği elde etmek olduğunu ifade eder.

- أُخَذُ الْأَصِيلَةَ وَلَوْ جَانَتْ عَالْحَصِيرِهِ

Uhuẓ el-aşîlih velav çânet ‘al-ḥaşîrih

خُذْ الْأَصِيلَةَ وَلَوْ كَانَتْ عَلَى الْحَصِيرَةِ

Eskiden hasıra oturuyor olsa da asil olan kadını al.

Kadının soylu olduktan sonra fakir olması, onu almaya engel değildir.

- أُخَذُ أَمِنَ التَّلِّئِ يَخْتَلُّ

Uhuẓ imnettel yih̄tel

خُذْ مِنَ التَّلَّةِ تَتَخَلَّلُ

Toprak tepesinden alsan bile yerinden oynar.

Bir şey ne kadar çok olursa olsun oradan almakla o şeyin zamanla tükeneceğini ifade eder. Genelde malın tükenmeyeceği hisseyle yapılan israf için kullanılır.

- آخِرُ الْحَيَاةِ الْمَوْتُ

Âḥir el-ḥayat el-mot

آخِرُ الْحَيَاةِ مَوْتُ

Yaşamın (hayatın) sonu ölümdür.

Her nefis muhakkak bu duyguyu tadacaktır.

- آخِرُ الْمَعْرُوفِ يَنْضَرِبُ بِلِكْفُوفٍ

Âhır el-ma'rûf yındarıb belikfûf

آخر المعروف ضرب بالكفوف

İyiliğin sonu avuç içiyle vurulmaktır.

Yapılan iyiliğe kötülükle karşılık verilmesi durumunda kullanılan bir sözdür.

- أُخْطِبُ لِبَنَاتِكَ قَبْلَ مَا تُخْطَبُ لِبَنَاتِكَ

Uhtub libnéytek gabıl mâthatıb libnek

اخطب لبناتك قبل ما تخطب لابنك

Oğluna kız istemeden önce, kızına kısmet ara.

- إِخْيَارُ الْأُمُورِ التَّعْجِبُ أَهْلَهُ

İhyâr el-umûr et-tı'cib ehelhi

خير الأمور هي التي تعجب أهلها

İşlerin en hayırlısı, sahibini memnun eden iştir.

İnsanların olaylar üzerinde yorum yapmaları durumunda, olayların sahipleri açısından bu işin iyi olduğunu ifade eden bir sözdür.

- أَجَلٌ وَاحِدٌ يَكْفِي عَشْرَ

Eçil vâhad yikfiy 'aşra

أكل واحد يكفي عشرة

Bir kişiye yeten yemek, on kişiye de yeter.

İkram yapmaya teşvik eden, paylaşmayı telkin eden bir sözdür. Benzer hadisler de Hz. Peygamberden rivayet edilmiştir.

- أَكُوْمُ كُوْمٍ وَعَكِيْلٌ سُوْمٍ وَارْضَعُ إِمْبَارِكُ وَ دِجِهَ نُومَ

Egûm goma va'agıl soma varða' imbârak va dichi noma

أقوم قوماً وأربط سوماً وأرضع مباركاً وأنا نوماً

Bir kalkarım, soma adındaki deveyi bağlarım, mübarek'i emzirir ve derin bir uykuya yatarım.

Bunu diyen kadın yerinden kalkmamış, deve kaçmış, mübarek ölmüş... Bir şeye niyet edip bir türlü yerinden kalkamayan, sürekli erteleyen kişi için kullanılan bir sözdür.

– أُرْبِطُ جَحْشَكَ مَتِينٌ أَوْ تَوَكَّلْ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

Urbuṭ çeḥašek mitîn uv tuvakkel ‘ala rabbe’l-‘alemîn

اربط جَحْشَكَ مَتِينًا وَتَوَكَّلْ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

Merkebinin sağlam bağla sonra âlemlerin rabbine tevekkül et.

Gerekli tedbirleri aldıktan sonra tevekkül edilmesi gerektiğini ifade eder.

– أَرْجُوُ امْنَطِفُولٍ

Ercûli imneṭṭufûli

الرجولة من الطَّفولة

Adamlık çocukluktan belli olur.

Küçükken kişinin huy ve karakterinin belli olduğunu ifade eden bir sözdür.

– إِرْضِينَ بِالشُّومِ وَالشُّومِ مُو رَاضِي

İrdîni beşşûm veşşûm mû râdıy

رَضِينَا بِالشُّومِ وَالشُّومِ لَمْ يَرْضَ بِنَا

Çirkine (kötü) razı olduk, çirkin bizden razı değil.

Herhangi bir şeyde üstün olanın daha aşağı mertebedeki birine razı olmasına rağmen o kişinin onu kabul etmemeye başlamasını ifade eder.

- إِسْعَلْ غَبْلَ مَا تَنَاسِبُ -

İs‘el gabıl mâtnâsib

سل قبل أن تناسب

Hısımlık kurmadan önce (damadı) sor, soruştur.

Kişinin kızını evlendirmeden önce onu isteyen nasıl biri olduğunun araştırılması gerektiğini ifade eder.

- إِسْلَمْ أَوْ سَلِّمْ -

İslem uv sellim

اسلم و سلم

Emniyette (Allah'ın korumasında) ol ve selamet dile.

Kişiyi uğurlarken Allah'ın koruması altında olmasını temenni etmeyi ifade eden bir sözdür.

- اِشْتَرِ الْجَارَ قَبْلَ الدَّارِ -

Iştar ec-câr gabla'd-dâr

اشتر الجار قبل الدار

Ev almadan önce komşu al.

Türkçede de “Ev alma komşu al” sözü mevcuttur. Yine Arapçada الجار قبل الدار “Komşu evden önce gelir.” atasözü mevcuttur. Komşunun kim olduğunun evin nerede olduğundan daha önemli olduğunu ifade eder. Komşusuyla anlaşamadıktan sonra evin nerede olduğunun önemi yoktur. Zira “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”

- اِشْتَرِ الرَّفِيعَ قَبْلَ الطَّرِيعِ -

Iştar er-rıfıc gabla't-tırıc

اشتر الرفیق قبل الطريق

Yolu seçmeden önce yoldaşı seç.

Evden önce komşunun alınması gerektiği gibi yolculuğa çıkmadan da yoldaşın iyi seçilmesi gerekir. Anlaşamayacağı biriyle çıkan sürekli zıtladır ve yorulur.

- أَشْتَعِلْ إِبْشَغُلُوْ أَوْ حَاسِبِ الْبَاطُولِ

Eřtağıl ibşuğluv ve hâsbe'l-bâtuł

أَعْمَلْ بِعَمَلٍ وَلَوْ رَخِيصٍ وَأَحَاسِبْ مَنْ لَمْ يَعْمَلْ

Bir işte çalışırım çalışmayıp oturanı da hesaba çekerim.

Az kârlı da olsa bir işte çalışanın, büyük iş bekleyip çalışmayandan daha kazançlı olacağını ifade eden bir sözdür.

- إِشْجَرَتِ الْبَآمِي مَا تَنْطِي إِيْتَادَ

Işcarte'l-bâmyi mâ tıntiy ivtâd

شجرة البامية لا تعطي أوتاد

Bamya dalı odun vermez.

Her ağacın odun vermediğini, zayıf bir şeyden kuvvetli bir şey çıkmayacağını, soylu ve asil olmayan bir yerden de soylu birinin çıkmayacağını ifade eder. Sa'd b. Bekr, Huzeyl, Ezd, Kays, Ensar ve Yemen ehline nisbet edilen lehçede Sakin 'ayn harfî nun harfine çevrilir. Buna istinta' denir. Örnek: أنطى yerine أعطى denilir.¹⁵² Bu istinta' Harran Arapçasına da yerleşmiştir.

- أَشْجَرَتِ الظِّلِّ عَلَيْكَ لَا تَكْطَعُهَا

Iřcarte'z-zallıl 'alék lâ tıgta'hâ

¹⁵² Taymur Bâşâ, s.113; Riyâd Kerîm, s.141.

شجرة تظلل عليك لا تقطعها

Sana gölge yapan ağacı kesme.

İyiliği görülen kişiye kötülük etmemeyi telkin eden ve menfaat görülen yere zarar verilmemesi gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- إِشْجَرَتِ مَا تَثْمِرُ مَالَهُ إِلَى الْقَطْعِ

İşcartın mâ tısmir mâlhi elli el-gatı‘

شجرة لا تثمر ليس لها إلا القطع

Meyve vermeyen ağacın tek çaresi onu kesmektir.

Fayda görülmeyen şeye yapılacak tek şey onu terk etmek, ondan vazgeçmektir.

- إِشْحَالٌ ضَعِيفُكُمْ؟ گَالُوْ كُوَيْنِ مَاتْ

Işhâl di‘îfkum? Gâlav guvîni mât

كيف حال ضعيفكم ؟ قالوا قوينا مات

Zayıfınızın durumu nedir? Dediler ki en kuvvetlimiz öldü.

En iyi durumun dahi çok kötü olduğunu ifade eden bir sözdür.

- إِشْمَاتُجُوعٌ تَأْكُلُ طَيِّبٌ

Işmâtçû’ tâkul tayyib

حسب ما تجوع تأكل طيبا

Acıktıkça iyisini yersin.

Vaat edilen bir yemek geciktiğinde vaadin sahibi olan kişi daha iyisiyle mükâfat vereceğini ifade etmek üzere dile getirdiği bir sözdür.

- إِشْنُونُ شَبَابِكَ هِيَجِ شَيْبِكَ

Işnon şebâbek hîcî şebek

كيف شبابك كذاك شبيبك

Gençliğinde nasılsan ihtiyarlığında da öyle olursun.

İnsanın gençken sahip olduğu karakterinin yaşlanınca da değişmeyeceğini ifade eder.

- أَصْبِرْ عَلَيَّ يَا اللَّهُ يَصْلِحْهُ يَا يَأْخُذُ

Uşbur ‘alé yâ Allah yışlıhuv yâ yâhżuv

اصبر عليه فإن الله إما يصلحه و إما يأخذه

Ona sabret! Ya Allah onu ıslah eder ya da onun canını alır.

Sabır göstermeye teşvik eden bir sözdür. Sonunda Allah’ın o şeyi ya düzelterek yahut yok ederek insanın sıkıntısını gidereceğini ifade eder. Harran Arapçasında يَأ yahut يَمَّا Fasih Arapçadaki إِمَّا’nın karşılığıdır.

- إِصْرِفْ الْبَجِيكَ وَالرَّبَّ إِدْرِبْ الْبَغِيْبِيْكَ

Işrıf elıbcébek va’r-rab ıyderrib elıbğébek

اصرف ما في جيبك و الرب يرسل ما في غيبك

Cebindeki harca, sende olmayanı ise Allah gönderir.

Allah’a tevekkül etmeyi telkin eden bir atasözüdür.

- إِصْوَابِيْنِ إِرْأْسِ يُوْجَعْنَ

Işvâbén ıbrâs yoc’an

مصيبتان في رأس يوجعان

Bir başa iki darbe acı verir.

İki sorumluluk bir kişiye yüklendiğinde dile getirilen bir sözdür.

- إِضْحَاكَ الضَّحِيحِ رَخِيصٌ

İdhak ed-dıhıç rıhîs

اضحك فإن الضحك رخيص

Gül, zira gülmek ucuzdur.

Türkçedeki “Son gülen iyi güler” sözüne yakın bir anlamı ifade eder. Gülmek için acele eden kişiye söylenen bir kınamadır.

- إِضْحَاكَ تَضْحَاكَ الْعَالَمِ كُلِّهِ مَعَاكَ، أَوْ إِبْحِجْ تَبْجِي أَوْحَدَكَ

İdhak tıdhak el‘âlem kulhi me‘âk uv ibiç tibçiy uvhadek

إذا ضحكت تضحك الناس معك جميعا، و إذا بكيت تبكي وحدك

Gülersen bütün insanlar seninle beraber güler, şayet ağlarsan tek başına ağlarsın.

İnsanın mutlu ve itibar sahibiyken herkesin onun etrafında olduğunu, fakat dar ve sıkıntılı zamanda tek başına kaldığını ifade eden bir sözdür. Harran Arapçasında **أَوْ** bir atıf edatıdır ve atıf harfi olan **و**’ın karşılığıdır. Ayrıca **و** da atıf harfi olarak kullanılır.

- أُضْرِبُ الْمَثُومَ لَمَّا مَاتَ الْمَجْرُومُ

Uğrub el-methûm lummin mâyqır el-mecrûm

اضرب المتهم حتى يعترف المجرم

Suçlu suçunu itiraf edene kadar methumu vur.

Suçlu, suçsuz olan kişiye merhamet edeceği için suçunu itiraf edebilir. Bu ise çok uzak bir ihtimaldir. Uzak ihtimalli olan ve gerçekleşmesi pek mümkün gözükmeyen bir durumu ifade etmek için kullanılan bir sözdür.

- أُضْرِبُ وَإِلَيْدِكَ وَإِحْسِنُ أَدْبُو مَايْمُوتُ إِلَى يَجِي أَجْلُو

Uđrub ıvléydek vihsin edEbûv mâymût elli yiciy eceluv

اضرب ولدك و أحسن أدبه لا يموت حتى يأتي أجله

Çocuğuna (gerektiğinde) vurup edebini düzelt, (korkma) eceli gelmeden ölmez.

Çocuklara edep verip onları terbiye etmenin onlara zarar vermeyeceğini, şefkat gerekçesiyle bundan geri kalınmaması gerektiğini ifade eder.

Harran lehçesinde “هو” zamiri muttasıl (bitişik) zamir olduğunda sakın “و (vav)” harfine döner. Örnek: **كتابِه** kelimesindeki “هو” zamiri muttasıl (bitişik) zamir olduğundan sakın vav harfine çevrilerek Harran lehçesinde **كتابُو** şeklinde okunur. Bu sözümüzde de **أدبه** kelimesi **أدْبُو**, **أجله** kelimesi de **أَجْلُو** şekline dönüştü.

- اَطْعِمُ الْاَتْمُ تَسْتَحِي الْعَيْنُ

İt‘ım el-uşum tısteħiy el-‘éyn

أطعم الفم تستحي العين

Ağıza yedir göz utanır.

İnsanlara iyilik yapmak onların şerlerinden emin olmaktır. Bir kişiye iyilik yaptığın zaman o kişi artık sana karşı yanlış bir şey yapamaz. Harran Arapçasında **الْاَتْمُ** “ağız” manasına gelir.

- اَطْلُبُ لِجَارِكَ الْخَيْرَ لِي مَا جَاكَ زَيْنُ تَكْتَفِي شَرُّو

Uḷlub ilcârek el-ħéyr lé mâcâk zéyn tiktefiy şerruv

اطلب لجارك الخير إذا ما جأك خير تكتفي شره

Komşun için hayrı dile, iyiliğini görmeden de en azından şerrinden kurtulmuş olursun.

Komşunun durumu kötü olursa komşuya haset etmeye başlar. Onun için komşuya iyilik dile sana iyilik göstermese bile hasedinden uzak olursun.

Harran Arapçasında **لِي** “lé” kelimesi bir şart edatıdır ve **إِذَا** manasındadır.

Ayrıca **إِذَا** de şart edatı olarak kullanılır.

- **إِعْجَلْ بِالْخَيْرِ**

İ‘cıl be’l-héyr

عَجَلْ بِالْخَيْرِ

Hayır olanı işlemede acele et.

Hayrı işlemeye ve onu geciktirmemeye teşvik eden bir sözdür.

- **إِعْجَلْ بِالصَّلَاةِ كَبَلِ الْفُؤْتِ أَوْ إِعْجَلْ بِالتَّوْبَةِ كَبَلِ الْمَوْتِ**

İ‘cıl be’ş-şalâ gabla’l-fot uv ı‘cıl be’t-tevbe gabla’l-mot

عَجَلْ بِالصَّلَاةِ قَبْلَ الْفُؤْتِ وَ عَجَلْ بِالتَّوْبَةِ قَبْلَ الْمَوْتِ

Vakti geçmeden namaza acele et ve ölüm vakti gelmeden tövbe etmek için acele et.

Bu söz Hz. Peygamberden rivayet edilmiş bir hadis-i şeriftir. Namazı vaktinde kılmayı ve tövbe etmeyi geciktirmemeyi ifade eden bir sözdür.

- **أَفْسَ الْحَيِّ بِالْمَيِّ**

Fse’l- hayyi be’l-mayyi

فَسُو الْحَيَّةِ فِي الْمَاءِ

Yılanın suda yellenmesi gibi.

Etkisi olmayan, boş geçen birşeyi ifade etmek için kullanılır.

- أَفْضَلُ الطَّعَامِ التَّكَثَّرَ عَلَى الْإِيْدَيْنِ

Efdalu't-â'm et-tikâsar 'alé elîdén

أفضل الطعام ما كثرت عليه الأيدي

En faziletli yemek, ona uzanan ellerin çoğaldığı yemektir.

İkrama davet eden bir sözdür. Kişinin tek başına değil birkaç kişiyle yediği yemek faziletlidir.

- إِقْنَعْ بِالْحَاضِرِ عَلَى مَا يَجِيئُكَ الْغَائِبِ

Iqna' be'l-hâdır 'ale mâ yicîk el-ğâyib

إقنع بالحاضر حتى يجيئك الغائب

Gaip olan (hazır bulunmayan) gelene kadar olana kanaat göster.

Elde olana kanaat göstermeyi ifade eden bir sözdür.

- إِكْتُمْ سِرَّكَ تِمْلِكْ أَمْرَكَ

İktim sirrek timlik emrek

أكتم سرّك تملك أمرك

Sırrını sakla işine hâkim olursun.

Sır ifşa etmemeyi ifade eden bir atasözüdür. Sır insanın esiridir. Onu ifşa ederse insan sırrın esiri olur.

- أَكُلْ مِنَ الْقَدَامِكِ أَوْ أَتْرُكْ أَلْفَاتِكِ

Ukul ec-ciddâmek uv utruk el-fâtek

كل من قدامك واترك ما فاتك

Geçmişte olanı terk et, önündekini yemeye bak.

Geçmişini unutup geleceğe bakılması gerektiğini ifade eden bir atasözüdür.

- الْإِثْرَافُغُو وَافُقُو

el-İtrâfguv vâfquv

وافق من ترافقه

Yolculuğa çıktığın kişiyle uyumlu olmaya çalış.

Kişi yola çıkmadan önce yoldaşını seçmelidir. Kendisiyle yola çıkılan kişiyle uyum içinde olunmalıdır, yoksa her iki taraf ta yorulur.

- الْأَحْمَقُ يَنْصَحُ وَقْتَ الضَّيِّقِ

el-Ahmaq yınşaḥ vaqte'd-ḍîq

الأحمق ينصح وقت الضيق

Ahmak olan dar vakitte nasihat etmeye başlar.

İş işten geçtikten sonra, insanların vaki' olana üzülüp sıkıldıkları anda nasihat etmek, o kişileri daha fazla üzmekten başka bir işe yaramaz.

- الْأَخْذُ حُلُوٌّ وَالْعَطَاءُ مُرٌّ

el-Eḥîz ḥuluv ve'l-'atâ mur

الأخذ حلو والعطاء مر

Almak tatlı, vermek acıdır.

Bir şeyi alıp kullanmak ve ondan istifade etmek insana tatlı gelir. Fakat o şeyi ödemek söz konusu olduğunda insan zorlanır.

- الْأَدَبُ أَحْيَرُ مِنَ الْأَصْلِ

el-Edeb eḥér mine'l-aşıl

الأدب خير من الأصل

Edeb soydan daha iyidir.

İnsanlar soylarına göre değil edeplerine göre değer görürler. Allah (c.c) insanları değişik kabile ve topluluklardan yarattığını ifade ederek ırkçılığı ve soy-sop ile övünmeyi reddetmiştir.¹⁵³

Harran Araplarında bu manada birkaç benzer söz daha vardır. Bunlardan birisi şu sözdür:

- الْأَدَبُ غَلَبَ الْأَصِيلَ

el-Edeb ğılab el-aşıl

الأدب غلب الأصل

Edep soya üstün geldi

- الْإِظْفَرُ مَا يُنْعَزِلُ امْتَلَحَمَ

Elizfir mâ yın‘azil innelleham

الظَّفْرُ لَا يَنْعَزِلُ عَنِ اللَّحْمِ

Tırnak etten ayrılmaz.

İnsanın hısımlarından uzaklaşamayacağını, onlara yabancılaşamayacağını ifade eder.

- الْإِعْجَلِ أَمْ النَّدَامِ

el-İ‘cili umme’n-nidâmi

العجلة أم الندامة

Acele pişmanlığın anasıdır.

Acele etmemeyi telkin eden bir sözdür.

- الْأَلُوُ جَبِيرٌ مَا لُوُ تَدْبِيرٌ

el-İluv çibîr mâluv tedbîr

¹⁵³ Hucurat Sûresi 13.

من له كبير ليس له تدبير

Büyüğü olanın tedbiri yoktur.

Bu söz bir kimsenin tedbirini büyüğüne havale etmesi veya kendi tedbirinin büyüğü tarafından alınmış olması durumunda söylenir.

- أَلَا نُظْهِرُ مَا يَتَدَحَّجُ بَسْ عَلَى بَطْنُو

el-İluv zahar mâytidaḥḥac bes ‘ala batnuv

من له ظهر لا ينظر على بطنه فقط

Arkası olanın sadece karnına bakılmaz.

Her insanın bir sırtı vardır sırtı olanın karnına vurulmazmış. Burada sırttan murad, onun arkasında bulunan hamisi ve koruyanıdır. Denilir ki: “Falanın arkası çok güçlüdür.” Olayları yorumlarken sadece zahirine değil arka yüzüne de bakılması gerektiğini ifade eder.

- الْإِنْسَانُ بِاللِّسَانِ

el-İnsân be’l-lisân

الإنسان باللسان

İnsan dili ile vardır.

İnsanı yücelten de alçak kılan da dilidir. İnsan dili ile iman edip onunla küfre düşer. İnsanın karakteri dilinde saklıdır. Arapça mesellerde شرف الإنسان باللسان “İnsanın şerefi dil ile” sözü de mevcuttur.

- أَلْبَجْدِرُ نُظْلَعُو الْمِغْرَفَ

el-Beccidir tuḥlu‘uv el-mıqrâfa

ما في القدر تطلعه المغرفة

Kazanda olanı kepçe çıkarır.

Hakikatin zamanla ortaya çıkacağını ifade eder. Mecma‘ul-Emsâl’de bu sözle aynı manada olan ¹⁵⁴قَعِرَ الْبُرْمَةِ ما في نُخْرَجُ الْمَقْدَحَةَ sözü geçmektedir. ¹⁵⁵

- الْبَرَّاطِينَ إِتْخَرَبَ الصَّلَاطِينَ

el-Berâtil itharbe’s-selâtin

البراطيل تهدم السلطين

Rüşvetler sultanları bile bozar.

Rüşvet alıp vermenin kötülüğünü ortaya koyan ve insanların karakterlerini değiştirdiğini ifade eden bir atasözüdür.

- الْبُرْمِيلَ الْفَارِغِ يُرِينُ

el-Birmîl el-fâriq iyrin

البرميل الفارغ يرين

Boş bidon çok ses çıkarır.

Buğday henüz başak tutmamışken dik durur. Fakat içi dolmaya ve olgunlaşmaya başladığı zaman başı yere kadar eğilmeye başlar. Boş insan kibirli olur, dolu insan ise mütevazı olur. Bu söz cahil olup çok konuşan, faydasız söz sarfeden ve kendini öven kişi için kullanılır.

- الْبَطْنُ مَا تَحْبِبُ عَدُوَّ

el-Baṭın mâtcîb ‘aduv

البطن لا ترمي عدوا

Karın düşman doğurmaz.

İnsanın evlatlarının anne-babaya düşman olamayacağını ifade eden bir atasözüdür.

¹⁵⁴ “Demir çubuk kavanozun tabanındaki çıkarır.”

¹⁵⁵ el-Meydâni, Cilt 1, s.245

- أَلْبِلَادُ بِلَادِ اللَّهِ وَالْخَلْقُ عِبِيدَ اللَّهِ

el-Bilâd bilâd Allah val-ḥalq ‘abîd Allah

البلاد بلاد الله والخلق عباد الله

Memleketler Allah'ın memleketi yaratılmışlar da Allah'ın kuludur.

İnsanların yeryüzünde emanetçi olduklarını ifade eden ve kul olduklarını hatırlatan bir sözdür.

- أَلْبَوْمُ إِتْوَدِيكَ عَالْخَرَابِ

el-Bûm itveddik ‘al-ḥarâb

البومة تأخذك إلى الخراب

Baykuş seni haraba götürür.

Baykuş'un meskeni harabelerdir. Ona uyarsan seni de harap yere götürür.

Fasih mesellerde geçen **الخراب** **كان مأواك الخراب** *“Delilin karga ise varacağı yer haraptır”* sözü de bu manadadır. Kişinin yanında gezdiği dostluk ve arkadaşlık ettiği kimsenin de önemli olduğunu kötü kimseyle arkadaşlık edenin sonunun yıkım ve harap olduğunu ifade eden bir sözdür.

Hz. Peygamber (s.a.v) de **المرء على دين خليله** *“Kişi arkadaşının dini üzeredir”* buyurarak bu hususu dile getirmiştir.

- أَلْبِهَائِمُ بَدَانُو وَالْإِنْسَانُ بِالسَّانُو

el-Behâim bižanuv val-insân bilsânuv

البهائم بأذانها والإنسان بلسانه

Hayvanlar kulaklarıyla insanlar da dilleriyle güzeldir.

Hayvanların süsünün kulakları insanların ziynetinin ise dilleri olduğunu ifade eder. Fakat tercih edilen görüşe göre hayvanlar kulaklarıyla anlaşır, insanlar ise dilleriyle iletişim kurar.

- أَلْبَيْتُ مِنْ جَزَأِ مَا يُرْشُ النَّاسَ بِالْحَجَرِ

el-Bétuv min cızâz mâyruş en-nâs bel-ııcar

من كان بيته من زجاج فلا يرشق الناس بالحجارة

Evi camdan olan kişi insanlara taş atmaz.

Fasih mesellerde “إذا كان بيتك من زجاج فلا ترشق الناس بالحجارة”¹⁵⁶ şeklinde de geçmektedir. Bu sözden maksat şudur; senin de bir takım açıkların, eksikliklerin varsa insanların ayıplarıyla uğraşıp onlarla alay etme. Zira senin de zayıf bir nokta vardır.

- أَلْبِي خَيْرٌ إِحْمَلُ شَرُّو

el-Bî hêr ihmel şarruv

من كان به خير إحتمل شره

Kendisinde hayır olanın şerrine katlan.

Türkçedeki “Gülü seven dikenine katlanır.” sözünün manen aynısıdır. Faydalanılan şeyin külfetlerine de katlanılması gerektiğini ifade eder.

- أَلْبِيرُ الَّذِي تَشْرَبُ مِنْهُ لَا تَرْتِ بِِي حَجَرٌ

el-Bîr et-tışrab minnuv lâtzit bî hıcar

البئر الذي تشرب منه لا ترمي به الحجر

Su içtiğin kuyuya taş atma.

¹⁵⁶ “Evin camdan ise insanlara taş atma.”

Kuyuya taş atarsan kapanır ve suyun kesilmiş olur. Faydalanılan kimseye kötülük yapmamak gerektiğini ve rızık yenilen kapıyı kapatacak davranışlarda bulunulmanın uygun olmayacağını ifade eden bir sözdür.

- أَلْبَيْنِ بَيْنِ وَلَوْ حَجَّيْنِ أَوْ جِينِ

el-Bîni bîni valav haccéni uv cîni

الفينا فينا ولو حجينا وجئنا

Hacca gidip gelsek te biz eski biziz.

Hacca gidip gelen ve eski davranışlarını terketmeyen kişi için kullanılır.

- أَلتَّاجِرُ لِي فَلَسَ إِيفْتِشَ الدِّفَاتِرَ الْقَدِيمِ

et-Tâcir lé felles iyfettiş ed-difâtır el-qadîmi

التاجر إذا أفلس بدأ يفتش الدفاتير القديمة

Tacir iflas ederse eski defterleri karıştırmaya başlar.

Bu söz Türkçe atasözlerinde de mevcuttur. Bahsedecek başarısı olmayan yahut çaresiz kalıp bir cevap veremeyen kimsenin mazide kalmış boş şeylerden bahsetmeye başlamasını ifade eder.

- أَلتَّكْرُصُو الْحَيِّ إِيْخَافِ امْنَالْحَبْلِ

et-Tıgruşuv el- hayyi iyhâf imnel- hâbil

من تلسعه الحية يخاف من الحبل

Yılanın soktuğu kişi ipten korkmaya başlar.

Bir şeyden darbe yiyenin artık o şeyin benzerinden bile korkmaya başladığını ifade eder.

Türkçedeki “Ağzı süttten yanan yoğurdu üflemeğe başlar.” Sözü bu sözün manen aynısıdır.

- التَّرْبِيَّيْ إِثْغَلَبَ الْأَصْلَ

et-Terbiyyi itğalbel-aşıl

التربية تغلب الأصل

Terbiye soyun öniine geçer.

İnsanın edep ve terbiyesinin soyundan daha önemli olduğunu ifade eder.

- التَّكْرَارُ يُعَقِّلُ الْحِمَارَ

et-Tekrâr yu‘aqqilu’l-ħimâr

التكرار يعقل الحمار

Tekrar, merkebi bile akıllandırır.

Sürekli tekrar yapmanın gayr-i âkil olan bir varlığı dahi yola getireceğini ifade eder. Türkçemizde de bu söze benzer olarak yarı Arapça-yarı Türkçe meşhur olmuş bir söz vardır: “*Et-tekraru aħsen velav kane yüz seksen.*”¹⁵⁷

- التَّكْرَهُوْ أَنْتِ إِحْبَبُوْ غَيْرَكَ

et-Tikrahuv inti iyħibbuw ğérak

من تكرهه أنت يحبه غيرك

Senin sevmediğini başkası sevebilir.

Sevmediğin kişiyi büsbütün yok sayma. Zira sen sevmeyebilirsin fakat onun da bir seveni vardır. Senin beğenmediğin şeyi de gayet doğal olarak başkası beğenebilir.

Fasih mesellerdeki ¹⁵⁸ غزال القرد في عين أمه غزال sözü de bu söze yakındır.

- التَّكْرَهُوْ السُّومَ إِتْعُوْزُوْ بَاجِرَ

¹⁵⁷ “Yüz seksen kez de olsa tekrar iyidir.”

¹⁵⁸ “Maymun annesinin gözünde ceylandır.”

et-Tıkrahuv el-yom it'üzuv bâçir

من تكرهه اليوم تحتاج إليه بكرة

Bugün sevmemişine yarın muhtaç olabilirsiniz.

Kişinin sevgi duymadığı kişiye kötü davranmaması gerektiğini ifade eden bir sözdür. Şayet kötü davranıp ileride de ona muhtaç olursan ondan bir şey istemeye yüzün kalmaz.

Harran Arapçasında باچر kelimesi بكرة kelimesinin karşılığıdır ve “yarın” anlamına gelir.

- أَلْتَدْعُوَ الْحَيِّ مِنْ ذَيْلِهِ إِخَافٍ -

et-Tildağuv el-ḥayyi min zêlhı iyhâf

من تلاقه الحية يخاف من ذنبه

Yılanın soktuğu kişi, onun kuyruğundan korkmaya başlar.

Yukarıda da geçtiği gibi bir şeyden darbe yiyenin artık o şeyin benzerinden bile korkmaya başladığını ifade eder.

- اِلْتَمَنُ الْحَبَائِبِ أَوْ كَفَّنُ الْغَرَائِبِ -

İltemmen el-ḥabâyb uv keffen el-ğarayib

اجتمعت النساء و كفين الغرائب

Kadınlar toplandı ve yabancıları uzaklaştırdı.

Buradaki kadınlardan ve toplanmasından maksat şudur; aynı aileden, aynı soydan gelen kadınların yakınlaşmaları ve birbirine muhabbet beslemeleri sonucu yabancıların fitnelerini, dedikodularını ve fesatlarını yok etmeleridir.

Harran Arapçasında الْحَبَائِبِ kelimesi akraba veya dost olan ve aynı düşüncede olan kadınları ifade eder. حبيبات kelimesi حبيبة veya حبايب şeklinde çoğul yapılır.

Harran Arapçasında her iki şekildeki çoğul da kullanılır. Yalnızca **حَبَائِب** kelimesindeki hemze –diğer kelimeler için olduğu gibi- söylenmez ve bu kelimedede “ya” harfine çevrilir. **الْغَرَائِبِ** kelimesinde de hemzenin “ya” harfine dönüştüğünü görüyoruz.

– التُّكُلُ وَالْعَكْلُ أَبُوهُنَّ الْكُلُّ –

eş-Şugul vel-‘agıl ebûhin el-kül

الثقل والعقل رأس كل شيء

Ağırlık ve akıl her şeyin başıdır.

Ciddiyet ve olgunluğunu koruyup hafif davranışlarda bulunulmaması gerektiğini ifade eden bir sözdür.

– الْجَارُ عَيْنُوْ عَالَجَّازُ لَمِنْ يَطْفِي ضَوْ النَّارِ –

Ec-câr ‘énuv ‘accâr lummin yıtfiy davva’n-nâr

الجار عينه على الجار حتى يطفى ضوء النار

Komşunun gözü komşudadır, ta ki evinin ışığı sönene kadar.

Bu kişi fakir bir kimsedir komşusundan yemek ikramı beklemektedir. Komşusunun ışığı sönene kadar bu bekleyişi sürer. Eskiden evlerde kandil ve fanus yakılırdı, bunlar sönmüce komşusunun uyuduğunu anlar ve ümidini keser.

– الْجَارُ كَبْلُ الدَّارِ –

Ec-câr gabla’d-dâr

الجار قبل الدار

Önce komşu sonra ev.

Komşunun önemine vurgu yapan bir atasözüdür.

Fasih mesellerde de bu ve benzeri meseller mevcuttur. “Mecma‘ul-Emsâl”de de bu mesel “الجار ثم الدار”¹⁵⁹ şeklinde mevcuttur.¹⁶⁰

- الْجُبْنُ مَا يَدْوِدُ أَلِّ مِنْ مَصْلُو

Ec-cubun mâydavvid elli min maşlûv

الجبن لا يدود إلا من مصله

Peynir ancak kendi suyundan kurtlanır.

Bir kalenin ancak içten fethedilebileceğini, bir millete zarar verebileceklerin ancak içlerindeki hainlerin olduğunu ifade eden bir sözdür.

Diğer bir sözde geçen ¹⁶¹أَصْلُو مَا نَغِيبُ أَصْلُو sözünü de bu atasözünden türemiştir.

-الْجَاهِلُ جَسُورٌ

el-Câhil ceşur

الجاهل جسور

Cahil cesurdur.

-الْجَرِيبُ لَكَ لَا تَشَارِكُو وَلَا اتَّاسِبُو

ec-Cirîb lek lâşarkuv velâtnâsbuv

القريب لك لا تشاركه ولا تناسبه

Akrabanla ne ortak ol, ne de gelin-güvey ol.

Akrabalarla muamele yapmamayı telkin eden bir sözdür. Zira akrabalar birbirinden çekinmediği için ilişkileri sarsıntıya uğrayabilir.

¹⁵⁹ “Önce komşu sonra ev.”

¹⁶⁰ el-Meydânî, Cilt 1, S.307

¹⁶¹ “Kendi suyundan kurtlanmayan kimse soyunu kaybetmez”

- الْجَرِيبَ لَى مَا إِغْنَاكَ إِيرِيحَ بَالَكْ

ec-Cirîb lek lé mâ iğnâk iyrih bâlek

القريب إذا ما أغناك يريح بالك

Akraban seni zengin etmese de başını rahat eder.

Bu söz yukarıda zikrettiğimiz atasözünün zıddıdır. Zira bu söz akrabalara yakınlaşmayı onlarla ilişki kurmayı teşvik etmektedir. Atasözlerinde tezat durumlar mevcuttur ve bunun örnekleri çoktur.

- الْجُودُ مِنَ الْمَوْجُودِ

el-Cûd minel-mevcûd

الجود من الموجود

Cömertlik, var olanın verilmesidir.

Olmayan şeyin cömertliği olmaz. Az da olsa var olan şeyden vermek cömertliktir.

- أَلْجَلْبُ إِبْبَيْتِ أَهْلُو سَبْعِ

eç-Çelib ib-bét eheluv sebi‘

الكلب في بيت أهله سبع

Köpek, kendi evinde aslandır.

Dışarıda değersiz olan kişinin kendi ailesinde ve çevresinde değerli olduğunu ifade eder.

- أَلْحَبْسِ حَبْسٍ وَلَوْ جَانُ إِئْبُسْتَانُ

el-Ḥabıs ḥabıs velav çân ib-bustân

السجن سجن ولو كان في بستان

Hapis, cennette (bir bahçede) dahi olsa yine hapistir.

Hapis gibi sıkıntı veren bir şeyin en güzel yerde dahi sıkıntı vereceğini ifade eder.

- الْحُرُّ تَكْفِي الْإِشَارَ

el-Ḥur tikfi el-işâra

الحر تكفيه الإشارة

Hür olana bir işaret vermek yeterlidir.

Akıllı kimseye bir imanın bile yeterli olacağını, akılsıza ise kötüğün bile az kalacağını ifade eden bir sözdür.

- الْحُرُّ لِي خَشَّ الشُّبَّاءُكَ مَايْرَافِسْ

el-Ḥur lé ḥaşşa'ş-şubbâk mâyrâfis

الحر إذا دخل المكيد لا يرافس

Hür, tuzağa girdiğinde boğuşmaz.

Hür kimse yenildiğinde boğuşmaz teslim olur.

- الْحَرَامِيُّ الشَّاطِرُ مَايْبُؤْكَ مِنْ حَارْتُو

el-Ḥarâmiy eş-şâtır mâybûg min ḥârtuv

الحرَامِيُّ الشاطر لا يسرق من حارته

Tecrübeli hırsız, kendi mahallesinden çalmaz.

Kendi mahallesinden çalıp yakalanırsa herkese rezil olur. Onun için tanınmadığı bir yere gidip hırsızlık yapar. Kötü bir davranış işlemek isteyen kimsenin bu davranışı tanınmadığı bir yerde işlemesi gerektiğini ifade eder.

- الْحَرَامِيُّ صَاحَتْ عَلَى أَهْلِ الْبُيُوتِ

el-Ḥarâmiyyi şâhat 'alé ehle'l-buyût

الْحَرَامِيَّةُ صَاحُوا عَلَى أَهْلِ الْبُيُوتِ

Hırsızlar ev sahibini bastırdı.

Bir konuda haksız olduğu halde üste çıkmaya çalışan kişi için kullanılır.

Türkçemizdeki “*Hırsız ev sahibini bastırdı*” sözü de bu manaadır. Fasih mesellerde de “تلدغ العقرب وتصيء”¹⁶² sözü mevcuttur.¹⁶³ Bu söz Türkçedeki “Hem suçlu hem güçlü” sözüne benzer bir sözdür.

- الْحَسَدُ عِنْدَ الْجِرَانِ وَالْبُغْضُ عِنْدَ الْكَرَائِبِ

el-Ḥased ‘inde’c-cirân val-buğud‘inde’l-garâyib

الحسد عند الجيران والبغض عند القرائب

Hased komşuda, buğz akrabalardadır.

Komşu komşuda olanı gördüğü için ona haset eder. Akraba uzakta olduğu için haset etmez fakat bu sefer buğz eder.

- الْحَسُودُ تَعْبَانُ

el-Ḥasûd te‘bân

الحسود تعبان

Hasetçi daima yorgundur.

Haset eden kişi insanların mal varlıklarını sayıp meşgul olduğu için yorulur ve ondan da bir kazanç elde etmez. Bilakis ateşin odunu yaktığı gibi yaptığı iyilikleri de yakıp bitirir.

- الْحَسُودُ مَالُو مَا يُزُودُ

el-Ḥasûd mâluv mâyzûd

الحسود ماله لا يزيد

¹⁶² “Akrep başkasını sokup kendisi feryat ediyor.”

¹⁶³ el-Meydânî, Cilt 1, s.222

Hasetçinin mali artmaz.

Haset eden kişi hasedinden bir kazanç elde etmez. Haset etmenin yersiz olduğunu ifade eden bir sözdür.

- الْحَغَّ الْوَرَا طَالِبِ مَايْمُوثُ

el-Ḥagga'l-varâ ṭalib mâymût

حق ورائه طالب لا يضيع

Arkasında talibi olan hak ölmez.

Talibi olan hak kaybolmaz. Peşine düşülmeyen hak ise baştan yok sayılmıştır. Uzun bir mücadele sonunda elde edilen hak için kullanılan bir sözdür.

- الْحَوْلِي إِتْعَلِمَ أُمَهَا عَالِرِعِي

el-Ḥolıyyı it'allım umhâ 'arri'ıyyı

العجل يعلم أمه على الرعية

İnek yavrusu, annesine otlanmayı öğretiyor.

Kişinin büyüğüne veya işin erbabına bir şeyi öğretme durumu için kullanılan bir sözdür.

Türkçedeki “Tereciye tere satıyor” sözüyle aynı anlamdadır.

- الْحَايِطُ الْوَاطِي تِرْكَبَ عَلَى أَجْلَابِ

el-Ḥâyiṭ el-vâṭiy tirkab 'alé eçlâb

الحايط الواطئ تركب عليه الكلاب

Alçak duvara köpekler çıkar.

Şahsın kişiliğinden taviz vermemesini, şayet taviz verirse en düşük mertebdekilerin bile ona musallat olacağını ifade eder.

- الْحَايِطُ الْوَاطِي كُلُّ حَدٍ يَرْكَبُ عَلَيْهِ

el-Hâyiṭ el-vâṭiy küll ḥadi yirkab ‘alé

الحايط الواطي كل أحد يركب عليه

Alçak duvara herkes çıkar.

- الْحَيِّ إِتْخَلَّفَ إِحْوَيِّ

el-Ḥayyi itḥallif ihvayyi

الحيّة تخلف حويّة

Yılan, ancak yilancık doğurur.

Kişinin huy ve karakterde büyüklerine çektiğini ifade eder. Özellikle kötü huylu kimselerin atalarına benzediğini ifade etmek için kullanılır.

- الْحَيْطَانُ إِلَهَ إِذَانُ

el-Ḥiṭân ilhi izân

إِنَّ لِلْحَيْطَانِ آذَانًا

Duvarların kulakları vardır.

Gizli bir şey konuşulacağı zaman duyulması korkusuyla söylenen bir sözdür.

Bu söz Mecma‘ul-Emsâl’de de de *إِنَّ لِلْحَيْطَانِ آذَانًا* şeklinde geçmektedir.¹⁶⁴ Türkçede de

“Yerin kulağı var.” sözü mevcuttur.

- الْخَبْرُ السَّيِّئُ يَصِلُ بِسُرْعَةٍ

el-Ḥabar eṣ-ṣén yiṣal ibsâ‘

الخبر السيئ يصل بسرعة

¹⁶⁴ el-Meydânî, Cilt 1, s.152.

Kötü haber tez ulaşır.

Arapça'da شَيْنٌ kelimesi “kötü, çirkin, ayıp, kusur, leke” anlamına gelmektedir.¹⁶⁵

- أَلْخَطُّ الْعَوَجُ امْتَنُّورُ الْجَبِيرِ

el-Ḥatta'l-'avac imneşsor eç-çibîr

الخطّ الأعوج من الثور الكبير

Eğri çizgi büyük öküzden kaynaklanır.

Hatalı davranışın büyüklerden örnek almakla meydana geldiğini ifade eder.

- أَلْخَالُ إِمْحَلَّ وَالْعَمُّ إِمْدَنَّ

el-Ḥâl imḥalla ve'l-'am imdenne

الخال مُخَلَّلٌ وَالْعَمُّ مَقْرَبٌ

Dayı uzak amca ise yakındır.

Normalde sevgi ve ülfet açısından dayıya olan sevgi, amcaya olan sevgiden daha üstün olabilir. Fakat hısımlık (akrabalık bağı) açısından amca dayıdan evladır.

- أَلْخَسَارُ إِتْعَلَّمَ عَالِشَطَّارَ

el-Ḥasâra it'allim 'aşşıttâra

الخسارة تعلم على الندامة

Kaybetmek pişman olmayı öğretir.

Bu meselde geçen الشطارة kelimesi kişinin bir şeyden pişman olması sonucu vücudunun bir yerini ateşle yakmasıdır. Ta ki o şeyi her yapmak istediğinde o yanık

¹⁶⁵ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye, Kahire, Daru'l-Hadis, 2009, s.628; Kadir Güneş, Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul, Mektep Yayınları, 2011, s.656.

izini görsün ve yapmaktan vazgeçsin. Fakat bu kelimenin Fasih Arapça'da bu manada bir karşılığı bulunmamaktadır.

- الْخَوْفُ نُصَّ الْمِرْجَلِ

el-Ḥof nuşsa'l-mirceli

الخوف نصف الجهود

Korku tez canlı (çalışkan) olmanın yarısıdır.

İnsanın bir şeyden korkması işini yerine getirmesinde seri olmasını sağlar. Korktuğu şeyin gerçekleşme ihtimalini düşündüğünde tembellik göstermez.

Bu sözde geçen الْمِرْجَلَة kelimesi “çalışkanlık, tez canlılık” anlamına gelir. Fakat bu kelimenin Fasih Arapça'da bu manada bir karşılığı bulunmamaktadır.

- الْخَوْفُ هَزَّازُ أَرْكَبٍ

el-Ḥof hezzâz erkâb

الخوف يهز الركب

Korku dizleri sarsar.

İnsanların bir işi korkudan dolayı yapmaları durumunda söylenen bir sözdür. Korkunun insanlara her şeyi yaptırabileceğini ifade eder.

- الْكُرْبُ لِلْحُرْمِ

el-Gurba le'l-ḥurma

القربة للحُرْمَة

Yakınlık (akrabalık) kadınındır.

İnsanların dostluk kurup yakın oldukları taraf hanımlarının akrabalarıdır. Bu yüzden asıl yakınlığı kadının sağladığı ifade edilir.

-الْغِطَاغُ سَيِّدَ الْحَكَّامِ-

El-gıṭâ‘ seyyide’l-ḥıkkâm

التعاقد سيّد الحكام

(İşe başlamadan) konuşup anlaşmak, hâkimlerin efendisidir.

İnsanların aralarındaki ilişkilerde işi yapmadan önce şartları belirlemelerini ve doğması muhtemel olan sorunu baştan çözmelerini ifade eder.

-الْغُوِيّ يَأْكُلُ لَحْمًا مِسْتَوِيًّا-

El-guviy yâkul leḥamın misteviy

القويّ يأكل لحما مستويا

Güçlü olan iyi pişmiş et yer.

Güç ve kuvvet sahibi kimsenin daima her şeyin en iyisini elde etmesini ifade eder.

-الدَّارُ دَارِنِ وَالْقَمَرُ جَارِنِ-

Ed-dâr dârni ve’l-gumar cârni

الدار دارنا والقمر جارنا

Ev bizim evimiz, ay da bizim komşumuzdur.

Hayatından memnun olan ve saadet içinde olan birinin söyleyeceği bir sözdür.

-الدُّخَانُ الْقَرِيبُ يَغْمِي-

Ed-duḥḥân ec-cirîb yi‘miy

الدخان القريب يعمي

Yakın duman gözü kör eder.

İnsanların akrabalarıyla ilişki kurmalarının zorluğunu ve akrabalarla muamele yapmaktan uzak durulması gerektiğini ifade eden bir sözdür. Bu söz insanların akrabalarından uzak durmaları halinde zarar görmeyeceklerini fakat yakınlaşırlarsa sıkıntıya gireceklerini ima eder.

-الدَّرَاهِمُ مَرَاهِمٌ

Ed-derâhim merâhim

الدرَاهِمُ مَرَاهِمٌ

Dirhemler merhemdir (her derde devadır).

Paranın her derde deva olduğunu ifade eden bir sözdür. Bu söz iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Birincisi yukarıda zikrettiğimiz şekliyledir. İkincisi ise “الدَّرَاهِمُ مَرَاهِمٌ” (Ed-derâhim merâhin), الدَّرَاهِمُ رَاهِنَةٌ “Paralar insanı rehin alır” şeklindedir. Fasih mesellerde de yalnızca ilk şekline rastladık.¹⁶⁶ İkinci şekli ise muhtemelen birinci kelimenin değişime uğrayarak galat-ı meşhur olmuş halidir.

-الدِّرْهَمُ الْأَبْيَضُ يَنْفَعُ بِالْيَوْمِ الْأَسْوَدِ

Ed-dirhem el-ebyağ yinfe‘ be'l-yom el-esved

الدرهم الأبيض ينفع في اليوم الأسود

Ak akçe kara günde fayda verir

Türkçemizdeki “Ak akçe kara gün içindir” atasözünün aynısıdır. Kişinin biriktirdiği malının dar günde ona lazım olacağını ifade eder.

-الدَّفِئُ شِفَاءٌ أَوْ عَفِئُ

Ed-difi şifi uv ‘ifi

الدَّفِئُ شِفَاءٌ وَعَفِئَةٌ

Sıcaklık şifa ve afiyettir.

¹⁶⁶ el-Meydânî, Cilt 1, s.483.

Kışın ısınmanın sağlık ve şifa olduğunu anlatan bir sözdür.

– أَلْدَمَّ مَايَصِيرُ مَيِّ

Ed-dem mâyšîr mayyi

الدم لا يصير ماء

Kan su olmaz.

İnsanlar arasındaki kan bağının kuvvetli olduğunu, bu bağın kolay kolay kopmayacağını ifade eden bir sözdür.

– أَلدَّوَامُ عَالْحَصِيرِ مَايَشُوفُ لَا طَوِيلَ وَلَا كَصِيرِ

Ed-devâm ‘al-ḥasîri mâyšûf lâ tıvîli velâ gışîri

من كان دائما على الحصيرة لا يرى طويلة ولا قصيرة

Sürekli hasır (yer örtüsü) üzerine oturan ne uzun olanı görür ne de kısa olanı.

Daima evde oturanın etraftaki olaylardan haberdar olmadığını ifade eder.

– أَلدِّحُ أَلْفَصِيحُ مِنَ أَلْبَيْضِ إِصِيحُ

Ed-dîç el-faşıḥ mine’l-béyda iyşîḥ

الديك الفصيح من البيضة يصيح

Cins horoz henüz yumurtadayken öter.

Asalet ve yeteneğin küçüklükten itibaren kendisini gösterdiğini ifade eder. Yani necip olan küçüklüğünden neciptir.¹⁶⁷

– أَلدَّيْنُ وَجَعُ أَلْعَيْنِ

Ed-déyn vıca‘al-‘éyn

الدين وجع العين

¹⁶⁷Kahyaoğlu Demircan, s.107

Borç göz ağrısıdır.

Borç hem alan hem de veren için göz ağrısıdır. Zira alan ödeyebilip ödeyememe korkusuyla sıkıntıya düşerken, veren de tahsil edebilip edememe korkusuyla yaşar ve gün gelir her iki taraf ta geceleri yatamaz olur.

-الذَّيْبُ السَّاعِي أَخَيْرُ امْنَسَّبِ الضَّائِي

Ez-żib es-sâyi‘ eḥér imnesseb‘ađ-dâvıy

الذئب الساعي خير من السبع المضطجع

Gezip dolaşan kurt, oturan aslandan daha iyidir.

Az kazanç dahi elde etse çalışıp çabalayanın oturup tembellik yapandan daha üstün olduğunu ifade eden bir sözdür. Zira “İki günü birbirine eşit olan hüsrandır.”

-الذَّيْبُ لِي هَرَمٌ يَضْحَكُنْ عَلَيَّ إِجْرَوَاتُ

Ez-żib lé harram yıđḥakan ‘alé icrevâtuv

الذئب إذا هَرَمَ ضحكت عليه أجرائه

Kurt kocayınca yavruları ona gülmeye başlar.

Toplum nezdinde konumunu kaybeden kişiye en yakınındaki kimselerin bile alay etmeye başladığını ifade eder. Türkçe’de “Düşenin dostu olmaz” ve “Kurt kocayınca köpeklere maskara olur.” şeklindeki atasözlerine anlam olarak çok yakındır.

-الرَّبِّ مَنْطِيٍّ أَوْ مَرَضِيٍّ

Er-rab mınṭıy uv mırđıy

الرَّبِّ مُعْطٍ وَمَرَضٍ

Allah hem vermiş hem de razı etmiş.

Allah'ın rızık verici olduğunu ve kulun bu nimetlerden dolayı ondan razı olduğunu ifade eden bir sözdür. Bu söz, Allah'ın verdiği nimetlere bir şükran olarak söylenir. Meselde geçen **منطي** kelimesinde istinta' vardır. İstinta', bazı lehçelerde sakın olan 'ayn harfini nun harfine çevirmektir.

- الرَّجُلُ التَّزَلُّكَ مَالَهُ أُخْتُ

Er-ricle't-tizleg mâlhi uḥut

الرَّجُلُ التِّي تَزَلُّق لِيَس لَهَا أُخْتَا

Kayan ayağın kardeşi olmaz.

Türkçedeki “*Düşenin dostu olmaz.*” sözünün anlamca aynısıdır. Zor durumda olana kimsenin yardım etmeyeceğini ifade eder.

- الرَّأْسُ جَيِّزُ الْوَجَعِ

Er-râs çîşîr el-vıca'

الرَّأْسُ كَثِيرُ الْوَجَعِ

Başın ağrısı çok olur.

Başa geçen ve halkın işlerini tevelli eden kişinin çok yorulacağını ifade eden bir sözdür.

- الزُّبْدُ مَا تُطْلَعُ أَلَّ بِالْخَطِّ

Ez-zubdi mâ tuḥlu' elli be'l-ḥaḍ

لا تَطْلَعُ الزُّبْدَةَ إِلَّا بِالْمَخْضِ

Tereyağı, ancak çalkalamakla elde edilir.

Bir işin meyvesinin ancak çaba sarf etme sonunda elde edileceğini ve emek harcanmayan yerden de bir menfaatin hâsıl olmayacağını ifade eder.

- الزَّرْعُ لِي مَا إِغْنَى سِتْرَ

Ez-zar‘ lé ma ıġnâ sitar

الزرع إذا لم یغن یستر

Ekin ekmek, zengin etmese de eksiklikleri örter.

Çiftçilik mesleğinin insanları zengin etmese de geçinmelerine yardımcı olduğunu ve başkasına muhtaç etmeyeceğini ifade eden bir sözdür.

- الزَّيْمَانُ خَائِنٌ

Ez-zimân hâyin

الزمن خائن

Zaman haindir.

Dost ve arkadaş olanların bir müddet sonra düşman olmaları, insanların zamanla değişmeleri, makam ve mevki sahiplerinin bir vakit geldiğinde mertebelerini kaybetmeleri, değersiz olanların bir zaman geldiğinde değerli olmaları vs. gibi hususlar zamanın hain olduğunu gösterir.

- الزَّيْمَانُ مَالُوْ أَمَانٌ

Ez-zimân mâluv emân

الزمن ما له أمان

Zamana güven olmaz.

Harran Araplarında bu meyanda bir şiir de terennüm edilir:

لَا تَأْمَنُونَ الدَّهْرَ تَرِ الدَّهْرُ خَوَّانٌ إِخْرَبَ إِبْيُوتِنَ عَامِرِ أَهْلِ الْخَاطِرِ وَالْجَارِ

لَا تَأْمَنُونَ الدَّهْرَ يَدْعِيْكُمْ أَمْتَالُوْ إِيْعَلِي الْجَانِ ابْوِطَا وَإِيْهْدِ الْجَانِ عَالِي

Fasih Arapça'ya çevirisi;

لَا تَأْمَنُونَ الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ خَوَّانٌ يُخْرَبُ بِيُوتَا عَامِرَةً أَهْلَ الْجَاهِ وَالْجَارِ

لا تَأْمَنُونَ الدَّهْرَ فَيَجْعَلُكُمْ أَمْثَالَهُ يُعَلِّي مَنْ كَانَ وَاطْنًا وَيُهْدِمُ مَنْ كَانَ عَالِيًا

Tercümesi;

Zamana güvenmeyin, biliniz ki zaman çok haindir!

Hatır ve şeref sahibi nice evler yıkar.

Zamana güvenmeyin sakın, sizi de kendi gibi yapar!

Alçakta olanı yükseltir, yüksekte olanı yerle bir eder.

- الزَّيْنُ زَيْنَ الْعَقْلِ مَوْ بِالشَّكْلِ

Ez-zeyn zeyn el-'agıl mû be's-şekil

الزَّيْنُ زَيْنَ الْعَقْلِ لَيْسَ زَيْنَ الشَّكْلِ

İyi kişi şekli güzel olan değil akli iyi olan kimsedir.

Görünüşün bir değeri olmadığını ifade eden bir sözdür.

- الزَّيْنُ لَوْ إِشَارَاتٍ

Ez-zén luvva işârât

الزَّيْنُ لَهُ إِشَارَاتٍ

İyi olan şeyin birtakım işaretleri vardır.

İleride iyi olacak kişinin henüz küçükken bu durumuna delalet eden işaretlerinin olduğunu ifade eder.

- أَلْسِرٌ أَسِيرٌ

Es-sir esîr

السِّرُّ أَسِيرٌ

Sır esirdir.

İnsanın sırrını ifşa etmemesi gerektiğini ifade eden bir sözdür.

Bu anlamda ¹⁶⁸إذا أفضيته صرت أسيره¹⁶⁸ söz de mevcuttur.

- أَسَاسٌ إِيْسُوْسٌ لَّالْسَبْعِ اجْنُوسِ

Es-sâs iysûs lesseb‘icnûs

الأساس يأتُر إلى سبعة أجناس

Kök (temel) yedi cinse (nesile) kadar tesir eder.

Bir kimsenin âdet ve davranışlarının kendi soyunda yedi kuşağa kadar devam ettiğini ifade eden bir sözdür. Davranış ve alışkanlıklarında büyükleri gibi hareket eden kişi için kullanılır.

- أَسَاكِيْتُ عِنْدَ الْحَكِّ مِثْلَ الْإِمْسُولِفِ بِالْبَاطِلِ

Es-sâkit ‘inde’l-ħag mişlel-imsolif be’l-bâtl

الساكت عن الحق مثل المتكلم في الباطل

Hakkı bilip susan, batılda konuşmuş gibidir.

Doğruyu bilenin susmaması gerektiğini şayet böyle yaparsa batıl bir söz söylemiş gibi olacağını ifade eden bir sözdür. Hz. Ali (r.a) da “*Hakkı bilip susan dilsiz şeytandır.*” buyurur.

- أَسْعَدُ وَعَدُّ

Es-sa‘ad va‘ad

السَّعْدُ وَعَدُّ

Talih insana vadedilmiş bir şeydir.

İnsanın mutlu yahut mutsuz olması, bahtının açık veya kara olmasının önceden belli olduğunu, Allah tarafından bunun takdir edildiğini ifade eder.

¹⁶⁸ “Sırrın esirindir, onu açığa vurursan sen onun esiri olursun.”

- أَلْسَعِيدُ كُلِّ النَّاسِ إِثْحَدْمُوْ

Es-si'îd kulle'n-nâs ithadmuv

السعيد كل الناس تخدمه

Bahtı açık olana herkes hizmet eder.

Bu söz, insanların bir kimseye çok teveccüh göstermesi, ona iyilik ve yardımda bulunması üzerine, o kimsenin şanslı olduğunu ifade etmek için kullanılır.

- أَلْسِّنُ يَضْحَكُ لَلْسِّنِ وَالْغَلِبُ كُؤُ مَجَارِيْحُ

Es-sin yıdḥak lessin ve'l-galıb kulluv micârîḥ

السِّن يضحك للسِّن والقلب كله مجاريح

Diş dişe gülüyor fakat kalp yaralarla dolu.

Birbirlerine düşmanlık etmiş kişilerin barıştıktan sonra karşılıklı gülüşmelerinin olacağını fakat yaşananların izinin kalpten silinmeyeceğini ifade eder. Ayrıca zahirde mutlu görünüp içinin dertlerle dolu olduğu kimse de bu sözü kullanır.

Meselde geçen كُؤُ kelimesi كله kelimesinin karşılığıdır. Harran lehçesinde

“هو” zamiri muttasıl (bitişik) zamir olduğunda sakin “و (vav)” harfine döner.

- أَلْسَاهِي تَحْتُ رَأْسُو دَوَاهِي

Es-sâhiy taḥt râsuv devâhiy

الساھي تحت رأسه دواہ

Sessiz sakin olanın altında büyük laflar yatar.

Sessiz, kendi halinde ve pek konuşmayan birinin büyük bir laf söylemesi yahut büyük bir kurnazlık yapması üzerine söylenen bir sözdür.

-السَّهْرَانُ لَيْلُو طَوِيلٌ، وَالنَّايِمُ مِثْلُ الْقَمَضِ

Es-sehrân léluv tuvîl ve'n-nâyim mişle'l-qamda

السهران ليله طويل والنائم كطرفه عين

Uykusuz olanın gecesi uzundur, yatan ise göz açıp kapamış gibidir.

Sıkıntıda olan kimse için zamanın geçmediğini, gecelerin uykusuz geçtiğini; dertsiz sıkıntısız olan için ise gecenin kısa olduğunu ifade eder.

-الشَّبَّوْطُ الْكَبِيرُ يُسْرُطُ الشَّبَّوْطَ الزَّعِيْرَ

Eş-şabbût eç-çibîr yuşruṭ eş-şabbût ez-zıqîr

الشَّبَّوْطُ الْكَبِيرُ يُسْرُطُ الشَّبَّوْطَ الصَّغِيرَ

Büyük balık küçük balığı yutar.

Güçlü kimsenin zayıfı ezebileceğini ve ona haksızlık yapabileceğini ifade eder.

-الشَّيْءُ لِلَّهِ

Eş-şiciyyi lalla

الشكايه لله

Şikâyet ancak Allah'a yapılır.

Bir kimsenin bir derdi olup onu anlatmaya başlayacaksa bu sözü söyler. Yani “ben halimi size şikâyet etmiyorum, ben derdimi ancak Allah'a arz ediyorum” demektir. Hz. Yakup (a.s) da aynı şekilde şöyle diyordu: *Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum, dedi.*¹⁶⁹

-الشَّرُّ لِي بَاتَ فَاتٌ

(86. Yusuf Sûresi) قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَخُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ¹⁶⁹

Eş-şar lé bât fât

الشَّرَّ إِذَا بَاتَ فَات

Şer gecelerse geçer.

Sabıra teşvik eden bir söz olup acele etmemeyi, zor bir durumda ani karar vermemeyi ve şerrin kısa bir süre sonra geçeceğini ifade eder.

- الشَّرْطُ نُورٌ

Eş-şart nûr

الشرط نور

Şartları belirlemek nur'dur.

İşe başlamadan önce şartları belirlemenin anlaşmazlığa düşmeyi engellediğini ifade eden bir sözdür.

- الشَّافُ شَيْءٌ يَحْكِي عَلَى

Eş-şâf şiy yihkiy 'alé

من رأى شيئاً يحدث عنه

Bir şey gören kimse, o şey hakkında konuşmaya başlar.

İnsanların bir şeye şahit olduktan sonra onun hakkında konuşmaya başladıklarını ve gizleme ihtiyacı duymadıklarını ifade eder.

- الصَّاحِبُ سَاحِبٌ

Eş-şâhib sâhib

الصاحب صاحب

Arkadaş sürükler.

Dostun kişiyi iyi veya kötüye çekebileceğini ifade eden bir sözdür. Arkadaşın bu yönünden bahseden Hz. Peygamber (s.a.v), “Kişi arkadaşının dini üzeredir” buyurmuştur.

- الصُّبَّاحُ رُبَّاحٌ -

Eş-şubâh rubâh

الصباح ربح

Sabah demek kâr etmek demektir

Bir için acele etmeyip sabahı beklemek üzere kullanılır. Yine bazen bu sözle beraber ayette geçen **أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ** “*Sabah yakın değil midir?*”¹⁷⁰ ifadesi de kullanılır ve sabahın çok uzak olmadığı, onu beklemekle çok şey kaybedilmeyeceği ifade edilmek istenir.

- الصَّبْرُ حَانَ مَرُّ تَالِيٍّ حُلُوٌّ -

Eş-şabır çân mur tâliyyuv hulus

إذا كان الصبر مرا فأخره حلو

Sabır acı ise de sonu (neticesi) tatlıdır.

Sabırlı olmayı telkin eden bir sözdür. Zira “*Sabır kurtuluşun anahtarıdır.*” Sabretmenin insanlara başta zor geleceğini fakat sonunda bu sabrın mükâfatına ereceklerini ifade eder.

- الصَّبْرُ طَيِّبٌ -

Eş-şabır tayyib

الصبر طيب

Sabretmek iyidir.

¹⁷⁰ Hud Sûresi 81.

Sabır gösterilmesi gereken yerde bu söz söylenir. Sabra teşvik eden sair sözler gibi bu söz de sabrın iyiliğinden bahseder.

- الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرْجِ -

Eş-şabır miftâhe'l-farac

الصبر مفتاح الفرج

Sabır kurtuluşun anahtarıdır.

Sabrın sonunun selamet olduğunu ifade eden bir sözdür. Sabır kurtuluşa götüren bir dellal ve kurtuluş kapısını açan bir anahtardır. Allah (c.c) da sabredenlerin ve sabrı tavsiye edenlerin hüsrana uğramayacağını buyurmuştur.¹⁷¹ Allah'ın (c.c) sabır ve namaza teşvik etmesi ve sabredenlerle beraber olacağını ifade etmesi¹⁷² şayan-ı hikmettir.

- الصَّدِيقُ الزَّيْنُ نُورُ الْعَيْنِ -

Eş-şidîc ez-zén nura'l-én

الصديق الزين نور العين

İyi arkadaş göz nurudur.

- الضَّرَّاءُ مَرَّةً -

Eç-đarra murra

الضرة مرة

Kuma acıdır.

Kumayla anlaşmanın çok zor olduğunu ifade eden bir sözdür.

- الضَّيْفُ الْمَجْنُونُ يَأْكُلُ وَائِكُومٌ -

¹⁷¹ “Asra yemin ederim ki İnsan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” (Asr Sûresi 1-3)

¹⁷² “Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.” (Bakara Sûresi 153)

Eç-đéf el-mecnûn yâkul viygûm

الضيف المجنون يأكل ويقوم

Misafirin delisi yemeğini yer yemez kalkıp gider.

Zira böyle biri sanki sadece yemek yemek için gelmiştir. Ev sahibinin misafiri yemekten sonra oturmaya ikna etmek için kullandığı bir sözdür.

- الضَّيْفُ ضَيْفَ اللَّهِ وَلِمَهْلَى حَبِيبُوْ

Eç-đayf đayf Allah velimhelliyy ħabibuv

الضيف ضيف الله والداعى حبيبه

Misafir, Allah'ın misafiridir. Onu davet eden de onun sevgili kuludur.

Kendisine bir misafir geldiğinde güler yüzlü olan, misafirin gelmesinden dolayı sevinen kimse Allah'ın sevdiği bir kimse olur. Misafirperverliği öven ve ona teşvik eden bir sözdür.

Meselde geçen **إِمَهْلَى** kelimesi Harran Arapçasında **سهلا و أهلا** diyerek misafirlere daima buyur eden kimseyi ifade eder.

- الطَّيْبُ عِنْدَ ذَاكَ رَائِحٌ

Eđ-ťib 'indenžal râyiĥ

الطيب عند الأرياء ضائع

Yapılan iyilik kötü kimseler yanında kaybolmuştur.

Yapılan iyiliğe karşılık vermeyen yahut kötü karşılık veren kimseler için kullanılır.

- الطَّلَبُ الْهَيْيْنُ يُضَيِّعُ حَقَّ الْبَيِّنِ

eç-Ťalab el-heyyin iyđayyi' ħagge'l-beyyin

الطلب السهل يضيع الحق البين

Kolay talep apaçık hakkı kaybettirir.

Kolay talebin insanı haksız durumuna koyacağını ifade eden bir sözdür.

-الْعَارُ أَشَدَّ مِنَ النَّارِ

el-‘Âr eşed mine’n-nâr

العار (العيب) أشد من النار

Ayıp (kötü davranışıyla tanınmak) ateş’ten daha şiddetlidir.

İnsanların arasında kötü olarak tanınmanın manevi acısının en büyük maddi acıdan daha fazla elem verdiğini ifade eder.

-الْعَارُ أَطْوَلُ مِنَ الْعُمُرِ

el-‘Âr aţval mine’l-‘umr

العار أطول من العمر

Ayıp insanın ömründen daha uzun yaşar.

İnsanın kötü bir şeyle anılmasının vefatından sonra da devam edeceğini ifade eder.

-الْعَاقِلُ تَعْبَانٌ

el-‘Âgıl te‘bân

العاقل تعبان

Akıllı kimse daima yorulur.

Akıllının akılsızlarla uğraşmasından dolayı yorulacağını ifade eder.

-الْعَتَبُ صَابُونُ الْكُلُوبِ

el-‘Ateb şâbûn elıglûb

العتب صابون القلوب

Sitem, kalplerin sabunudur.

Dostların birbirine sitem etmesi sevgilerinden dolayıdır. Bu yüzden sitem dostlar arasında kalbin temizleyicisidir.

- أَلْعَتَبُ هَدِيَّةَ الْأَحْبَابِ -

el-‘Ateb hedîte’l-eḥbâb

العتب هدية الأحاب

Sitem, sevilen kimselerden gelen hediyedir.

- أَلْعَجَلِ أُمَّ انْدَامِ -

el-‘Aceli umme’n-nidâmi

العجلة أم الندامة

Acele, pişmanlığın anasıdır

Acele etmemeyi telkin eden bir sözdür. Zira acelenin sonu nedamettir.

- أَلْعَجَلِ مِنَ الشَّيْطَانِ -

el-‘Aceli mineş-şeytân

العجلة من الشيطان

Acele şeytandandır.

Türkçemizdeki “*Acele işe şeytan karıştır.*” sözüyle benzerdir.

- أَلْعُكْرِبِ أُخْتِ الْحَيِّ -

el-‘Agraba uḥte’l-ḥayyi

العقرب أخت الحية

Akrep, yılanın kız kardeşidir.

Kötünün iyisi bir kişiyi ifade ederken kötü tarafının unutulmaması gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- الْعَيْلُ شَرَّارٌ -

El-‘agıl şarâra

العقل شرارة

Akıl kelebek gibidir.

İnsanları diğer canlılardan ayırt eden meziyet akıldır. Fakat insanın akılı bir kelebek gibi uçucudur. Örneğin insan bir öfke anında kendini kontrol edemeyip büyük hatalar yapılabilir.

- الْعِرَجُ الْمُرُّ مَايَصِيرُ حُلُوًّا -

El-‘ırce’l-mur mâyšîr hulum

العرق المر لا يصير حلوا

Acı kök tatlı olmaz.

Kötü bir soyun iyi olmayacağını ifade eden bir atasözüdür.

- الْغُرُوكُ تَجْمَعُ بَعْضَهُ -

Eli‘rûg ticma‘ ba‘adhi

العروق تجمع بعضها

Kökler birbirlerini bir araya toplar.

Akrabalık bağının akrabaları bir araya topladığını ifade eden bir sözdür.

-الْعَاشِجُ وَالْمِحْتَاجُ مَالُو عِزَّتِ نَفْسِ

El-‘âşic va’l-mihtâc mâluv ‘izzit nefis

العاشق والمحتاج ليس لهما عزة نفس

Âşık ve muhtaç olanın izzet-i nefsi yoktur.

Âşık sevdiğini istemekten muhtaç olan da ihtiyacı olan şeyi istemekten çekinmez.

-الْعَطْشَانُ إِيْهَدَّ الْحَوْضَ

El-‘atşân iyhidde’l-ḥoḍ

العطشان يهد الحوض

Susamış kişi havuzu yıkar.

Düşüncesinde samimi olanın hedefini gerçekleştirmek için her şeyi yapabileceğini ifade eder.

-الْعَطْشَانُ يَكْسِرُ الْحَوْضَ

El-‘atşân yiksire’l-ḥoḍ

العطشان يكسر الحوض

Susamış kişi havuzu kırar.

-الْعِلْمُ حَيَّالٌ وَالْعُذْرُ مَاشِي

El-‘ilim ḥayyâl ve’l-‘użur mâşiy

الخبير خيال والعدر ماشي

Haber atlı bir süvari, özür ise yürüyen bir yayadır.

Kişinin bahane sürmeden önce durumunun malum olduğunu, geri kalış sebebinin özür ve bahanesinden önce ulaştığını ifade eder.

الْعِلْمُ نَوْعَيْنِ عِلْمٌ مَدَارِسٍ أَوْ عِلْمٌ مَجَالِسٍ

El-ilim nev'eyn 'ilim midâris uv 'ilim micâlis

العلم نوعان علم مدارس وعلم مجالس

İlim iki çeşittir; medreselerde öğrenilen ilim ve meclislerde öğrenilen ilim.

Okumakla bilgi elde edildiği gibi, tecrübe sahibi insanların arasında bulunmakla da bilgi elde edilebileceğini ifade eder.

- الْعَمَلُ زَيْنُ الْكَبْرِ مَدَّ الْبَصِيرُ

El-'ameluv zén el-gabır medde'l-basır

من كان عمله صالحا كان قبره مَدَى الْبَصِيرِ

Ameli iyi olanın kabri gözün gördüğü yere kadar geniş olur.

Salih amel sahibinin kabirde sıkıntı çekmeyeceğini ifade eder.

- الْعِنْدُ الْفَرِيخُ مَا تُضَيِّعُ لَهُ حُنْطًا

El-'induv fréh mâtđi'l-uv ħunta

من عنده فرخ لا تضيع له حنطة

Kuşu olanın bir buğdayı bile kaybolmaz.

Çalışkan çocuğu olan kimsenin hiçbir işinin eksik kalmadığını ifade eder.

- الْعَنْزُ الْجَرَبُ مِنْ رَأْسِ الْحَوْضِ تَشْرَبُ

El-'anze'c-carba min râs el-ħođ tışrab

العنز الجرباء من رأس الحوض تشرب

Uyuz keçi havuzun başından içer.

Keçi uyuz olduğu halde diğer keçilerin ağzının değdiği sudan içmeyi kabul etmeyerek hiçbir ağzın değmediği havuzun en üst kısmından içer. Böylelikle ağzını değdirdiği o sudan diğer hayvanların içmesini reva görür. Kusurlu olduğu halde kendini beğenen ve insanlardan üstün gören kimseleri tenkit etmek için kullanılır.

- أَلْعَنْزَ الْجَزْبِ مِنْ رَأْسِ الْعَيْنِ تَشْرِبُ

El-‘anze’c-carba min râs el-‘én tışrab

العنز الجرباء من رأس العين تشرب

Uyuz keçi pınarın başından içer.

- أَلْعَنْزَ الْحَقَّكَ إِدْوْرُلِهِ رَفَّكَ

El-‘anze’l-ħaffâga itdevrilhi raffâga

ألعنز الرديئة تبحث عن رفيقة

Kötü keçi kendine yoldaş arar.

Kötü yolu tutan bir kimse tüm arkadaşlarının kötü olmasını ister. Bu söz bir suçta yahut kötü bir davranışta kendisine suç ortağı arayan birine söylenir.

- أَلْعُوْدُ الْأَعْوَجُ إِظْلَالُوْ مَايَسِيْرُ عَدِلْ

El-‘ûd el-‘avac ızlâluv mâyšîr ‘adil

العود الأعوج لا يستقيم ظله

Eğri çubuğun gölgesi dik olmaz.

Kötü insanın iyi davranışlarda bulunamayacağını ifade eden bir meseldir.

Fasih mesellerde bu manada şöyle bir söz vardır: العود الأعوج لا يستقيم الظل والعود الأعوج

“Çubuk eğri iken gölge dik olmaz.”

- أَلْعِيْدُ إِجِيْبُ أَلْبَعِيْدُ

El-‘îd iyçîb el-bi‘îd

العید یأتی بالبعید

Bayram uzakta olanı getirir.

Bayramların akraba ve dostları birleştirip bir araya getirdiğini ifade eder.

- أَلْعَيْنُ بَصِيرٍ وَالْإِيْدُ كَصِيرٍ

El-‘én başîri va’l-îd gışîri

العین بصیرة والید قصيرة

Göz görür fakat el kısadır.

Etrafta muhtaç kişileri görüp onlara yardım edecek durumda olmamayı ifade eder.

- أَلْعَيْنُ تَبْجِي عَالِنْفَعَهَا

El-‘én tibçiy ‘al-yinfa‘hâ

العین تبکی علی من ینفعها

Göz ona fayda verene ağlar.

İnsanın ancak sevdiklerinin uzaklaşmasına üzüldüğünü ifade eder.

- أَلْغَائِبُ حِجْتُو مَعَا

El-ğâyib hictuv ma‘â

الغائب عذره معه

Hazır bulunmayanın özrü onunla beraberdir.

Hazır bulunmadığı için bir şeye iştirak etmeyenin ayrıca bir özür bildirmesine gerek olmadığını ifade eden bir atasözüdür.

- أَلْغُرْبَالُ الْجَدِيدُ لُوْ مِغْلَاكَ

El-ğurbâl ec-cidîd luvva mî‘lâga

الغريب الجديد له علاقة

Yeni eleğin askısı olur.

Her yeni olanın değerli olduğunu ifade eden bir meseldir.

- الغريب لازم إيتكون أديب

El-ğarîb lâzim iykûn edîb

الغريب يجب أن يكون أديبا

Yabancınnın edepli olması gerekir.

Kişinin yabancı olduğu bir yerde kendisini ilgilendirmeyen şeylere karışmaması gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- الغزل للنسوان والصيث لأم أفلان

El-ğazl le'n-nisvân va's-şît lummiplân

الغزل للنسوان والصيث لأم فلان

Yünü eğiren kadınlar, övgüyü alan ise falanın annesi.

Falanın annesi gibi lakaplar, Araplarda bir övgüdür. En büyük erkek çocuğun ismiyle ona lakap takılır. Ebû'l-Kasım, Ebû Bekir, Ümmü Abdullah gibi. Bu sözde de işi evin kızları, gelinleri yapıyor fakat övgü evin hanım ağasına yapılıyor. Bu söz, işi yapanın başka, mükâfatı alanın başka olduğu durumlarda söylenir.

- الغني إيدور لالفجري

El-ğaniy iydavvir le'l-fecriy

الغني يبحث عن الفقير

Zengin fakir kimseyi arıyor.

Zenginin fakiri kandırıp başına bela olduğu durumlarda söylenen bir sözdür.

- أَلِفٌ جَرِشٌ بَرَطِيلٌ مَا يَدِّي جَرِشٌ دَيْنٌ

Elif ciriş bırıtıl mâ yiddiy ciriş deyn

الف قرش برطيل لا يادي قرش دين

Bin kuruş rüşvet bir kuruş borcu ödemez.

İnsanlara ne kadar iyilik yapılırsa yapılsın onların asıl meyillerinin kalplerindeki kimselere olduğunu ifade eder. Zahiri olarak ta insanlara yapılan iyiliklerin onlara olan borçları düşürmeyeceğini ifade eder.

- أَلِفٌ جَرِشٌ رَشْوَةٌ مَا يَدِّي جَرِشٌ دَيْنٌ

Elif ciriş raşva mâ yiddiy ciriş deyn

الف قرش رشوة لا يادي قرش دين

Bin kuruş rüşvet bir kuruş borcu ödemez.

Bu söz yukarıdaki atasözünün aynısıdır.

- أَلْفَاتٌ مَاتٌ

El-fât mât

ما فات مات

Geçmiş ölüdür.

Geçmişin mazide bırakılıp geleceğe bakılması gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- أَلْفَاجِرٌ يَأْكُلُ مَالَ التَّاجِرِ

El-fâcir yâkul mâle't-tâcir

الفاجر يأكل مال التاجر

Fâcir tâcirin malını yer.

Fâcir olan kimsenin her türlü kötülüğü yapabileceğini ve alın teriyle kazanılan bir şeyi gasp edebileceğini ifade eder.

- الْفَارَ إِغْوَرْتِه بَثْرَةَ

El-fâra ıġvêrıtıhı bişarhâ

الفأرة ذنبها ورائها

Farenin kuyruğu arkasındadır.

Daima anne-babasıyla gezen yanlarından ayrılmayan çocuk için kullanılır.

- الْفَجْرِي إِيْغُولُوْ إِمْنَلَكْ، وَالْغَنِي إِيْغُولُوْ إِمْبَارَكْ

El-fecriy iygûlûluv immellak va'l-ğaniy iygûlûluv imbârak

الفقير يقولون له من أين جائك والغني يقولون له مبارك عليك

Fakire derler ki nerden buldun? Zengine derler ki hayırlı olsun!

Fakirin sahip olduğu her şeyin insanların gözüne batmasını ifade eder.

- الْقِرْدُ إِبْعَيْنُ أُمُو غَزَالٍ

El-qird ib'ên ummuv ġazâl

القرد في عين أمه غزال

Maymun annesinin gözünde ceylandır.

İnsanların gözünde kötü olan bir kişinin yakınlarının; çirkin olan bir durumun da sahiplerinin gözünde iyi ve güzel olduğunu ifade eden bir sözdür.

Fasih mesellerde de “حَسَنٌ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَا تَوَدُّ”¹⁷³ ve “حُبُّكَ الشَّيْءَ يَعْمي و ”

¹⁷⁴”يَصم” sözleri mevcuttur.¹⁷⁵

¹⁷³ “Her göz sevdiğini güzel görür.”

- الْكِبَارَ لِي ضَاعَوْا إِضْيَاعُونَ مِنْ جِيسِ الْكُلِّ

Elıkbâr lé dâ‘av iydî‘ûn min çıs el-kül

الکبار إذا فُقدوا فقدوا من قِبَلِ الجميع

Büyükler kaybolursa herkes onları kaybetmiş olur.

Toplumun ileri gelen kimseleri vefat ederse onların eksikliğini herkes hisseder. Dolayısıyla o kimseyi sadece ailesi değil tüm toplum kaybetmiş olur.

-اللسانُ إِبْعِينُ النَّاسِ مِيزَانُ

El-lisân ib‘én en-nâs mîzân

اللسان في عين الناس ميزان

Dil (konuşma tarzı) insanların gözünde bir mizandır.

Kişilerin insanların gözündeki değerlerinin konuştuklarına göre ölçüldüğünü açıklayan bir sözdür.

-الْلُّوُ الْكُمُرُ مُوْ إِبْحَاجَتِ أَنْجُومِ

El-luvva el-gumar mû ibhâctencûm

من له القمر لا يحتاج إلى النجوم

Ay'a sahip olan yıldızlara ihtiyac duymaz.

Asıl'a sahip olanın fer' ile bir işinin olmadığını ifade eder.

-أَلْمَا بِي خَيْرٍ تَرَكُوْهُ أَحْيَرُ

El-mâ bî hêr terkuv eğer

من لا خير به تركه أخير

İçinde hayır olmayan şeyi terk etmek daha hayırlıdır.

¹⁷⁴ “Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder.”

¹⁷⁵ el-Meydânî, Cilt 1, s.349.

Fayda elde edilmeyen şeyle uğraşmayı terk etmek gerektiğini ifade eder.

أَلْمَا يَأْخُذُ مِنْ مِلْتُوْ إِيْمُوْتِ إِيْبَعْلُوْ

El-mâ yâhuẓ min miltuv iymût min ‘iltuv

من لم يأخذ من ملته يموت بعلة

Milletinden almayan kimse hastalığıyla ölür.

Akrabalardan eş almanın üstünlüğünü ifade eden bir sözdür.

- أَلْمَا يَبْجِيْ عَلٰى وَانِيْ حَيِّ مَارِيْدُوْ يَوْمَ رَدِّ التَّرَابِ

El-mâ yibçiy ‘aleyyi vâniy hayy, mârîduv yom redda’t-râb

من لم يبك علي وأنا حي ما أريده يوم رد التراب

Ben hayattayken bana ağlamayana toprağın atıldığı gün istemem.

Asıl iyiliğin kişi hayattayken yapılması gerektiğini ifade eder.

- أَلْمَا يَسْتَحِيْ يَفْعَلُ مَا يَشْتَهِيْ

El-mâ yistaḥiy yif‘al mâ yiştehiy

من لم يستح يفعل ما يشتهي

Utanmayan istediğini yapar.

Hz. Peygamber (s.a.v) de “إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ” (*Utanmadıktan sonra dilediğini yap.*) buyurmuştur. Hayâ sahibi kimsenin dilediğini yapamayacağını ifade eder.

- أَلْمَا يَسْمَعُ يَأْكُلُ لِمَنْ مَا يَشْبَعُ

El-mâ yisma‘ yâkul lummin mâ yişbe‘

من لم يسمع يأكل حتى يشبع

İşitmeyen doyana kadar yer.

Yani nasihati dinlemeyen kimsenin çok kötülükle karşılaşacağını ifade eden bir sözdür.

أَلْمَا يَلْحَكَّ الْعَنْقُودُ إِنْ كُوِّنَ حُضْرُمُ

El-mâ yilħagel ‘angûd iygûl ħuşrum

من لم يلحق العنقود يقول حِضْرِمِ

Salkıma yetişmeyen (bu meyve) hamdır der.

Elde edemediği bir şeyi kötüleyen kimse için kullanılan bir sözdür.

- أَلْمَايَوْلِدُ عَنزُؤُ بِيْدُو مَاثَجِيبُ إِسْخَلِ

El-mâyvallid ‘anzuv bîdov mâtcîb ışhala

من لم يولد عنزه بيده لا تلد له سخلة

Keçisini kendi eliyle doğurtmayana keçisi yavru vermez.

İşini kendi eliyle görmeyenin, o işinin hallolmayacağını ifade eder.

- أَلْمَا ائِسِيرُ ذَيْبُ تَاكْلُو أَدْيَابِ

El-mâyşîr žîb tâkluv ezyâb

من لم يكن ذئبا تأكل الذئاب

Kurt olmayanı (diğer) kurtlar yer.

Bu söz, güçlü, kuvvetli olmayı aksi takdirde mağlup olabilmeyi ifade eder.

- أَلْمَالِ الْحَلَالِ مَايُضِيعُ

El-mâl el-ħalâl mâydî‘

المال الحلال لا يضيع

Helal mal kaybolmaz.

Bir mal kaybedileceği zaman söylenen bir sözdür.

- أَلْمَالُ الْغَالِي هُوَ الرَّخِيصُ

El-mâl el-ğâliy huvva'r-rıhîş

المال الغالى هو المال الرخيص

Pahalı mal ucuz olan malın ta kendisidir.

Ucuza kaçıp kalitesiz ve dayanıksız mal almamayı ve daha kaliteli mal almayı ifade eder. İnsan ucuz malı alıp kaliteli olanı bıraktığında zanneder ki kazanç sağladı. Hâlbuki kaliteli mal uzun ömürlü olduğundan insana daha fazla yarar sağlar.

- أَلْمَالُ الَّذِي تَتَعَبُ عَلَيْهِ مَا يُوجَعُ الْقَلْبُ

El-mâl el-mâ tıt'ab 'alé elîyd mâ yoc'al-galıb

المال الذي ما تتعب عليه اليد ما يوجع القلب

Elin (kazanmada) yorulmadığı mal, kalbini acıtmaz.

İnsan bu malı kazanmada bir çaba sarf etmediği için onu harcamada, israf etmede ve kaybetmede de kalbinde bir sıkıntı hissetmez ve bu durum kişinin umurunda olmaz.

- أَلْمَالُ مَالِي وَالْحَلَالُ حَلَالِي أَوْ كُنْتُ عَلَيَّ غَالِي

El-mâl mâliy va'l-ħalâl ħalâliy uv kulluv 'aleyyi ğâliy

المال مالي والأنعام أنعمائي والكل غالٍ عليّ

Mal benim malım, hayvanlar benim hayvanım hepsi de benim için çok değerlidir.

Bu söz malını kimseye vermeyen cimri kimseyi kınamak için kullanılır.

- أَلْمَالُ كُنْتُ إِيدَاكَ نَفْسِكَ مَا تَشْتَهِي

El-mâlkıttuv îdek nefsek mâ tıstehî

ما ملكته يدك لا تشتيه نفسك

Elinin altında olan şeyi nefsin sevmez.

Kişinin sahip olduğu şeyin nefsine çekici gelmediğini ifade eder.

- أَلْمَايَعْرَكُ بِالْكَفَيْظِ مَا يَدْفَعُ بِشْتِ

El-mây'arag be'l-géyd mâ yıdfe beşti

من لم يعرق في القيظ لا يدفأ في الشتاء

Yaz sıcaklığında terlemeyen kışın ısınamaz.

Yorulup çaba sarfeden emeğinin karşılığını alır. Karınca misali tüm yaz rızık arayıp yorulan, kışın dinlenir, emeğinin sefasını çeker. Ağustos böceği misali yazın yatan kışın da yiyecek bir lokma aramaya başlar.

- أَلْمَا يَأْكُلُ بِيَدُو مَا يَشْبَعُ

El-mâ yâkul bîyduv mâ yişbe'

من لم يأكل بيده لم يشبع

Kendi eliyle yemeyen doyamaz.

Kendi işini kendi görmeyenin bir sonuç elde etmeyeceğini ifade eder.

- أَلْمَا يَنْفَعُ لِلْجَنِّ يَنْفَعُ لِلنَّارِ

El-mâ yinfa' le'c-cenni yinfa' le'n-nâr

من لم ينفع للجنة ينفع للنار

Cennete yaramayan ateşe yarar.

Bir şeyin muhakkak işe yarayacağı bir yer olduğunu ifade eder.

- أَلْمَوْتُ عَلَى إِرْغُوبِ الْعِبَادِ

El-mot ‘ale ırgûb el-‘ibâd

الموت على رقاب العباد

Ölüm kulların ensesindedir.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ “Her nefis ölümü tadacaktır.”¹⁷⁶ ayeti bağlamında

söylenmiş bir sözdür. Allah’ın kanunu her nefsin ölümü tatması ve yalnızca O’nun baki kalması yönündedir.¹⁷⁷

– الْمَوْتُ مَا عِنْتُ فُوتٌ وَالْكَبْرِ صَنْدُوكَ الْعَمَلِ

El-mot mâ ‘innuv fot va’l-gabır sandûge’l-‘amel

الموت ما عنه فوت والقبر صندوق العمل

Ölümden kaçış yoktur, kabir de amellerin sandığıdır.

Her nefisin ölümü tadacağını ve işledikleriyle karşılaşacağını ifade eden bir sözdür.

– أَلْمَوْ صَارِنِي مَانِي رَايِدْ خَيْرُو

El-mû dârnîy mâniy râyîd hêruv

من لا يضرني لا أريد خيره

Bana zarar vermeyenin hayrını istemem.

Zarar verip kötülüğü dokunmadıktan sonra bir şeyin iyiliğinin de istenmediğini ifade eder.

– أَلْمَوْ إِمْعَلَمٌ مِّنْ مِّطْبَعُو جَنْلِ الْعَصَا مَا يَنْفَعُو

El-mû im‘allem min mıtba‘uv çetle’l-‘aşâ mâ yinfa‘uv

¹⁷⁶ Âl-i İmran Sûresi 185.

¹⁷⁷ “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak.” (Rahman Sûresi 26-27)

من لم يكن متعلماً من طبعه ضرب العصا لا ينفعه

Tabiatından (mizaç, huy) edepli olmayı öğrenmemiş olana sopa fayda etmez.

İnsanın şiddetle edeplenmeyeceğini, her şeyin karakterden kaynaklandığını ifade eden bir sözdür.

- أَلْمَوْلَىٰ لَكَ إِيْرُوْحٌ إِمْنُتْمَاكَ

El-mû likke iyırûh inmuşmak

من لم يكن لك يرؤح من فمك

Senin olmayan şey ağzından düşer gider.

İnsanın rızkının takdir edildiğini, kişinin rızkı olmayan bir şeyi yiyemeyeceğini ifade eder.

- أَلْمِنْ نَصِيْبِكَ إِمْحَرَّمٌ عَلٰى غَيْرِكَ

El-min naşîbek iyharam ‘ala ğerak

ما كان من نصيبك يحرم على غيرك

Nasibin olan şey, senden başkasına haram olur.

Yukarıdaki atasözü gibidir. Kişi rızkından olmayan şeyi yiyemez.

- أَلْمِهْبَلِ لُونِ إِيْطِيْرُ چَانِ مِلْتِ أَلْسِمِ

Elimhebbeli lon itîr çân millet es-simi

المجانين لو طارو لملؤوا السماء

Deliler uçsaydı gökyüzünü doldururdu.

Bir akıllının söylemeyeceği bir şeyi söyleyen kimseye deli olduğunu ima etmek için kullanılır.

- أَلْمَيْتِ أَلْحُلُوْ دُوْمِ تِنْرَحِ

El-mayta'l- ħulva dom tinzeĥ

الماء العذب دوما يَنْزَحُ

Tatlı su sürekli azalır.

Değerli olan kimseye herkesin teveccüh etmesi sonucu malının tükenmesini ifade eder.

- أَلْمَيِّ وَالنَّارِ وَلَا الضَّرَّ بِالْدَّارِ

El-mayyi va'n-nâr vala'đ-đarra be'd-dâr

الماء والنار ولا الضرة في الدار

Su olsun, ateş olsun kuma evde olmasın.

Sudan maksat sel, ateş'ten maksat yangındır. Bu ikisi olsa da huzuru bozacak, eşi paylaşacak başka bir insan olmasın demektir.

- النَّارُ تَكْطَعُ الْعَارَ

En-nâr tıgta' el-'âr

النار تقطع الألم

En-nâr tıgta' el-'âr

Ateş acıyı keser.

-الِنْبَاتُ بِي نَصِيحُ بِي

Elinbât bî nişbîh bî

الشيء الذي نبيت عليه نصبح به

Gecelediğimiz şey üzere sabahlıyoruz.

Gece-gündüz aynı işle meşgul olup, aynı şeyleri konuşan kimselerin söyleyeceği bir sözdür.

- النَّصِيبُ غَصِيبٌ

En-naşîb gaşîb

النصيب قصيب

Kısmet, nasip insanı bağlar.

Kişinin kaderinin kendisini bağladığını ifade eder.

- أَلْوَجَّةُ أَتْصَاحِبُ لَا أَتْقَابِحُ

El-vacha't-şâhbu lâtqâbhuv

من تصاحبه لا تقابحه

Onunla arkadaşlık kuracağı kimseye çirkin davranışta bulunma.

Kişinin yakınlık kuracağı kimseye iyi davranması gerektiğini telkin eden bir sözdür.

- أَلْوَجَّةُ إِمْزَيْنٌ وَالْغَلْبُ إِحْزَيْنٌ

El-vacih imzeyyen va'l-galib ihzeyyin

الوجه مزين والقلب حزين

Yüz süslü fakat kalp hüznüdüdür.

Yüzün güldüğünü fakat kalpte acılar olduğunu ifade eden bir sözdür.

- أَلْوَجَّةُ وَجَّةٌ الدِّيجُ وَالْحَالُ مَا يَرْضِيكَ

El-vacih vacha'd-dîç va'l-hâl ma yırđîk

الوجه كوجه الديك والحال لا يرضيك

Yüzü horoz yüzü gibidir, vaziyeti de seni pek razı etmez.

Kötü vaziyetli kişi için söylenen bir sözdür.

- أَلْوَعْدُ عِنْدَ الْحُرِّ دَيْنٌ

El-va‘ad ‘inde’l-ḥur déyn

وعد الحر دين

Hür kişinin verdiği söz üzerine borçtur.

Kişinin verdiği sözde durması gerektiğini zira onu bağlayan yahut sınırlayan bir şeyin olmadığını ifade eden bir atasözüdür.

- أَلْوَلَدُ وَلَدٌ لَوْ نُحْكَمَ بِلَدٍ

El-valad valad velav ḥıkam beled

الولد ولد ولو حكم على بلد

Evlattır, bir şehri idare etse bile yine evlattır.

Yani kişinin makam mevki ne kadar yükselirse yükselsin, anne ve babasına karşı saygıda kusur edemez, onlara karşı asla kibirlenemez. Zira onun dünyaya gelmesine vesile olan ebeveynidir.

- أَلْهَزِيمُ غَنِيمٌ

El-hezîmi ğanımi

الفرار غنيمة

Kaçış ganimettir.

Yani bir işten kaçmak yorulmaktan kurtuluştur. Bir iş hazır olup o işi yapmamak için kaçmayı arzulama durumunda söylenir. Aynı şekilde bir işten kaçıp kurtulduktan sonra da bu söz söylenir.

- أَلْيَأْكُلُ الْعَسَلُ يَرْضُ كَرِصَ النَّحْلِ

El-yâkul el-‘asel yırdâ garsa’n-neḥal

من يأكل العسل يرض بقرص النحل

Balı yiyen balarısı sokmasına dayanır.

Türkçe'deki "Gülü seven dikenine katlanır" sözünün manen aynısıdır. Bir işten fayda elde edenin külfetine de katlanması gerektiğini ifade eder.

- أَلْيَاكُلُ حُلْوَاهَا يَرْضَ مَرَّهَا

El-yâkul hılvâhâ yırdâ murrâhâ

من يأكل حلو الشيء يرض بمره

Bir şeyin tatlısını yiyen acısına da katlanır.

Yukarıdaki atasözünün mana olarak aynısıdır.

- أَلْيَاكُلُ عَلَى ضَرْسُو يَنْفَعُ نَفْسُو

El-yâkul 'ala dırsuv yinfe' nefsu

من يأكل بضرسه ينفه نفسه

Kendi dişiyle yiyen kendine fayda verir.

Kendi işini kendi görmenin faydasını o işin sahibinin göreceğini ifade eden bir sözdür.

- أَلْيَتَعَبُ يَلْعَبُ

El-yit'ab yil'ab

من يتعب يلعب

Yorulan eğlenir.

"Yazın terlemeyen kışın ısınmaz" sözünün benzeridir.

- أَلْيَحْبُؤُ رَبُّؤُ إِجِيبُ حَبِيبُؤُ عِنْدُؤُ

Eliyhıbbuv rabbuv icyıb habıbu 'induv

من أحبه ربه أتى بحبيبه إليه

Rabbi kimi severse sevdiğini yanına getirir.

Kişinin sevdiklerine yakın olması durumunda söylenen bir sözdür.

–الْيَحْضَرُ أَجْلٌ يَأْكُلُ، أَلْيَحْضَرُ شُغْلٌ يَشْتَعِلُ، أَوْ أَلْيَحْضَرُ كُونٌ إِيكَاوُنْ

Eliyhağar eçil yâkul, eliyhağar Őuđul yiŐtađıl, uv eliyhağar koni iykâvın

من حضر الأكل يأكل ومن حضر العمل يعمل ومن حضر العراك يعارك

Yemeğe yetişen yer, işe yetişen çalıŐır ve kavgaya yetişen de kavga eder.

Genelde yemek hazır iken ve bir işle meşgul iken ikinci birinin gelmesi üzerine söylenen bir sözdür.

– أَلْيَخْفَ عَظْمُو تَتَّعِبَ رِجْلِي

Eliyħif ‘agluv tıt‘ab riclé

من نقص عقله تعبت رجلاه

Aklı hafifleyenin ayakları yorulur.

Boş yere çok dolaŐıp çok yorulan kişiye söylenen bir sözdür.

– أَلْيَدُ التَّعْبَانِ شَبَعَانِ

Elîyd et-te‘bâni Őeb‘âni

يد التعبانة شبعانة

Yorgun el toktur.

Çalışan kişi emeğinin karşılığını alır. ÇalıŐmayan el yorulmadığından aç kalır.

– أَلْيَدُ وَحْدَهُ مَا تَصْفَحُ

Elîyd vaħadhi mâţaffic

يد واحدة لا تصفق

Tek el alkışlamaz.

Dayanışma ve birleşmenin güce güç kattığını ifade eder. Türkçede de “Bir elin nesi var iki elin sesi var” sözüyle aynı anlamdadır.

- أَلَيْدُوقَ الْكُرَّ يَحْمَلُ إِضْرَاطُوقَ

Eliyduq el-kur yihmel idrâtuq

من يدق الحمير يتحمل ضراطه

Eşeğe sataşan huysuzlaşmasına da katlanır.

Bir kimsenin karıştığı, dokunduğu kişinin vereceği tepkiye de katlanması gerektiğini ifade eder. Genelde arsız ve ne söyleyeceği belli olmayan kişiyle muhatap olup onunla şakalaşan ve kötü sonuçla karşılaşan kişi için kullanılır.

- أَلَيْرَبِّي أَحْيَرُ مِنْ إِشْتَرِي

Eliyrabbîy eher min el-yişteriy

المربي خير من المشتري

Büyütüp bakan satın alandan daha hayırlıdır.

Daha çok hayvanlar için kullanılır. Bir hayvanı büyütüp bakan o hayvanın huyunu satın alandan daha iyi bilir.

- أَلَيْرَجِّعُ مَايَعَرَ وَلِيَكْتُمُ مَايَجُوعُ

Eliyraccî‘ mây‘ara valiygaţţim mâycû‘

من يرقع لم يعر ومن يقطم لم يجع

Yama yapan çıplak kalmaz parça parça koparan da aç kalmaz.

İnsanların az bir çabayla aç ve çıplak kalmayacaklarını ifade eder.

- اَلْيَسْعِي بِالْخَيْرِ مِثْلَ الْفَاعِلُو

El-yis'iy be'l-hér mişle'l-fâ'luv

الساعي في الخير كفاعله

Hayırda uğraşan (vesile olan) yapan gibidir.

Hayır yapmaya ve hayra vesile olmaya teşvik eden bir sözdür.

- اَلْيَسْجَرُ بِأَبِ النَّاسِ اَللّٰهُ اِيْسَجْرُ بِأَبُو

Eliyseççir bâb en-nâs alla iyseççir bâbuv

من يسكر باب الناس يسكر الله بابه

Kim insanların (rızık) kapısını kapatırsa Allah ta onun kapısını kapatır.

İnsanların rızıkına engel olmayı kınayan bir sözdür.

- اَلْيَضْحَكُ جَثِيرٌ يَبْجِي جَثِيرٌ

El-yidḥak çîşîr yibçiy çîşîr

من يضحك كثيرا يبك كثيرا

Çok gülen çok ağlar.

Bu söz Türkçede de mevcuttur ve manası sarıhtir

- اَلْيَعِيشُ جَثِيرٌ اِيْشُوْفٌ جَثِيرٌ، گَالِ اَلْمَشِي اِيْشُوْفٌ اَكْثَرُ

Eliy'îş çîşîr iyşûf çîşîr, gâl el-yimşiy iyşûf ekşar

من يعيش كثيرا ير كثيرا قال من يمش ير أكثر

Çok yaşayan çok görür. Dedi ki: (hayır), çok yürüyen daha çok görür.

“Çok okuyan mı çok bilir yoksa çok gezen mi?” tartışması aşına olunan bir şeydir. Avam kültüründe bu kendini “Çok yaşayan mı çok bilir yoksa çok gezen mi?” şeklinde gösterir. Mahalli atasözlerinde “dedi” , “dedi ki” şeklindeki kullanım

yaygındır. Burada sözü bir başka şahsın ağzından söylemek söz konusudur. “Dedi” fiilinin faili meçhuldür. Şahıs değil söylediği şey önemlidir. Bu söz, gezi ve seyahatlerinden elde ettiği bilgilerin çok olduğu kimse için kullanılır.

- أَلْيَغْرِبِلِ النَّاسِ يُنْخَلُونُ -

Eliyğarbil en-nas yunhulunuv

مَنْ يُغْرِبِلِ النَّاسِ يُنْخَلُونَهُ

İnsanları buğday eleğinden geçireni, insanlar un eleğinden geçirirler.

İnsanların kusurunu araştırmaya çalışan kişinin kusurunu, insanlar daha fazla araştırmaya başlar. “Eden bulur” sözüne yakındır.

- أَلْيَفْتِشُ وَرَ النَّاسِ النَّاسِ إِنْفَتِشُ وَرَا -

Eliyfettiş vara'n-nâs en-nâs itfettiş varâ

مَنْ يَفْتِشُ عَنْ أَحْوَالِ النَّاسِ فَيَفْتِشُ النَّاسَ عَنْ أَحْوَالِهِ

Kim insanların durumlarını (sırlarını) araştırırsa insanlar da onun sırlarını araştırır.

İnsanların arkasından iş çevirdiği için insanların da onunla uğraşır, sırlarını öğrendiği ve zor durumda bıraktığı kişi için kullanılır. İnsanların özellikleriyle uğraşma ki onlar da senin sırlarınla meşgul olmasın.

- أَلْيَنْطِيقُ جَنْفُو إِنْطُو إِظْهَرَكَ -

El-yințik çetfuv ințuv izharak

مَنْ يَعْطِيكَ كَتْفَهُ فَأَعْطَهُ ظَهْرَكَ

Sana omzunu verene sen sırtını ver.

Sana sataşmak isteyene arkanı dönüp git demektir.

- أَلْيَلْغِي أَخِيرَ امْنَهْلُو إِيْبَات -

El-yilgiy ehér min eheluv iybât

مَنْ يَجِدُ خَيْرَ مَنْ أَهْلَهُ بَيْتٍ

Ailesinden daha iyi birilerini bulan orada geceler.

Bir yere misafir olarak uğrayıp orada yatan kişi için kullanılan bir sözdür.

- إِمَشْ بِهَدَايِ رَوْحِ بَعِيدٍ

İmiş bihdây ravvîh bi'îd

امش بهدوء وتعال متأخرا

Yavaş yürü geç yetiş.

İnsanların olaylara sabır ve teenni ile yaklaşmalarını telkin eden bir sözdür.

Zira zaman kaybedip geç çözülsün bile sağlıklı bir çözüme kavuşmuş olacaktır.

- إِمْضَيْعُ الْخَزِينِ ابْسُوْكَ الْمَدِينِ

İmđayyi' el-ğazîn ibsûg el-midîn

فقد الخزينة في سوق المدينة

Hazineyi şehrin çarşısında kaybetti.

Bir şeyi çok kalabalık bir yerde kaybetme durumunda ve onu bulmanın imkansız olduğu durumlarda kullanılır. Bu sözün çeşitli şekilde rivayetleri vardır.

Aşağıdaki söz farklı bir rivayettir.

- إِمْضَيْعُ حَزِينِ ابْسُوْكَ الْمَدِينِ

İmđayyi' ħazzîn ibsûg el-midîn

فقد المجنون في سوق المدينة

Deliyi şehrin çarşısında kaybetmiş.

Yani delidir kendisi eve dönemez. Onu kaybeden de şehrin çarşısı gibi büyük bir yerde kaybetmiş onu bulamıyor. Bir şeyi bulunamayacak bir yerde kaybetmeyi ifade eder.

- إِمْضَيْعٌ جَحَشٌ خَالَتْهُ لِي لِيغًا إِيغَانِي لِي مَأ لِيغًا إِيغَانِي

İmđayyi‘ çehaş hâltuv lé liğâ iyğanniy lé mâ ligâ iyğanniy

فاقد حمار خالته إذا وجده يغني و إذا لم يجده يغني

Teyzesinin eşeğini kaybetmiş, balsa da şarkı söyler bulmasa da şarkı söyler.

Kaybolan merkep kendisinin olmadığı için onu ararken de eğlenir onu bulunca da eğlenir. Kaybolmasına üzülmez onu bulunca da pek fazla sevinmez. Umursamamazlık halini ifade etmek için kullanılır.

- إِمِيْتُ إِبْرِي مَأ سَاوِي مِخَاطُ

İmîtu ibri mâ's-sâviy mihât

مائة إبرة لا تكون مسلة

Yüz iğne bir çuvaldız yapmaz.

Birçok parçanın bir tümün yerini tutamadığı durumlarda kullanılan bir sözdür. Örneğin bir işte birkaç kişi çalışıp bir adamın yerini dolduramıyorsa bu söz kullanılır.

- إِمِشْ شَهْرٌ أَوْ لَا تَكْطَعُ نَهْرٌ

İmiş şahar uv lâ tıgta‘ nehar

امش شهرا ولا تقطع نهرا

Bir ay yürü fakat bir nehir geçme

Tehlikeli durumlara düşmek yerine biraz daha fazla yorulup güvende kalmak gerektiğini telkin eden bir sözdür.

- إِمَكْوَرٌ أَوْلْدُو وَيَدْوَرُونَ

İmkavvır uvléduv viydevrilluv

حامل ولده على ظهره و يبحث عنه

Çocuğunu sırtında taşımış ve onu arıyor.

Bir şey yanı başında olduğu halde onu göremeyi ifade eder.

- إِنْجُوكَ إِثْنَيْنِ إِلْتَمَسَ رَأْسَكَ

İncok işnéni iltemis râsek

إِذَا جَأَتْكَ إِثْنَانِ فَالْتَمَسِ رَأْسَكَ

Sana iki kişi gelirse başını kaşımaya başla.

Kişinin altından kalkamayacağı yükü yüklenmemesi gerektiğini ifade eder.

- إِنْزِلْ إِنْزُولٌ أَوْ لَا تَنْجِعْ أُوكُوعٌ

İnzil inzûl uv lâ tige‘ ivgû‘

انزل نزولا ولا تهبط هبوطا

Yavaş yavaş inerek alçal, düşerek yerle bir olma.

Kendini ağırdan satıp nazlanmamak gerektiğini, iş işten geçtikten sonra da değerini yerlere serecek şekilde davranmamak gerektiğini ifade eder. Başka bir ifadeyle tedbir elden gittikten sonra daha önce teklif edilenleri istemek yerine, yönetim eldeyken sunulanları kabul etmek gerektiğini ifade eder.

- إِنْطَ الْخُبْزِ إِخْبَازُ لِي جَانَ يَأْكُلُ نُصُوءُ

İnta'l-hubuz ilħabbâz lé çân yâkul nuşşuv

أَعْطَ الْخُبْزِ إِخْبَازَ وَلَوْ يَأْكُلُ نَصْفَهُ

Yarısını yese de ekmeği fırıncıya ver.

Yarısını kaybetme pahasına bile olsa işin ehline verilmesi gerektiğini ifade eder.

- اِنِّطْ مَالَكَ وَاتَّعِبْ بِاَلِّكَ

İniþ mâlek vıt'ıb bâlek

أَعْطِ مَالَكَ وَاتَّعِبْ بِاَلِّكَ

Malını ver kafanı yor.

Malını emanet veya borç olarak verirsen ona bir şey olması veya ödenmemesi endişesinden dolayı kafan rahat olmaz manasındadır.

- اِنِّطِينِي اَلْيَوْمَ صُوفُ وُخَذُ بِاَجْرٍ خَارُوفُ

İnîniy el-yom şûf uşuz bâçır hârûf

أَعْطِنِي اَلْيَوْمَ صُوفًا وَخَذُ غَدًا خَرُوفًا

Bugün bana yün ver yarın koç yavrusu al.

Bir şeyin ihtiyaç durumunda var olmamasını ifade eder. O şey lazım olduğu anda olsun da mevcut bulunsun da sonrasında onun kat kat fazlasından bile vazgeçilir.

- اِنِّطُولِيكَ لَلْعِنْدُ وَوَيْلَادُ

İniþıvlédek le'l-'ınduv vélâd

أَعْطِ وَلَدَكَ لِمَنْ عِنْدَهُ اَوْلَادُ

Çocuğunu evlat sahibi birisine ver.

Yani şayet çocuğunu emanet edeceksen çocukları olan birine emanet et. Zira o çocuk şefkatini bilir ve çocuğuna kötü davranmaz.

اِنِّي اَمْرٌ عَبْدِي عَبْدِي يَا مِرَّ خَدَّامُ

Âniy âmir 'abdiy 'abdiy yâmir haddamuv

أَنَا اَمْرٌ عَبْدِي عَبْدِي يَا مِرَّ خَدَّامُهُ

Ben köleme emrediyorum, kölem hizmetçisine emir veriyor.

Birisine bir şey emredip, emrettiği kişinin de o şeyi yerine getirmesi için başkasına emir vermesi durumunda kullanılır.

- أَنِي جَبِيرٌ وَأَنْتِ جَبِيرٌ مِّنْهُ إِيسُوكَ الْحَمِيرُ؟

Âniy çibîr vinti çibîr minuv iysug el-hamîr?

أنا كبير وأنت كبير فمن يسوق الحمير؟

Ben büyüğüm sen büyüksün eşeği kim süreceksin?

Anadolu’da şöyle bir tabir vardır: “Ben ağa sen ağa, inekleri kim sağa?” Herkesin elini işten çekmesini ifade eden bir sözdür.

- أَهْلَ الْمَاغَفِ لِي خَسَرُوا يَأْكُلُونَ كَبَابًا، أَوْ لِي رِبْحًا يَأْكُلُونَ بَصَلًا

Ehle’l-mâgaf lé ḥassarav yâklûn kabab, uv lé ribḥav yâklûn bışal

أهل المزاد إذا خسروا يأكلون كبابا وإذا ربحوا يأكلون بصلا

Mezat ehli zarar ederse kebab yer, kâr ederse soğan yer.

Zira zarar ederse hayvanları kesip kebab yapar, kâr elde ederse gidip soğan yer çünkü parasını harcamaya kıyamaz. Hem iflas edip hem de lüks hayat sürmeye çalışan kişi için kullanılır.

- إِيْبُوكَ الْكُحْلِ مِنَ الْعَيْنِ

Iybûg el-kuḥîl min e’l-‘ên

يسرق الكحل من العين

Sürmeyi gözden çalar.

Hırsızlıkta mahir olan kişiyi tarif eden bir sözdür.

- إِيْتِعَلَّمَ الْبَيْطَارَ إِبْكُدِشَ الْكِرَادِ

İyti‘allem el-beytâr ibkudîş elikrâd

يتعلم البيطرة بفرس الأكراد

Baytarlığı Kürtlerin atı üzerinde öğreniyor.

Bir şeyi yanlış yerde arayan kişi için kullanılır.

- اَيْتَعَلَّمَ الْحِجَامِ اِبْرُوسَ الْيَتَامِ

İyti' allem el-ħicâmi ibrûs el-yitâmi

يتعلم الحجامة على رؤوس اليتامى

Hicame 'yi (kan alma) yetimlerin başında öğreniyor.

Zira yetimler onlara ücretsiz hicame yapacak birini aralar. Bir ücret vermedikleri için de bir zarar yahut bir yanlış olduğunda itiraz da edemezler. Kendi menfaati için başkasına zarar verme pahasına zayıfı kullanan kişi için kullanılır.

- اِيْحَلَمَ وَيْفَسِرْ

İyħalam viyfessir

يحلّم ويفسر

Kendi rüya görüp kendi yorumluyor.

Bilip bilmeden olaylar hakkında tahminde bulunan yahut tamamen hayal kurup onun üzerinde yorum yapmaya başlayan kişi için kullanılır.

- اِيْزَيِّنْ اِيْبْغَيْرِ اِيْبْلَالِ

İyzeyyin ibğér iblâli

يخلق بدون أن يبلى

İslatmadan tıraş ediyor.

Genellikle bir şeye çok fahiş bir fiyat koyan, bir şeyin değerini olması gerekenden çok gösteren kimse için kullanılır.

- إِيْمُوْتُ الْإِمْعَلِمِ أَوْ هُوَ إِيْتَعَلَّمَ

İymût elim'allim uv huvva iyti'allem

يموت المعلم وهو يتعلم

Öğretmen, öle yazana (ölünceye) kadar öğrenir.

Öğretmenin daima öğrenme ve kendi geliştirme halinde olduğunu ifade eden bir sözdür.

- الشِّرْجِ مَا بِيهِ بِرْجٍ

Eş-şirçi mâ bîhi birçi

المشاركة ليس فيها بركة

Ortaklıkta bereket yoktur.

Kişinin ortaklık yapmasını meneden zira ortaklık olunca kişinin payında bereket olmayacağını ifade eden bir sözdür.

- أَكْعُدُ بَرًّا أَوْ لَا تُكْعُدُ عِنْدَ الْجَرِّ

Ug'ud barrâ uv lâ tug'ud 'inde'c-carra

أقعد في البرة ولا تقعد عند الجرّة

Dışarıda otur ama su kabının yanına oturma.

Yemek esnasında içeceğin yanına oturup onu sürekli bardağa doldurmakla meşgul olan ve bu sebepten ötürü yemeğini yiyemeyen kişi için kullanılır.

- أَلْمَا يَسْتَحِي إِمْكَيْفٍ

El-mâ yistehiy imkeyyif

من لم يستح فهو في كيف

Utanmayan kişi keyif sürüyor.

Bu manada birçok atasözü geçmişti.

- الضَّيْفُ يَنْزِلُ إِبْرَاقًا

Ed-đayf yinzil ibrizquv

الضيف ينزل برزقه

Misafir rızkıyla beraber gelir.

Misafirin insanın rızkından azaltmayacağını ifade eden bir sözdür.

- الْمَالُ فِي حَيْثُ مَا لَوْ تَدْبِيرُ

El-mâluv çibîr mâluv tedbîr

من لا كبير له لا تدبير له

Büyüğü olmayanın tedbiri yoktur.

Yukarıda bu söze zıt bir atasözü zikretmiştik: “Büyüğü olanın tedbiri yoktur.” Atasözleri duruma göre zikredildiği için bazen böyle zıtlıklar olabilir. Türkçede de bu tür atasözleri vardır. Örneğin “Damlaya damlaya göl olur” sözü ile “Taşıma suyla değirmen dönmez” sözleri birbirine muhaliftir.

- النَّصِيبُ إِصِيبُ

En-naşîb iyşîb

النصيب يصيب

Nasip insana isabet eder.

Benzer meseller daha önce zikredilmişti.

- الْكُتْبُ غَلَبُ

El-kiteb ğılab

من كتب غلب

Yazan galip geldi.

Okuma-yazmanın ve ilim-irfanın üstün bir konuma sahip olduğunu ifade eder. “*Kalem kılıçtan keskindir*” sözü de bu atasözüne yakın bir manadadır.

- الْكَرَمُ كَرَمُ النَّارِ -

El-karam karam en-nâr

الكرم كرم النار

Cömertlik ateşte yapılan cömertliktir.

Kışın yapılacak en değerli ikramın ve en güzel cömertliğin oturulan mekânı sıcak tutmak olduğunu ifade eden bir sözdür.

- الشَّمْسُ مَا تَقَبَّ بِالْقَرِيَانِ -

Eş-şemis mâ-tiğabba be'l-ğirbâl

الشمس لا تغطي بالغربال

Güneş elekle gizlenmez.

Açık ve zahir olan bir şeyin gizlenemeyeceğini ifade eden bir sözdür.

الْخِيفَ مِنْ عَشَا الْبَسِ يَأْكُلُ حَبُّو الْفَارِ

Eliyhâf min ‘aşâ el-bis yâkul ḥabbuv el-fâr

الذي يخاف من عشاء البس يأكل حبه الفار

Kedinin yemeğinden korkanın tahılını fareler yer.

Az bir şeyi dahi infak etmekten çekinen kimsenin malının telef olacağını ifade eden bir sözdür.

- الْيَزْرَعُ يَرْفَعُ -

El-yizra‘ yırfa‘

من يزرع يرفع

Eken biçer.

Çalışıp çaba harcayanın emeğinin karşılığını alacağını ifade eder.

- الْمَائِدَوْدُ مِنْ مَّضْلُوْ مَايْغِيْبُ أَضْلُوْ

El-mâydavvid min maşlûv mâygîb aşlûv

من لا يدود من مصله لا يغيب أصله

Kendi suyundan kurtlanmayanın aslı kaybolmaz.

Bir kalenin içten fethedileceğini, insanı ancak yakınlarının yıkacağını ifade eden bir sözdür.

- إِنْ دَغَيْتَ بَيْتَ النَّاسِ، النَّاسُ إِنْ دَغُّوْ بَيْتَكَ

Endeggét bét en-nâs iydiggûn bétak

إذا طرقت بيت الناس طرقت الناس بيتك

İnsanların kapısını çalarsan, insanlar da kapını çalar.

Muhtaç olduğunda kişinin insanların yardımına başvurduktan sonra insanların da o kişinin yardımı isteyeceğini ifade eden bir sözdür.

- إِيْدُ أَعْلَ مِنْ إِيْدُ

İyd e‘ala min iyd

يد أعلى من يد

El elden üstündür.

İnsanlar arasında güç ve kuvvet bakımından fark bulunduğunu ifade eder.

إِيْدُ بِيْدُ إِيْلِيْنَ الْحَدِيْدُ

İyd bîyd iylin el- hadîd

يد بيد يَمِيعُ الحديد

El ele verince demir erir.

Birlikten kuvvet doğduğunu ifade eden bir meseldir.

2.6.2 Ba Harfiyle Başlayan Meseller

- بَابِ مَرْدُودٍ شَرِّ مَطْرُودٍ

Bâbın merdûd şerrin metrûd

باب مردود شر مطرود

Örtülü kapı kovulmuş şerdir.

İnsanlara bulaşmayanın, kendi halinde olanın şerden uzak olduğunu ifade eder.

- بَاتِ إِبْبِطِنُ سَبِغٌ أَوْ لَا تُبَاتُ إِبْبِطِنُ بِنْيَادِمَ

Bât ibbatın sebi' uv lâtbât ibbatın binyâdem

بات في بطن سبع ولا تبیت في بطن بني آدم

Aslan karnında gecele fakat insan karnında geceleme.

Aslana bile güvenileceğini fakat insanoğluna güven olmayacağını ifade eder.

- بَاتِ چَلِبِ إِبْبِغِ سَبِغِ

Bât çelib ısbah sebi'

بات کلبا أصبح سبعا

Köpek olarak geceledi (yattı) aslan olarak sabahladı (uyandı).

Bir anda makam ve mevkii yükselen ve serveti çoğalan kişi için kullanılır.

- بَاتِ رَعْلَانُ أَوْ لَا تُبَاتُ نَدْمَانُ

Bât za'lân uv lâtbât nedmân

بَاتَ غَضَبَانَا وَلَا تَبِيتَ نَدْمَانَا

Kızgın olarak yat fakat pişman olarak yatma.

Sinirli yatman, öfkene yenilip bir hata etmen ve sonuçta ondan pişman olmandan daha hayırlıdır.

-بَدْرِیِّ اِنْتَعَلِمِ الْخَارُوفِ عَالِرَعِي

Bedriyyi it'allim el-ğârûf 'ar-ri'iyyi

بدرية تعلم الخاروف على الرعاية

Bedriyye koç yavrusuna otlanmayı öğretiyor.

İşi ehline öğretme, tereciye tere satma durumlarında kullanılan bir sözdür.

-بَرِّ سَلَاطِينَ أَوْ بَالْبَيْتِ شَيَاطِينَ

Barra selâî'n uv be'l-bét şeyâî'n

في البرة سلاطين و في البيت شياطين

Dışarıda sultanlar, içeride şeytanlar gibi.

Dışarıya karşı çok iyi olup kendi ailesine ve akrabalarına kötü olan kimse için kullanılır.

-بَرِّ وَرْدٍ أَوْ جَوِّ قَرْدٍ

Barra vardi uv cevva qirdi

في البرة وردة وفي الجوة قردة

Dışarıda gül içeride maymun.

Yukarıdaki sözün benzeridir. Dışa karşı çok iyi, kendi yakınlarına karşı ise kötü olan kimse için kullanılır.

- بَطْنٌ عَلَانٌ مَا بِيهِ غَيْرُ الْجَثْنِ

Baṭın 'illân mâ bîhi ğér eç-çiŝŝân

بطن علان ما فيها إلا الجثان

İllan'ın karnında kireç taşından başka bir şey yok.

Değerli bir şeyi olmayan kimse için kullanılan bir sözdür.

- بِأَفْلُوسِكَ بِنْتُ السُّلْطَانِ عَارُوسِكَ

Biflûsek binte's-sultân 'ârûsek

بفلوسك بنت السلطان عاروسك

Paranla sultanın kızı bile gelinin olur.

Parayla herşeyin elde edilebileceğini ifade eder.

- بِنْتُ الدَّارِ عَوْرَهُ

Binte'd-dâr 'ora

بنت الدار عوراء

Evin kızı kördür.

İnsanın yakınında olan veya akrabası olan kızı beğenmemesini ifade eder.

- بِنْتُ الْحَيِّ إِخْوِي

Binte'l-ḥayyi iḥveyyi

بنت الحية حِيَّة

Yılanın yavrusu yılanıcıktır.

Fasih mesellerde zikredilen “العصا من العصية والأفعى بنت حية”¹⁷⁸ meseli bu mesele benzerdir.

بِنْتِ الْفَارِ حَفَّارَ

Binte'l-fâra ḥaffâra

بنت الفارة حفارة

Farenin kızı yer kazıcısıdır.

Büyüklerinin mesleğini sürdüren veya onların izinde giden kişi için kullanılır.

بِنْيَادِمٍ إِيفَكِّرِ وَالرَّبِّ إِيدَبِّرِ

Binyâdem iyfekkîr va'r-rab iydebbîr

بني آدم يفكر والرب يدبر

İnsanoğlu düşünür Allah ise olayları tedbir eder (yönetir).

Kulun dilediğinin ancak Allah'ın istemesiyle gerçekleşeceğinin Allah'ın kulun planlarını bozabileceğini ifade eder.

بِنْيَادِمٍ طَيْرٍ وَإِحْسَدِ الطَّيْرِ

Binyâdem tayr viyḥasda' ṭ-tayr

بني آدم طير ويحسد الطير

Âdemoğlu kuş olup kuşa haset besler.

Bir yerden kısa bir süre içinde uzak bir yere gitme durumlarında kullanılır. Yani insan kuş misali bir yerden başka bir yere uçar fakat yine de keşke kuş gibi olsaydım der.

بِنْيَادِمٍ لِي صَارَ نَارَ مَايُضِرُّ أَلِي نَفْسُو

¹⁷⁸ el-Askerî, Cilt 1, s.39.

Binyâdem lé şâr nâr mâyður elli nefsu

بني آدم إذا صار نارا لا يضر إلا نفسه

Âdemoğlu ateş olsa ancak kendine zarar verir.

“Keskin sirke kabına zarar.” sözü bu atasözünü en güzel şekilde açıklar. İnsanların sert, kaba, öfkeli olması ancak kendilerine zarar verir.

بُوْغُهُمْ أَوْ لَا تَكْفُ عَلَى بُوْبُهُمْ

Bughum uv la tıgaf ‘ala bûbhum

اسرق منهم ولا تقف على أبوابهم

Onlardan çal ama kapılarında durma.

Aşırı cimri kimselere mallarını çalmanın kapılarında durup kendilerinden bir şey rica etmekten daha hafif geleceğini ifade eder.

- بَيْتِ الْعَنْكَبُوتِ يَكْفِي الْإِسْمُوتِ

Beyte'l-‘ankebût yikfiy eliyimût

بيت العنكبوت يكفي من يموت

Örümcek evi ölecek olana kâfidir.

Aza kanaat etmeyi ifade eden bir sözdür.

- بَيضَتِ الْيَوْمِ أَخِيرٌ مِنْ دِجَاجَتِ بَاجِرٍ

Bédta'l-yom e hër min dıçâcit bâçir

بيضة اليوم خير من دجاجة بكرة

Bugünün yumurtası yarının tavuğundan daha iyidir.

Lazım olan bir şeyin o anda değerli olduğunu ifade eder. Aynı şekilde hazır olan birşeyin gaip olan bir şeyden üstün olduğunu açıklar.

- بَيْنُ الْعَرَصِ وَالْحَدَّادِ

Béne'l-'arşa ve'l-ḥaddâd

بين سوق القمح والحداد

Buğday pazarı ile demirci arasında...

Çok dar olan bir yeri ifade eder. Sözdeki buğday pazarı ile demircinin nerede olduğu ve aralarındaki mesafenin ne kadar olduğu meçhul olsa da bu iki yerin birbirine çok yakın olduğu anlaşılıyor.

- بَيْنُ حَقِّكَ عُقْبُ أُتْرُكُو

Beyyin ḥaggak 'ugub utrukuv

بين حَقِّكَ ثَمَّ أُتْرُكُو

Hakkını ortaya çıkar sonra ondan vazgeç.

Şayet inkâr edilmiş bir hakkın varsa onu talep et ve onu ispatlamaya çalış. Önce haklı olduğunu ortaya çıkar sonra o hakkını talep etmekten vazgeç, yoksa haksız olduğunu baştan kabul etmiş ve haksız olduğun için o olayın peşini bırakmış olursun.

2.6.3 Ta Harfiyle Başlayan Meseller

- تَحَكُّكَ بِالْمَجْلِسِ الْيَكْرَهَكَ إِيْبَيْنُ

Tiḥakkek be'l-meclis el-yikrahak iybeyyin

تحكك في المجلس عدوك بيان

Mecliste ortaya laf at düşmanın belli olsun.

Bir toplulukta bir konu açıp, o söze itiraz ve tartışma sonucu kimin dost kimin düşman olduğunun ortaya çıkacağını ifade eder.

- تَعَدُّ بِالْجَدِيِّ قَبْلَ مَا إِيْتَعَشَ بِئِكَ

Tiğad be'c-cediy gabıl mâyti'aşşe bîk

تَعَدُّ بِالْجَدِيِّ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَى بِكَ

Oğlak seni akşam yemeğininde yemedен önce sen onu öğle yemeğinde ye.

Kişinin başkasına karşı iftiras içinde olmasını ve karşıdaki onu hâkimiyeti altına alıp zarar vermeden önce kişinin onu kontrolü altına alması gerektiğini ifade eder. Bu Söz Mecma'u'l-Emsâl'de de “تَعَدُّ بِالْجَدِيِّ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَى بِكَ” şekliyle geçmektedir.¹⁷⁹ Dolayısıyla bu söz Harran Araplarında herhangi bir değişime uğramamıştır.

- تَعَدُّ بِيْ غَيْبِ مَا يَتَعَشَّى بِئِكَ

Tiğad bî gabıl mâyti'aşşe bîk

تَعَدُّ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَى بِكَ

Seni akşam yemeğindeyemedен önce sen onu öğle yemeğinde ye.

“Hırsız seni yakalamadan sen onu yakala.”¹⁸⁰ atasözü de bu meyandadır. Uyanık olmayı ifade eden bir sözdür.

- تَكْبَرُ أَوْ تَنْسِي

Tıkbar uv tinsiy

تكبر و تنسى

Büyür unutursun.

Genelde küçük çocukların başına bir şey geldiğinde ‘büyür unutursun’ deyip çocuğu rahatlatmayı hedefleyen bir sözdür.

¹⁷⁹ el-Meydâni, Cilt 1, s.244.

¹⁸⁰ خذ اللص قبل أن يأخذك

- تَمَسْكُنْ لِمَنْ مَاتِمَكُنْ -

Timesken lummin mât-timekken

تمسكن حتى تتمكن

Yerleşinceye kadar miskinlik göster.

İşin yolana girene kadar zillet ve meskeneti izhar et ondan sonra dilediğini yap. Yönetim senin elinde değilken dik başlılık göstermen akıllıca olmayacaktır. Vaziyetini düzeltip belini doğrultuncaya kadar kendini miskin gibi gösteren, kendini acındıran kişi için kullanılır.

2.6.4 Şa Harfiyle Başlayan Meseller

- ثَلَاثِ مَا عَلَيْهِنَ مِرْجَلٍ: حَيٍّ، مَيٍّ، نَارٍ -

Şelâsi mâ ‘aléhin mirceli: hayyi, mayyi, nâr

ثلاثة ما فيهن بطولة: حية، ماء، نار

Üç şeye karşı yiğitlik yapılmaz: yılan, su, ateş.

Tehlikeli olan bu şeylere karşı kahramanlık gösterilmemesi gerektiğini ifade eder.

2.6.5 Cim Harfiyle Başlayan Meseller

- جَرَبٌ أَوْعَافٌ -

Carba uv ‘avvâfa

جرباء وطلاقة

Hem uyuz hem boşayıcı.

Kendisi daha iyi bir durumda olmadığı halde birşeyi beğenmeyen, kötileyen ve ayıplayan kişi için kullanılır.

- جُرَّ الذِّيبُ يَأْخُذُ إِمِيثَ حَبِيبٍ

Cuħra'z-żîb yâhuż imîth ħabîb

جر الذئب يأخذ مائة حبيب

Tilki yuvası yüz sevgili alır.

Birbirini seven insanların bir arada bulununca küçük bir mekânda bile birbirlerine darlık vermediklerini ifade eder.

وسمّ الخياط مع الأحباب ميدان

أرض الفلات مع الأعداء فنجان

“Genişçe yerler düşmanlarla beraber bir fincan gibidir,

İğne deliği de sevdiklerle beraber bir meydan gibidir.” beyitleri de bu sözü çok veciz bir şekilde izah eder.

- جُوزَاتُ الْعَاجُوزِ، تِسْعِ وَالْبُنْمِي

Cozât el-‘âcûz tis‘i ve’l-buşmiy

جوزات العجوز تسعة وواحدة في فمي

İhtiyar kadının cevizleri gibi: dokuz tane var biri de ağızda.

Yaşlı bir kadın evlenmek istemiş. Oğlu da ona evlenebilmesi için bir şart koşmuş. “Sana on ceviz vereceğim onları ağızda kırabilirsen evlenmene izin veririm” demiş. İhtiyar kadın cevizlere alıp kabuklarını kırmak uğraşmaya başlamış. Oğlu her gelip sorduğunda “Dokuz tane kaldı bir de ağızdaki var” diyormuş. Bu söz yerinde sayma durumu için kullanılan bir meseldir.

- جَنَّ مِنْ غَيْرِ النَّاسِ مَا تَنْدَاسُ

Cenni min ğer en-nâs mâ tindâs

جنة بلا الناس لا تدخل

İnsansız cennete bile ayak basılmaz.

İnsanların birbirlerine muhtaç olduklarını, cennet gibi bir yerde dahi insanların tek başına yaşayamayacaklarını ifade eder.

- جِيلٌ بَعْبَعٌ يَأْكُلُ مَا يَشْبَعُ

Cîl be‘be‘ yâkul mâ yişbe‘

جيل بعبع يأكل ما يشبع

Be‘be‘ nesli yer doymaz.

Yiyip doymak bilmeyen kişi için kullanılan bir sözdür.

2.6.6 Çe Harfiyle Başlayan Meseller

- چَاتِلٌ جُوْعُوْا اِبْرَاهَا

Çâtıl cû‘uv ibrâha

قاتل جوعه براحة

Açlığını rahat ile öldürmüş.

Aç kalma pahasına rahatını bozmayan kişi için kullanılır.

- چَانَتْ اِنْجَرَ وَاَطَّلَتْ بَرَّ

Çânet ibcarra vıṭla‘at barra

كانت في جرة وطلعت إلى برة

Bir kaptaydı ortaya çıktı.

Aniden ortaya çıkan bir şey için kullanılır.

- چِبِيرُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ

Çibîr el-qom ḥâdimhum

سيد القوم خادمهم

Kavmin efendisi hizmetkâridir.

İnsanlara hizmet etmenin üstünlüğünü ifade eden bir sözdür.

- **چَرَمُوا كَرَمَهُمْ بُهْبَالٌ أَوْ زُودَ الْكَرَمِ مَا وَرَثُوا مَا لَ**

Çırmav karamhum buhbâl uv zod el-karam mâ varrasâv mâl

كرموا کرما بجنون ودون الکرمة ما ورثوا مالا

Cömertliklerini delice sergilediler, cömertlikten başka bir mal miras bırakmadılar.

Aşırı cömert kimseler için kullanılır. O kadar ki mallarının hepsini infak etmişler ve varislerine cömertlikten başka servet bırakmamışlar.

2.6.7 Hâ Harfiyle Başlayan Meseller

- **حَامِيهِ حَرَامِيهِ**

Hâmîhi harâmîhi

حامیها حرامیها

Hırsızı koruyucusudur.

Kendisine güvenilir olduğu için koruması amacıyla bir emanet bırakıldığında ona ihanet edip onu çalan kişi için kullanılan bir sözdür.

- **حَبْلُ الْخَائِنِ مَا يَرِدُنْ مِي**

Hâble'l-hâyın mâ yirdin may

حبل الخائن لا یردن ماء

Hain'in ipi su çekmez.

Hain kişinin bir sonuç elde edemeyeceğini ifade eden bir sözdür.

- حَجٌّ أَوْ حَاجٍ

Hicci uv hâci

حجة وحاجة

Hem bahane hem ihtiyaç.

“Hem ziyaret hem ticaret.” sözü anlam olarak bu atasözüyle aynıdır.

- حَجِّي الصَّرَايِ وَالْكَرَايِ مَايَصِيرُ وَاحِدًا

Haçya's-şarayı ve'l-garâyı mâyšir vâhad

حكي القصر والقرية لا يتشابهان

Sarayla köyün bahsettiği konu bir olmaz.

Zenginlerle fakirlerin bahsettikleri şeyin farklı olduğunu ifade eden bir sözdür.

- حَصِيرَتِ الْكَيْظِ وَاسِعٍ

Hasırtel-géyz vâs'i

حصيرة الكَيْظِ واسعة

Yaz sergisi geniştir.

Yazın hava durumu müsait olduğu için insan istediği yere serebilir böyle yeri de geniş olur. Geniş zamanda herkes iyilik yapabileceğini ifade eden bir sözdür.

- حَضْرُ الْحَوْضِ قَبْلَ الْغَنَمِ

Hâddır el-ħođ gabra'l-ğanem

احضر الحوض قبل الغنم

Koyunları almadan havuzu (su içecekleri yeri) hazırla.

Bir şeyi yapmadan önce o şey için gerekli olanları yerine getirmek gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- حَمِيدَ الْوَجْهِ مِذَلِّ

Ḥamîde'l-vacih miżelli

الحميد على الوجه مذلة

Yüze karşı medih zillettir.

İnsanların birbirlerini övmemelerini, böyle olursa ucba düşebileceklerini ifade eden bir sözdür.

- حِلْمٌ أَلَّ عِلْمٌ

Ḥilim elli 'ilim

حلم أم علم

Rüya mı yoksa gerçek mi?

İlginç birşey anlatan kişi için kullanılır. Yani bu anlattıkların gerçek mi yoksa rüya mı gördün?

- حِلْهُ بِيَدِكَ لَا تَحْلِهِ بِأَسْنُونِكَ

Ḥilhi bîdek laḥilhi bisnûnek

حلها بيدك لا تحلها بأسنانك

Elinle çöz, dişinle çözme.

Problem küçükken çöz ki büyüüp dişlerinle çözmek zorunda kalmayasın. Zira düğüm küçükken elle çözülür fakat kördüğüm olduğunda ancak dişle çözülür. Sorunun küçükken çözülmesi gerektiğini ifade eder.

- حِمَارِكَ الْعَرَجُ وَلَا جِمْلٌ وَوَدَّ عَمَّكَ

Ḥimârak el-'arac vela cimel velde'ammek

حمارك الأعرج ولا جمل ابن عمك

Topal eşeğini al, amcaoğlunun devesini alma.

İnsanlara minnet etme etmemek gerektiğini telkin eden bir sözdür.

- حَوَاصِيدُ كُشْنٍ -

Ḥavâşîd kuşni

حواصيد كشنة

Küşne¹⁸¹ biçicileri misali.

Bu meselin hikayesinde bazı kimseler akşama kadar bir yerde çalışmaktadırlar fakat ücret alamıyorlar. Çalışıp ücretini alamamak bir tarafa çalıştıkları şeyden istifade etmeleri de mümkün değil. Zira hayvan yemi toplama işinde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla aç kalmaktadırlar. Bu söz, emeğin karşılığının alınmadığı durumlarda kullanılır.

2.6.8 Ḥa Harfiyle Başlayan Meseller

- خَاطِرٌ مَا يَشْتَهِي خَاطِرٌ -

Ḥâtır mâ yiştehiy ḥâtır

الضيف لا يحب الضيف

Misafir misafiri sevmez.

Zira misafir kendisi ev sahibine yük olduğu düşüncesindedir. Bir misafir daha geldiğinde ev sahibine daha fazla yük yüklendiğinden kendisi daha fazla rahatsız olmaya başlar.

- خَافَ امْنِ الْمَآخِافِ اللهُ -

Ḥâf mine'l-mâyḥâf Allah

خف ممن لا يخاف من الله

¹⁸¹ Bir hayvan yemi.

Allah'tan korkmayandan kork.

Zira Allah'tan korkmayan her türlü kötülüğü yapabilir.

- خَلَصَ النَّيِّ أَوْ دَبَّ النَّيِّ أَوْ بَاتَ بِالْبَرِّيِّ

Halşa'n-niyyi uv dibbe'ş-şiniyyi uv bât be'l-berriyyi

أخلص النية وادخل الزقاق وبات في البرية

Niyeti halis tut, dar sokağa gir ve açık havada uyu.

Niyette samimi olduktan sonra hiçbir şeyden korkulmaması gerektiğini ifade eder.

- خَلُّوْ اِبْعِشُوْ لَمِنْ مَا يَجِيْ الرَّبُّوْرُ اِيْنِشُوْ

Halluv ib'işşuv lummin mâ yiciy ez-zanbûr iynişşuv

أتركه في عشه لما يأتي النحل ينشه

Yuvasında bırak ta ki arı gelip kovsun.

Bir şeyi ortadan kaldırmak için sabredip başka birinin gelip onu ortadan kaldırmasını ifade eder.

- خَلُّوْ سَعِيْدًا خَلُّوْ بَعِيْدًا

Halluv si'îd halluv bi'îd

إذا كان سعيدا دعه بعيدا

Mutlu olsun da bırak uzak kalsın.

Mutlu, mesut olduktan sonra uzaklığın bir sorun teşkil etmediğini ifade eden bir sözdür.

- خَيْرَ الطَّعَامِ الطَّعَامُ الْحَاضِرُ

Hayra' t-ṭa'âm eṭ-ṭa'âm el- ḥâḍır

خير الطعام ما جهز

En hayırlı yemek hazır olandır.

İkram etmek için hazır olan yemekten başka bir yemeğin yapılma ihtiyacının olmadığını ifade eden bir sözdür.

- خَيْرَ النَّاسِ أَلْيَنَفَعِ النَّاسِ

Hayra'n-nâs el-yinfe' en-nâs

خير الناس من ينفع الناس

İnsanların en hayırlısı, insanlara fayda sağlayandır.

Manası açık bir sözdür.

2.6.9 Dal Harfiyle Başlayan Meseller

- دَبِيرِ غَدَاكَ يَجِيكَ عَشَاكَ

Debbir ğadâk yicîk 'aşâk

دبر غدائك يأتيك عشائك

Öğle yemeğini ayarla akşam yemeğin gelir.

Var olana kanaat edip gelecek için tevekkül etmeyi telkin eden bir sözdür.

- دَبْلُوكِ إِحْقَاكَ أَخُوكِ

Deblûk ilħag eħûk

دبلوك إحق أخوك

Debluk kardeşine yetiş.

Davranışta başkasının izinden giden kişi için kullanılan bir sözdür.

- دُحْحَانُ إِبْغَيْرِ إِغْهَوَ أَوْ سُلْطَانُ إِبْغَيْرِ فَرَوَ مَا يَنْفَعُ

Duħħan ibğér iğhava uv sultân ibğér farva mâ yinfa'

لا تنفع دخان بلا قهوة ولا ينفع سلطان بلا فروة

Kahvesiz duman ile kürksüz sultan işe yaramaz.

Kürksüz bir sultanın sultanlığında nasıl heybet eksikse yapılan ziyafette kahve sunmayı ihmal etmek de ikramda noksanlıktır. Araplarda kahve ikramı çok önemlidir. Harran bölgesinde bu konuyla ilgili bir hikâye de anlatılır; Bir gün bir köy reisi bir yemek daveti tertip eder ve diğer köy ağalarını da davet eder. Ziyafetin sahibi hiçbir masraftan kaçınmayıp her şeyi tam teşekküllü ikram eder. Fakat kahve ikram etmeyi unuttur. Davet bitip herkes evine dağılınca haliyle sorulur: Falanın daveti nasıldı? Ne yediniz ne içtiniz? Cevaplar ilginçtir; “Bize bir kahve bile ikram etmedi...”

- دَرَبْتُوْ كُرْ جَانِي إِكْرِيْرُ

Darrabtuv kur câniy ikrér

أرسلته فراسا جائي حصانا

Onu at olarak yolladım, at yavrusu olarak döndü.

Bir kimsenin önceki halinden daha beter olmasını, durum ve vaziyette ilerlemek yerine gerilemesini ifade eder.

- دَرْدَ الْبَنَاتِ لِأَمَمَاتِ

Derde'l-benât le'l-memât

درد البنات إلى الممات

Kızların derdi ölüme kadardır.

Kız çocukları erkek gibi değildir. Kendi başının çaresine bakamaz her zaman. Evlendirilse bile mutlu ve huzurlu olmaması daima bir sorun olur ve kız çocuğu ailesinin desteğine her zaman muhtaç olur.

- دَوْرَ بَيْتِكَ سَبْعَ اَرْكَانَ عُنْبِ اِسْعَلِ الْجَيْرَانُ

Davvir béték seb' erkân 'ugub is'el ec-cîrân

فَتَشْ بَيْتَكَ سَبْعَةَ أَرْكَانٍ ثُمَّ اسْأَلِ الْجِيرَانَ

Evinin yedi köşesini ara sonra komşulara sor.

Bir şey kaybettiğin zaman komşuya sormadan önce evinin her tarafını ara, her köşesini didik didik et. Onlara sormak haklarında su-i zanna sebebiyet vereceğinden onların kalbini kırar ve aradaki ilişkilere zarar verebilir.

- دُوْدِي مِنْ عُوْدِي

Dûdiy min ‘ûdiy

دودي من عودي

Kurdum dalımdandır.

Bu sözü, sorun ve derdi kendi yakınlarından olan, aile ve yakınlarından zarar gören kişi kullanır. Yukarıda geçen “Peynir ancak kendi suyundan kurtlanır” ve “Kendi suyundan kurtlanmayan soyunu kaybetmez” sözleri bu söze yakındır.

2.6.10 Żal Harfiyle Başlayan Meseller

- ذَيْلُ الْجَلْبِ أَرْبَعِينَ سِنٍ حَطُّوْ بِالْقَالِبِ أُخْرَ مَا تَعَدَّانِ

Żéyl eç-çelib arba‘în sini haţto be’l-qâlib uħra ma ti‘addel

ذنب الكلب حطوه في القالب أربعين سنة وما إستقام

Köpeğin kuyruğunu kırk yıl kalıba koymuşlar yine de düzelmemiş.

Türkçedeki “Huylu huyundan vazgeçmez.” , “Hayı çıkar huyu çıkmaz.” , “Can çıkmayınca huy çıkmaz.” vs. gibi atasözlerine benzerdir. Huy ve karakterin değişmediğini ifade eder.

2.6.11 Ra Harfiyle Başlayan Meseller

- رَا حَبِيبِنِ وَأَنْكَطَعَ نَصِيبِنِ

Râh habîbni vingkâta‘ naşîbni

ذهب حبيبنا وانقطع نصيبنا

Sevdiğimiz gitti, nasibimiz de kesildi.

Bir yerde bir sevdiği, tanıdığı olup o kişinin oradan ayrılması sonucu önceden elde ettiği menfaatleri elde edemez hale gelmesidir.

– رَبِّكَ رَبَّ الْعَطَا يُنْطِي الْبَرْدَ عَلَى كَدِّ الْإِغْطَا

Rabbak rabbe'l-'atâ yıntıy el-berd 'ala gedde'l-iqta

ربك رب العطاء يعطي البرد على قدر الغطاء

Rabbin ata sahibi olan Rab'dır, soğuğu örtüye göre verir.

Allah'ın herşeyi ölçü ile verdiğini, kimseye gücünün yetmediği bir sorumluluğu da yüklediğini¹⁸² ifade eden bir sözdür. Allah gökten indirdiği suyu bile ölçü ile indirmiştir.¹⁸³

– رَبِّكَ إِجْرُونَ يَا كَلْبُكَ

Rablek icrevın yâklak

رَبِّ لِنَفْسِكَ جُرُوا يَا كَلْبُكَ

Seni yiyecek bir köpek yavrusu büyüt.

Evlatların anne babalarına karşı kötü davranışlarını ifade eden bir sözdür. Onu besleyip büyüten ebeveynidir o ise onların bu iyiliklerine karşı kötülüğü reva görür. Türkçe'deki “Besle kargayı oysun gözünü” atasözüne benzerdir.

– رَجُلٍ طَالَتْ يَا بَاغَتْ يَا عَارَتْ

Riclin tâlet yâ bâgat yâ 'ârat

رجل طالت إما سرقت وإما عارت

¹⁸² اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَا يُكَلِّفُ

“Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.” (Bakara Sûresi, 286)

¹⁸³ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ

“Gökten suyu ölçülü indirdik.” (Muminun Sûresi 18)

Çok gidip gelen ayak ya çalar, ya da hata işler.

Kişinin bir yere çokça gitmemesi gerektiğini aksi takdirde kötü sonuçların doğabileceğini ifade eder.

- رَدَّتْ أَلْمَيَّ عَلَى مِجْرَاهَا

Raddet el-mayyi ‘ale micrâha

ردت الماء على مجراها

Su önceden aktığı yoluna döndü.

İşlerin, olayların ve durumların eski haline döndüğünü, bozulduktan sonra tekrar düzeldiğini ifade eder.

- رَدَّتْ رِيمَ عَلَى عَادَتِهِ الْقَدِيمِ

Raddet rîml ‘ale ‘âdithi el-qadîmi

ردت ريمة على عاداتها القديمة

Rime (Meryem) eski âdetine döndü.

Bir kimsenin eski davranışlarına dönmesini ifade eder.

- رَعِيدٌ إِبْغَيْرٌ مِطْرٌ

Ri‘îd ibğéyr mıtar

رعيد بلا مطر

Gök gürlüyor fakat yağmur yok.

Lafın “çok” fiilin “yok” olduğu durumlarda kullanılır. Mecma‘u’l-Emsâl’de “برق لو كان معه مطر”¹⁸⁴ şeklinde benzer bir söz mevcuttur.¹⁸⁵ Bu söz de zarafeti olup anlamı olmayan bir şey için kullanılır.

¹⁸⁴ “Şimşek var fakat yağmur yok.”

¹⁸⁵ el-Meydânî, Cilt 1, s.172.

- رَكَبْتُو وَرَاي مَدَّ إِيدُو بِالْخُرْجِ

Rakkabtuv varâyi med îduv be'l-ḥuruc

ركبته ورائي فمد يده في الخرج¹⁸⁶

Onu arkama bindirdim elini heybeyeatti.

Kendisine olan güveni boşa çıkarıp emanete ihanet eden kişi için kullanılır.

رُمَانْتَيْن بِيْدُ مَا يَنْغَضِبُنْ

Rummanteyn bîyd mâ yingaḍban

رمانتان بيد لا تمسكان

İki nar bir elde tutulmaz.

Aynı anda iki nimete kavuşmak isteyen kişi için kullanılan bir sözdür.

2.6.12 Ze Harfiyle Başlayan Meseller

- زَيْتٌ بِالْبَحْرِ مَا يَضِيْعُ

Zit be'l-baḥar mâ yâḍî'

ألق في البحر ما يضيع

Denize at kaybolmaz.

Karşılık beklemeden iyilik yapmaya teşvik eden bir sözdür. Türkçe'de de "İyilik yap denize at, halk bilmezse Hâlık bilir." sözü meşhurdur.

- رُوْحُ اِبْسَاكْتِ اِلْاَيْبِجُوْنَكْ اَوْ لَا تُرُوْحُ اِبْسَاكْتِ اِيْضَحْكُوْنَكْ

Rûḥ ibsâkte'l-iybeççûnek uv lâ't-rûḥ ibsâkte'l-iyḍaḥkûnek

رُحْ مَعْ مَن يَبْكِيْكَ وَلَا تُرُحْ مَعْ مَن يَضْحَكُكَ

¹⁸⁶ خرج: Genelde binek hayvanların sırtına atılan iki gözlü torba, dağarcık, heybe anlamına gelir.

Seni ağlatanla beraber git (yürü), fakat seni güldürenle yürüme.

Bu atasözünü açıklayan en iyi söz “*Dost acı söyler.*” sözüdür.

- زَوْجٌ مِنْ عَوْدٍ أَحْيَرَ مِنْ الْغُودِ

Zevc min ‘ûd eĥér min gu‘ûd

زوج من عود خير من قعود

Çubuktan bir eş oturmaktan iyidir.

Dulluk ve bekârlığın iyi olmadığını ifade eden bir sözdür.

- زَهِيدٌ يَكْفِيهِ أَحْيَرَ مِنْ جَثِيرٍ يُلْهِئِي

Zihîdin yikfiy eĥér min çîşîrın yilhiy

قليل يكفي خير من كثير يلهي

Yeterli olup az olan, çok olup oyalayandan daha iyidir.

Hız. Peygamber daima **اللهم ارزق آل محمد كفاية** “*Allahım! Muhammed (s.a.v)*

alesine yeteri kadar rızık ver” diye dua etmiştir. Fasih mesellerde geçen **الشئ إذا زاد**

عن حده إنقلب إلى ضده “*Bir şey haddini aşarsa (gereğinden çok olursa) zıddına*

döner.” atasözü de ölçüyü gözetten bir sözdür.

2.6.13 Sin Harfiyle Başlayan Meseller

- سِرِّكَ مِنْ دَمِّكَ

Sirrek min demmek

سرك من دمك

Sırrın kanındandır.

Eğer onu ifşa edersen kanın bile akabilir demektir. Sırrın kanın kadar değerlidir manasına da gelir. Sırların gizli kalması gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- سِلَاحُ الضَّعِيفِ الشِّكَايِ

Silâh ed-đaf eş-şikâyi

سلاح الضعيف الشكاية

Zayıfın silahı şikâyettir.

Derdini anlatıp şekvasını bildirmekten başka çaresinin olmadığı kimsenin söylediği bir sözdür.

- سَلَامَتُ الْإِنْسَانِ ابْحَلَاوَةُ الْإِسَانِ

Selâmtel-insan ibhalavte'l-lisân

سلامة الإنسان بحلاوة اللسان

İnsanın selameti dilinin tatlılığındadır.

İnsanın tatlı dili onu hertürlü zorluktan kurtarır selamete kavuşturur. “*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.*” atasözü de tatlı dilin ikna ediciliğini ifade eden bir sözdür.

- سَمْعَانُ حَمِيدُو بِأَذْنُو

Sem‘ân hamîduv bižânuv

سامع حميده بأذنيه

Medhini iki kulağıyla işitmiş.

Kendini beğenmiş, kibirli kimse için kullanılır.

- سِنْتِ أَنْطُرَتْ أُكْبَبْ

Sintin unțurat ukbab

في السنة التي نظرت فيها السماء كُتْبَة

İçli köfte yağdığı sene...

Bilinmeyen bir vakti yahut eski bir zamanı ifade etmek için kullanılır.

2.6.14 Şin Harfiyle Başlayan Meseller

– شَابِتْ إِلْحَانِ أَوْ عَكْلِنِ مَا جَانِ

Şâbet ilhânı uv ‘agıl ni mâ câni

شابت لحانا والعقل ما جانا

Sakallarımız ağardı ama aklımız yerine daha gelmedi.

Yaşlı olup akıllıca hareketler yapmayan kimse için kullanılır.

– شَابِتْ إِلْحَاهُمْ وَالْعَكْلِنِ لِسَعِ مَا جَاهُمْ

Şâbet ilhâhum va'l- ‘agıl lisse‘ mâ câhum

شابت لحاهم والعقل إلى الحين ما جائهم

Sakalları ağardı ama akılları henüz yerine gelmedi.

Yukarıdaki sözün aynısıdır.

– شَاوِرْ چَبِيرَكْ أَوْ زَغِيرَكْ وَارْجِعْ عَلَى عَكْلَكْ

Şâvır çibîrek uv zıqîrek vırcı‘ ‘ale ‘aglak

شاوړ كبريك وصغيرك وارجع على عقلك

Büyüğüne küçüğüne danış sonra kendi aklına dön.

Herhangi bir konuda kişinin kendi kafasına göre karar vermeden önce istişare etmesi gerektiğini ifade eden bir sözdür.

– شَايِبْ أَوْ عَايِبْ

Şâyib uv ‘âyib

شائب وعائب

Hem yaşlı hem kusurlu (kendine yakışmayan davranışlar sergiliyor).

Yaşlı olup kendine yakışmayan davranışlarda bulunan kimse için kullanılır.

- شَيْتَ الْحَكِّ مَا يَنْزَعِلُ مِنْهُ

Şît el- ħag mâ yinze‘il minhi

الحق لا يُزَعَلُ مِنْهُ

Haktan kızılmaz.

Doğruyu yapanın kınanmayacağını ve ona küsülmemesi gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- شَرَارَ إِتْوَرِ حَارَ

Şarâra itvır ħâra

شرارة تُورِي حارة

Bir kıvılcım bir mahalleyi yakar.

Kıvılcımları küçümsememek gerektiğini ve küçük bir şeyin büyük bir felakete sebebiyet verebileceğini ifade eder. Zira *Nice* معضم النار من مستسقر الشرر *“Nice alevlerin sebebi küçük bir kıvılcımdır.”*

- شَرَّكَ عَلَى مَنْ ضَرَّكَ

Şarrak ‘ala men đarrak

شرك على من ضرك

Şerrin sana zarar verenin üzerine olsun.

Kötü bir durumu şikâyet eden kimseye söylenen bir sözdür. Anlattığın şer bize bulaşmasın, sana zarar verene olsun demektir.

- شَرَطَ الْإِمْرَافَكَ إِمْوَافَقَ

Şarṭa'l-imrâfaga imvâfaga

شرط المرافقة موافقة

Beraberliğin (yoldaşlığın) şartı muvafakattır.

İnsanlar yoldaşlık, arkadaşlık edeceği kimseye uyum gösteremezse, bazı şeyleri görmezden gelmezse anlayamaz.

- شِمْعَرَفَ الْبَعِيرِ لِأَجْلِ الشَّعِيرِ ؟

Şim'arfe'l-bi'îr leçle's-şî'îr

ما يعرف البعير أكل الشعير؟

Deve arpa yemeyi ne bilsin.

Türkçedeki "Eşek hoş laftan ne anlar." sözünün aynısıdır.

- شَهْرٍ مَالِي بِي خُبْرٌ مَا عِدَّ إِيَّامُو

Şehrin mâliy bî ḥubuz mâ 'id iyyamuv

شهر ما لي به خبرا لم أعد أيامه

İçinde ekmeğim olmayan ayın günlerini saymam.

Kişinin sonunda bir fayda elde etmeyeceği günleri saymadığını, kazanç elde etmeyeceği bir şeye karşı beklenti içinde olmayacağını ifade eden bir sözdür.

- شَيْءٌ أَحْيَرُ مِنْ شَيْءٍ

Şiy eḥér min şiy

شئ أخير من شئ

Bir şey, başka bir şeyden daha iyidir.

Eşyaların güzellikte derece derece olduklarını ifade eder.

2.6.15 Sad Harfiyle Başlayan Meseller

- صَائِحَ الْمُلُوكِ أَوْ لَا تَمَاسِيهِمْ

Şâbhal-mülûk uv lâtmâsihim

صَائِحَ الْمُلُوكِ وَلَا تَأْتَهُمْ مَسَاءً

İnsanlara sabah git akşam gitme.

İnsanların evine akşam gitmenin uygun olmadığını ifade eden bir sözdür.

- صَاحِبَ الْحَقِّ سُلْطَانَ

Şâhbe'l-ğag sultân

صاحب الحق سلطان

Hak sahibi sultandır.

Davalara bakarken insanların makam mevkilerine değil haklı olup olmadıklarına bakılması gerektiğini ifade eder. Haklı olan halktan sıradan biri dahi olsa sultan gibi değer görmelidir. Haksız olan da sultan dahi olsa gereği yapılmalıdır.

- صَاحِبَ الْحَقِّ عَيْنُ كُؤِي

Şâhbe'l-ğag 'enuv guviyyi

صاحب الحق عينه قوية

Hak sahibinin gözü pektir.

Hak sahibinin olayların üstüne korkmadan gittiğini ifade eder.

- صَاحِبَ الْعَقْلِ إِبْرَاحَ

Şâhbe'l 'agıl ibrâha

صاحب العقل في راحة

Akıl sahibi rahat içindedir.

Deliler gibi kendini yormayanın rahat içinde olduğunu ifade eder.

- صَاحِبُ الْمَالِ تَعْبَانُ

Şâhbe'l mâl te'bân

صاحب المال تعبان

Mal sahibi yorgundur.

Mal sahibi malını korumak ve muhafaza etmek için çok yorulur.

- صَاحِبُ صِنْعٍ خَيْرٌ مِنْ صَاحِبِ قَلْعٍ

Şâhib şın'ı eḥéyr min şâhib qal'a

صاحب صنعة خير من صاحب قلعة

Sanat sahibi olmak kale sahibi olmaktan daha iyidir.

İnsanın uğraşıp geçimini sağlayacağı bir mesleğinin olması, kendisine gelir getirmeyen fakat çok ihtişamlı bir şeye sahip olmasından daha iyidir.

- صَامٌ أَوْ فِطْرٌ عَلَى كَثِيرٍ إِبْصَلٌ

Şâm uv fiṭar 'ala gişir ibşala

صام وأفطر على قشر بصلة

Oruç tutup bir soğan kabuğuyla iftar etti.

Fakir kimsenin oruç tutması ile tutmaması arası pek fark olmadığı ifade eder. İnsan oruç tutunca iftar sofrasını çeşitli yiyeceklerle donatır. Fakat fakirin yiyeceği olmadığı için bir soğan kabuğuyla hem sahurunu hem de iftarını yapar. Bu söz yiyecek bir şeyi olmayan ve aç kalan kişi için kullanılır.

- صَبَاحُ الْخَيْرِ يَا جَارِيَّ گَالٍ إِنْتِ ابْدَارِكُ وَانِي ابْدَارِي

Şabâh el-ḥéyr ya câriy gâl inti ibdârek vâniy ibdariy

صباح الخير يا جاري قال أنت في دارك وأنا في داري

Hayırlı sabahlar komşum. Dedi ki sen evinde ben evimdeyim.

Komşuların selamlaşma dışında tüm ilişkilerini kesmelerini ifade eder.

2.6.16 Dad Harfiyle Başlayan Meseller

- ضِحْجٌ مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ قَلَّتْ أَدَبٌ

Dıhiç min ğeyr sebeb qıllit edeb

ضحك بلا سبب قلة أدب

Sebebsiz gülmek edep noksanlığıdır.

Sebebsiz yere gülmenin insanın değerini düşüreceğini ve edebine zarar vereceğini ifade eder.

- ضِعِيفٌ أَوْ يَأْكُلُ إِمِيتَ إِرْغِيفٍ

Dı'îf uv yâkul imît ırĝîf

ضعيف ويأكل مائة رغيف

Cılız ama yüz ekmeği yiyor.

Zayıf kimsenin aşırı yemesini ifade ettiği gibi görünüşte fakir olup lüks yaşam süren kişi için kullanılır.

- ضِعِيعٌ سُوْكَكٌ أَوْ لَا تُضِعِيعُ إِفْلُوسَكَ

Dayyi' sûgek uv lâ'd-dayyi' iflûsek

ضيع سوقك ولا تضعيف فلوسك

Çarşını kaybet ama paralarını kaybetme.

Fiyatların çok yüksek olduğu yerden çıkıp parayı orada harcamamayı ifade eder. Yani çarşını değiştir, paralarını kaybetme.

2.6.17 Tı Harfiyle Başlayan Meseller

- طَبَخْتُ حَصُوءَ

Tabhıt haşuv

طبخة حصو

Çakıl (yemeği) pişirmek

Çakılı ne kadar pişirirsen pişir boştur, pişmez. Boşa kürek sallama durumunu ifade eder.

- طَاعَتِ اللِّسَانِ نِدَامَ

Ṭa'tel-lisân nidâmi

طاعة اللسان ندامة

Dile itaat pişmanlıktır.

Söz insanın ağzındayken insan ona hükmeder fakat söz ağızdan çıkınca insana hükmetmeye başlar.

- طَعَامُ السِّخِيِّ صِحَّ

Ṭa'âm es-sıhıy sıhha

طعام السخي صحة

Cömertın yemeği sıhhattır.

Fasih mesellerde geçen *طعام البخيل داء و طعام الجواد دواء* "Cimrinin yemeği hastalık, cömertın yemeği ise ilaçtır." sözü de bu manadadır.

- طَالِبُ الْهَيْئِ يُضَيِّعُ حَقُّهُ الْبَيْنِ

Ṭâlbe'l-heyin iydayyi' hağguv e'l-beyyin

طالب الهين يضيع حقه البين

Basiti talep eden belli olan hakkını kaybeder.

Kolayı talep eden kişi haksız olduğu ve haklı olduğundan emin olmadığı için basit olanı istemiş olur.

- طَالِبٌ مَالٍ إِبْغَيْرَ مَالٍ كَيْتَ الشَّيْلِ مِي بَالْغِرْبَالِ

Ṭālib māl ibğeyr māl geyte'ş-şâyil mayyi be'l-ğirbâl

طالب مال بلا مال كحامل الماء في الغربال

Malı olmadan mal elde etmek isteyen elekte su taşıyana benzer.

Elekte su taşımaya çalışan kişi nasıl su taşıyıp biriktiremezse aynı şekilde borç alarak ticaret yapmaya çalışan kişi de daha beter borç batağına düşer ve borçları kapatmaya çalışmaktan mal elde edip biriktiremez.

- طُولُ الْبَالِ إِيْهْدُ اجْبَالِ

Ṭûl el-bâl iyhid'd-ecbâl

طول البال (الصبر) يهد الجبال

Sabır dağları bile yıkar.

Sabırın her sorunu çözeceğini ifade eder.

- طُولُ طُونِ الْهَوَى عَكْلُو عَكْلَ اصْعَوَ

Ṭûluv ṭûl el-hava 'agluv 'aglaş'ava

طوله طول الهواء عقله عقل الصَّعْوِ

Rüzgâr boylu serçe akıllı.

Mardin Ömerli ve çevresinde de bu atasözü “Ṭûluv ṭûlu'd-daḥlu 'aglu 'aglı's -şahl” طوله طول النخلة عقله عقل السخلة “Selvi boylu kuzu akıllı” şeklinde

kullanılmaktadır.¹⁸⁷ Kendisine yakışmayan hafif davranışlarda bulunan kişi için kullanılır.

- طَوِّحَ رِجْلَكَ عَلَى كَدِّ أَفْلُوسِكَ

Ṭavvıḥ riclek ‘ala gedd iflûsek

ألق رجليك على قدر فلوسك

Ayağını paralarına göre at.

Türkçedeki “*Ayağını yorganına göre uzat.*” sözünün benzeridir.

- طَوِّحَ رِجْلَكَ عَلَى كَدِّ حِجْلِكَ

Ṭavvıḥ riclek ‘ala ged ḥiclek

ألق رجليك على قدر ثنية سروالك

Ayağını paçana göre uzat.

Yukarıdaki sözün benzeridir.

- طَيْرٌ مِنْ أَطْوِيرَاتِي يُعَلِّمُنِي عَ الطَّيْرَانَ

Ṭéyr min itvéyrâtiy iy‘allimniy ‘aṭ-ṭéyrân

طير من طيوري يعلمني على الطيران

Yavrularımdan bir kuş bana uçmayı öğretiyor.

Türkçedeki “*Tereciye tere satmak*” sözünde olduğu gibi birisine kendi işini öğretmeyi ifade eder.

2.6.18 ‘Ayn Harfiyle Başlayan Meseller

- عَيْبَ الْكَلَامِ تَطْوِيلُ

‘Éybe’l-keîâm taṭvîlûv

¹⁸⁷ Kahyaoglu Demircan, s.118

عیب الکلام تطویلہ

Sözün ayıbı uzatılmasıdır.

Kelam, anlaşılmayacak kadar kısa tutmak (تقصیر مغل) ile bıkkınlık verecek kadar uzatmak (تطویل مغل) arasındaki ölçüde olmalıdır.

- عیب الولد إمنهالو

‘Éybe’l-valad imnehaluv

عیب الولد من أهله

Çocuğun kusuru ailesinden gelir.

Çocuk genelde ailesinde gördüğünü taklit eder. Ailesi içinde yetiştiği çevre onun ahlakına tesir eder. Bu yüzden çocuğun yaptığı yanlışta ailesinin payı büyüktür.

- عداوت الكراب مثل لسع العقارب

‘Adavte’l-garâyib mişil les‘al-‘acârîb

عداوة الأقرباء مثل لسع العقارب

Akrabaların düşmanlığı akreplerin sokması gibidir.

Akrabalar birbirine çok yakın olduğundan ve birbirlerinin açığını bildiğinden aralarındaki düşmanlık daha şiddetli olur.

- عدو الزمان مألو أمان

‘Aduvve’z-zimân mâluv emân

عدو الزمان ليس له أمان

Zamanın düşmanına güven olmaz.

Eski düşmanın düşmanlık tehlikesinin sürekli olduğunu ifade eder.

- عَدُوٌّ صَاحِي أَخِيرٍ مِنْ صَدِيقٍ إِمْهَبُولٍ

‘Aduvvun şâhiy eḥéyr min şıdıcin imhabûl

عدو عاقل خير من صديق مهبول

Akıllı düşman deli dosttan iyidir.

Akıllı düşmanın yapacakları tahmin edilebilir fakat deli dostun yapacakları hiç belli olmaz. Ayrıca deli dost insana daha yakın olduğundan vereceği zarar da daha fazla olur.

- عُشْبَ الدَّارِ مَرٍّ

‘Uşbe’ d-dâr mur

عشب الدار مرّ

Evde biten ot acıdır.

Bir erkeğin veya kadının hem akraba hem de yanı başında olan birini eş olarak kabul etmemesini ifade eder.

- عُشْبَ الْحَوْشِ مَرٍّ

‘Uşbe’ l-ḥoş mur

عشب الحوش مرّ

Avlunun otu acıdır.

Yukarıdaki sözün aynısıdır.

- عَلَّمْتُوْ عَاشِحَاذَ سِبْغِنِي عَلَيْهِ

‘Allemtuv ‘aşḥâzi sibagniy ‘aléyhi

علمته الشحاذة فسبغني عليها

Ona dilenciliği öğrettim, dilenmekte beni geçti.

Birine bir şey öğrettikten sonra yeni öğrenen kişinin, öğrendiği şahıstan daha öne geçmesi durumunda kullanılan bir sözdür. Türkçedeki “Boynuz kulağı geçer” sözü her ne kadar bu sözle bire bir aynı şeyi ifade etmese de yakın manalıdır.

- عَلَىٰ كَدِّ جِجَاكَ مِدِّ رِجَاكَ

‘Ale ged hiclek mid riclek

على قدر تَنْيَةِ سروالك مَدِّ رِجلك

Paçana göre adımını at.

Türkçedeki “*Ayağını yorganına göre uzat.*” atasözü bu sözü en güzel şekilde açıklar.

- عَلَىٰ كَدِّ خُطُوتِكَ مِدِّ رِجَاكَ

‘Ale ged hutvutek mid riclek

على قدر خطوتك مَدِّ رِجلك

Adımına göre ayağını at.

Yukarıdaki atasözünün aynısıdır.

- عَمِي وَيَقُولُ رَأَيْتَ ابْعَيْنِي

‘Amiy viygûl şifit ib‘éyniy

أعمى ويقول رأيت بعيني

Hem kör hem diyor ki gözümle gördüm.

Yalan bir iddiayı hararetle savunan kişi için kullanılır.

Sözlükte “ شَوْفًا - يَشُوفُ شَافَ ” yüksek bir yere çıkıp bakmak anlamına gelir.¹⁸⁸ Harran lehçesinde ise bu fiil رَأَى fiilinin yerine kullanılır.

- عِنْدَ الشَّدَائِدِ تَتَعَرَّفُ الْإِخْوَانُ

‘İnde’ş-şedâid tin‘arif el-iḥvân

عند الشدائد يُعرَف الإخوان

Sıkıntılı zamanlarda kardeşler belli olur.

“Dost kara günde belli olur.” sözü bu meselin tam karşılığıdır.

- عِنْدَ الْبَطُونِ يُتَضَيِّعُ الْفُطُونُ

‘İndelibtûn itđî‘ el-fuṭûn

عند البطون تضيع الذَّاكِرَة

Mide söz konusu olduğunda hafızalar kaybolur.

Yemek yeneceği zaman herkesin konuştuğunu unutması durumunda kullanılır.

- عِنْدَ الْعَطَى أَحْبَابٌ أَوْ عِنْدَ الطَّلَبِ عُذْوَانٌ

‘İndel-‘aṭa eḥbâb uv ‘inde’ṭ-ṭalab ‘udvân

عند العطاء أحباب و عند الطلب أعداء

Verirken dost, isterken düşman...

Birine borç verirken gayet güzel muamele görüp, o borcu talep ederken çok kötü bir muameleye maruz kalma durumunda söylenen bir sözdür.

¹⁸⁸ el-Cevherî, s. 621

- عِنْدُو إِمِّي إِيْحَسِدُ أَبُو إِثْنَيْنِ

‘İnduv imyi iyhasid ebû işnéyn

عنده مائة ويحسد صاحب اثنين

Kendisinde yüz tane var iki tanenin sahibine haset ediyor.

Varlıklı olduğu halde fakir kimseye haset eden kişi için kullanılan bir sözdür.

- عَيْنُ الْحُبِّ عَمِي

‘Éyn el-ḥub ‘amyi

عين الحب عمياء

Sevgi gözü kördür.

Kişi sevgi beslediği şeydeki eksiklikleri, ön yargı ile baktığı şeydeki güzellikleri göremez. Zira **حسن في كل عين ما تود** “Her gözde sevdiği şey güzeldir.”

- عَيْنٍ دَحَّغَتْ عَالِنَاسٍ إِكْعَدَتْ عَالِنِدٍ

‘Énin deḥḥaget ‘an-nâs ig‘adet ‘an-nidi

عين نظرت إلى الناس أصبحت على ندي

İnsanlara bakan göz sabah çiğ ile uyanır.

Bir yerden bir şey bekleyip o şeyin gerçekleşmediği durumlar için kullanılır.

2.6.19 Ğayn Harfiyle Başlayan Meseller

- غَابَ الْقَطُّ الْعَبَّ يَا فَارَ

Ğâb el-qut il‘ab yâ fâr

غاب القطّ العب يا فأر

Kedi ortalıktan kayboldu oynayın fareler!

Kişinin çekindiği birinin ortalıktan kaybolmasıyla istediği gibi hareket etmeye başlamasıdır. Arapça atasözlerinde bu söze benzer bir söz daha vardır: **غَاب** “Bıyıklı (aslan) kaybolunca kuyruklu (kurt) oynamaya başlar.”

- **غَابَ عَنِ الْعَيْنِ بَيْنَ الْحَاجِبِ وَالْعَيْنِ**

Ĝâb ‘inne’l-‘éyn béyne’l-hâcib va’l-‘éyn

غاب عن العين بين الحاجب والعين

Kaşla göz arasında gözden kayboldu.

Aniden kaybolan şey için kullanılır.

2.6.20 Fe Harfiyle Başlayan Meseller

- **فَرَّاشُ الْبَيْتِ إِحْرَامٌ عَالِجَامِعٍ**

Frâşe’l-béyt iyharam ‘ac-câmi’

فراش البيت يحرم على الجامع

Evin halısı camiye haram olur.

Evin ihtiyacı olan bir şeyin camiye düşmeyeceğini ifade eder.

- **فِقْصٌ بِنُتْمُو إِعْنَبٍ**

Fığaş bişmuv i‘nebbi

عصر بقمه عنبا

Ağzının içine üzüm tanesi sıktı.

Bir kimseyi onu şımartan, yüz veren kişi için kullanılır.

- **فِكْرٌ أَحْيَرُ مِنْ فِكْرٍ**

Fikir ehéyr min fikir

فكر أحسن من فكر

Fikir fikirden üstündür.

Başkalarının fikrini almayı ve danışmayı tavsiye eden bir sözdür.

- فُوكٌ حَكُّو دُغُو

Fog ھاgguv digguv

فوق حقه اضربه

Hakkının üstüne bir de döv...

Hem suçlu hem güçlü olan kişi için kullanılır. Kişinin hem hakkını vermeyip üstüne üstlük bir de haksızlık yapan kimseyi ifade eden bir sözdür.

2.6.21 Kaf Harfiyle Başlayan Meseller

- قُصَّةٌ لَا تَنْتَهِي

Quşşatun lâ tentehî

قصة لا تنتهي

Sonu gelmeyen hikâye...

Bir meseleyi sürekli dönüp dolaşp anlatan kişiye söylenen bir sözdür.

- قُوتٌ لَا تَمُوتُ

Qût lâtmût

قوت يكفيك حتى لا تموت

Ölmeyecek kadar azık...

Gelirinin ne kadar olduğunu sorana az olduğunu ifade etmek için kullanılan bir sözdür.

2.6.22 Ge Harfiyle Başlayan Meseller

- گَالِ اِتْعَرَفْ فِلَانْ؟ گَالِ اِي، گَالِ اِتْعَرَفْ عَشِيرَتُو؟ گَالِ لَا، گَالِ مَا تَعَرَفْ شَيْ

Gâl it‘arîf flân? Gâl î, gâl it‘arîf ‘aşirtuv? Gâl lâ, gâl mâ t‘arîf şiy

قال هل تعرف فلان؟ قال نعم، قال هل تعرف عشيرته؟ قال لا، قال إذن لا تعرف شيئاً

Dedi ki falanı tanıyor musun? Evet dedi. Dedi ki aşiretini tanıyor musun?

Hayır dedi. Dedi ki o halde bir şey bilmiyorsun.

Kişinin nasıl biri olduğu konusunda, hangi aşiretten olduğu hususunun önemini ortaya koyan bir sözdür.

- گَالِ كِصَبْتِ حَرَامِي أَنِي دَشَّرْتُو هُوَ مَا يَدَشِّرْنِي

Gâl kişabit harâmiy âniy deşşertuv huvva ma deşşerniy

قال أمسكت حرامياً أنا تركته هو لم يتركني

Dedi ki bir hırsız yakaladım. Ben onu bıraktım o beni bırakmadı.

Haklı olanın hakkından vazgeçip haksızın hak aramaya başladığı durumu ifade eder.

- گَالِ مَنُو اِمْتَهَبُولُكُمْ؟ گَالُو صَاحِبِيْنَ كَشَّمْ اِهْدُوْمُو

Gâl minuv imhabûlkum? Gâlav şâhini keşşem ihdûmuv

قال من المهبول منكم؟ قالوا عاقلنا مزق هدومهُ

Dedi ki deliniz kimdir? Dediler ki akıllımız elbiselerini parçaladı.

En iyi durumun bile çok kötü olduğunu ifade etmek için kullanılan bir sözdür.

- گَالِ يَا بَا شَرَّفْنِي گَالِ لَمِنَ مَا يَمُوتُ اِلْعَرْفَنِي

Gâl yâbâ şerrifniy gâl lummin mâymût eliy‘arîfniy

قال يا ابي شرفني قال لما يموت من يعرفني

Dedi ki babacığım beni şerefendir. Dedi ki beni tanıyan öldükten sonra...

Yani bu insanlar zelildi onları tanıyanların çoğu öldükten sonra şerefli olarak tanınmaya başladılar. Zelil birinin bir müddet sonra insanlar arasında çok şerefli biri olarak tanınması durumunu anlatan bir sözdür.

- گَبْرُ إِبْغَبْرُ وَلَا بَيْتُ إِبْبَيْتُ

Gabır ibgabır vela béyt ib-béyt

قبر في قبر ولا بيت في بيت

Kabir içinde kabir olsun da ev içinde ev olmasın.

İki ailenin bir arada aynı evde yaşayamayacağını, anlaşmanın çok zor olduğunu ifade eden bir sözdür.

- گَبْلُ ثَلَاثَ مَا يَنْسَعِلُ عَنْ شَيْءٍ لَا إِسْمَ وَلَا جِسْمَ

Gabıl şelâs mâ yinse‘il ‘ın şiy lâ isim vela cisim

قبل ثلاثة أيام لا يُسأل عن إسم ولا جسم

(Misafire) üç günden önce soru sorulmaz. Ne isminden, ne cisminden...

Misafirperveligi gösteren, misafirin günlerce kalmasının külfet getirmeyeceğini ifade eden bir sözdür.

- گَبْلُ مَا تَعْمَلُ الشَّيْءِ فَكِّرْ شُنُو عُكْبُو

Gabıl mâ ti‘mel eş-şiy fekkir şinuv ‘ugbuv

قبل ما تفعل الشيء فكر ماذا بعده

Bir iş yapmadan önce sonunun ne olduğunu düşün.

Bir işi yapmadan önce getirisini ve götürüsünü düşünmek gerekir.

- گَلْبِي عَلَى أَوْلِيدِي أَوْ كَلْبِ أَوْلِيدِي عَالْحَجْرِ

Galbiy ‘alevlédiy uv galbuvlédiy ‘al-ħacar

قلبي على ولدي و قلب ولدي على الحجر

Gönlüm çocuğumda, çocuğumun gönlü ise taşdadır.

İnsanın evladına olan sevgi ve ilgisinin çocuğu tarafından karşılanmadığını ifade eder. İnsanların hatta tüm canlıların fitratları gereği ilgi ve sevgileri çocuklarına yöneliktir. Çocuklarının sevgi ve ilgileri ise genelde ya kendi çocuklarına yahut başkalarına yöneliktir.

- گُولُ الْحَقِّ وَلَوْ عَلَي نَفْسِكَ

Gûl el-hag velav ‘ala nefsek

قل الحق ولو على نفسك

Kendi aleyhinde bile olsa hakkı söyle.

Doğrunun her halükarda söylenmesi gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- گُولُ الْحَقِّ وَلَوْ مُرٌ

Gûl el-hag velav mur

قل الحق ولو كان مرا

Acı da olsa doğruyu söyle.

Yukarıdaki atasözünün benzeridir. “Zarar veren bir hak, fayda veren bir zulümden daha iyidir.”

- گَوْمٌ تَعِينَكَ أَقْعُدُ لِأَهْيَنِكَ

Gûm te‘înek ug‘ud tehînek

قم لأعينك أقعد لأهينك

Kalk sana yardım edeyim otur seni zelil kılayım.

Bu söz, Yüce Allah'ın kula buyurduğu bir sözmüş gibi nakledilir. Kalkmak isteyene, çaba sarfedip emek harcayana Allah yardım edeceğini, yan gelip yatana ise Allah'ın bir yardımı olmayacağını ifade eder.

2.6.23 Kef Harfiyle Başlayan Meseller

- كُثِرَ الْكَلَامُ يَقْلِلُ الْقِيَمَ

Kuûra'l-keâm iyqallil el-qîymi

كثُر الكلام يقلل القيمة

Çok konuşmak insanın değerini düşürür.

Çok konuşmak insanın değerini düşürür. Zira “Söz gümüşse sükût altındır.”

- كِسَرَ الْعَصَى أَوْ طَرَّدَ الرَّاعِي

Kisar el-‘aşa uv țarrad er-râ‘iy

كسر العصا وطرده الراعي

Sopayı kırdı çobanı da kovdu.

İşi bozup sonlandıran kişi için kullanılır.

- كَفَيْتَ أَوْ وَفَيْتَ

Kiféyt uv viféyt

كفيت وأوفيت

Kâfi geldin işi tam yerine getirdin.

Bir işi tam ve eksiksiz yerine getiren kişi için kullanılır.

- كُلُّ إِنْسَانٍ إِنْبَنَسُو سُلْطَانٌ

Kul insan ibnefsuv şultân

كل إنسان في نفسه سلطان

Her insan kendi gözünde sultandır.

Hiçbir insan kendini değersiz olduğunu kabul etmez.

-كُلُّ دَرْدٍ مِنْ الْبَرْدِ-

Kul derid mine'l-berid

كل درد من البرد

Her dert soğuktan gelir.

Genellikle Araplar ve Harran Arapları sıcak bir bölgede yaşadıklarından dolayı soğuğa pek alışkın değillerdir. Soğuktan bir hastalık vs. kaptıklarında bu sözü kullanırlar.

-كُلُّ دَيْحٍ عَلَى مِزْبَلَتِ أَهْلُو صَيَّاحٍ-

Kul dîç 'ala mizbelit eheluv şayyâh

كل ديك على مزبلة أهله صياح

Her horoz kendi çöplüğünde ötücüdür.

Herkesin sesinin yüksek olduğu, istediği gibi davrandığı yer kendi evi, kendi çevresidir.

-كُلُّ شَيْءٍ عَادٍ حَتَّى الْعِبَادِ-

Kul şey 'âdı hitte'l-'ibâdi

كل شيء عادة حتى العبادة

İbadet dâhil herşey alışkanlıktır.

İnsanın davranışları alışkanlığından gelir. İbadet bile insanın alışıp yapageldiği bir şeydir. Kanaatimce âdeti ibadet değil, ibadeti âdet ittihaz edinmek

asıl olmalıdır. İbadetin terkini değil de ibadet etmeyi alışkanlık haline getirene ne mutlu!

- كُلُّ شَيْءٍ إِشْمًا يَكْثُرُ يَرْخَصُ أَلَّ الْعَكْلِ

Kul şey işmâ yıkşar yırhaş elli el-‘agıl

كل شيء كلما يكثر يرخص إلا العقل

Akı hariç herşey arttıkça ucuzlar.

Fiyat arz-talep dengesine göre değişir. Az olan şey ise daima değerlidir. Çok olan şey daima ucuz olur. Fakat akıl çok oldukça değeri artan bir şeydir.

- كُلُّ مَرَّةٍ مَا تَسْلَمُ أَلْجَرَّةِ

Kul marra ma tislem el-carra

كل مرة ما تسلم الجرة

Her seferinde kap kurtulmaz.

Türkçedeki “Çekirge bir zıplar, iki zıplar üçüncüsünde yakayı ele verir.” sözü ile anlam olarak aynıdır. Tehlikeli bir iş bir iki defa atlatılabilir fakat sonrasında korkulan olur.

- كُلُّ مَنْ إِيْغَنِي عَلَى طَنْبُورْتُو

Kul min iyğanniy ‘ala tanbûrtuv

كل أحد يغني على طنْبورته

Herkes kendi tanburesine göre şarkı söylüyor.

Herkesin kendi derdine göre birşeyler anlattığı durumda söylenen bir sözdür. Yani herkes kendi derdiyle meşgul olup ona göre birşeyler söylüyor.

- كُلُّ مَنْ حَكَمَ ظَلَمَ

Kul min hıkam zılam

كل من حكم ظلم

Her başa geçen zulmeder.

Başa geçen kişinin ister istemez birilerine haksızlık yapabilir. Kişilerin gördüğü zulüm karşısında söyledikleri bir sözdür.

- كُلُّ مَنْ يَبْغِي إِبْهَمُّوْ

Kul min yibçiy ibhemmuv

كل من يبكي على همه

Herkes kendi derdine ağlar.

Herkesin kendi derdine ağlayıp onu anlatmaya çalıştığını ifade eder.

- كَلَامٌ مَا يَرْبِي يَتِيْمٌ

Kelâm mâ yirbiy yitîm

الكلام لا يربو يتيما

Söz yetim büyümez.

Yani onun mutlaka bir dillendireni vardır.

2.6.24 Lam Harfiyle Başlayan Meseller

- لَا تَأْمَنُ الْفَيْضُ إِبْشَهْرَ الْغَيْضِ

Lâ tı'men el-féyd ibşahra'l-géyd

لا تأمن الفيض في شهر القَيْظِ

Yaz ayında sel'den emin olma.

Yaz ayında bile sel olması mümkündür yani her an her tehlikeye karşı tetikte olmak gerektiğini ifade eden bir sözdür.

- لَا تَكْبَرِ اللَّهُ أَكْبَرُ

Lât-tıkabbar Alla ekbar

لا تتكبر فالله أكبر

Büyükleme Allah en büyüktür.

Kibirlenen, üstünlük taslayan kişiye söylenen bir sözdür.

- لَا تَحْمَدِ حَدِ كَبَلٍ إِجْرَبُؤْ؛ گَالِ رَافِغْتِنِي؟ گَالِ لَا، گَالِ نَاسِبْتِنِي؟ گَالِ لَا، گَالِ عَامَلْتِنِي؟ گَالِ لَا،

گَالِ عِلْشِ إِتْحَمَدِنِي؟

Lât-ḥamid ḥadi gablın itcerbuv; gâl râfagıtıniy? Gâl lâ, gâl nâsebitniy? Gâl lâ, gâl ‘âmelitniy? Gâl lâ, gâl ‘alêş ithamidniy?

لا تحمد أحدا قبل أن تجربہ؛ قال هل رافقتني؟ قال لا، قال هل ناسبتني؟ قال لا، قال هل

عاملتني؟ قال لا، قال لماذا تحمدي؟

Bir kişiyi tecrübe etmeden onu övme; dedi ki benimle yolculuk yaptın mı? Hayır dedi, dedi ki bana kız alıp verdin mi? Hayır dedi, dedi ki benimle iş yaptın mı? Hayır dedi, dedi ki öyleyse neden beni övüyorsun?

Kişiye iyice tanımadan en azından onunla yolculuk yahut bir muamele yapmadan onun hakkında bir yargı verilmemesi gerektiğini ifade eder.

- لَا تَسَاوِي خَيْرَ لَا يَجِيكَ شَرٌّ

Lât-sâviy ḥeyr lâ yicîk şer

لا تفعل خيرا لا يأتيك شرا

İyilik yapma sana şer gelmesin.

İyiliğe kötülük ile karşılık veren için kullanılan bir sözdür. “جزاء سنمّار”¹⁸⁹

ve “اتق شرّ من أحسنت إليه”¹⁹⁰ sözleri bu sözle manen aynıdır.

- لَا تُصِيرُ دَوْمَ ثَجِيلٍ تَكْسِرُ جَثِيرَ

Lâşîr dom şicîl tiksir çîşîr

لا تكون دائما ثقيلًا فتكسر القلوب كثيرا

Sürekli ciddi (ve sert) olma çok kişi kırarsın.

Sürekli ciddi durmak bazen samimi arkadaşlar arasında yapılan şakalaşmaları kaldıramaz. Bu yüzden kalp kırmaya kadar gidebilir.

- لَا تُصِيرُ يَابِسَ تَنْكَسِرُ لَا تُصِيرُ لَيِّنَ تَنْعَصِرُ

Lâşîr yâbis tinkesir lâşîr leyyin tin‘aşîr

لا تكون يابسا تنكسر ولا تكون لينا تنصع

Kuru olma kırılırsın, yumuşak olma sıkılırsın.

Aşırı ciddiyet ile aşırı gevezeliğin kötü sonuçlara sebebiyet vereceğini ve ifrat ile tefrit arasında kalınması gerektiğini anlatan bir sözdür.

- لَا تَأْكُلُ أَلَّ جُوعَانَ، لَا تَشْرَبُ أَلَّ عَطْشَانَ، أَوْ لَا اتَّامَ أَلَّ سَهْرَانَ

Lâ tâkul elli cû‘ân, lâ tışrab elli ‘atşân, uv lâtnâm elli sehrân

لا تأكل إلا جوعان ولا تشرب إلا عطشان ولا تنام إلا سهران

Ancak aç iken ye, susuz iken iç ve uykusuz iken uyu.

Yeme-içmenin ve uyumanın gereksiz yere olmaması gerektiğini ifade eder. Aşırı yeme-içme günümüz insanı için en büyük sağlık sorunlarına neden olmaktadır.

¹⁸⁹ “Sinimmar’ın aldığı mükâfat”. Rivayete göre bir melik eşsiz bir saray yaptırmak istemiştir ve bu işi Sinimmar adlı bir mimar üstlenmiştir. Sarayın inşasını tamamladıktan sonra melik Sinimmar’a mükâfat vermek yerine bu sarayın benzeri yapılmasını diye onu öldürmüştür. İyiliğe verilen kötü bir karşılık için bu olay darb-ı mesel olmuştur.

¹⁹⁰ “İyilik yaptığın kişinin şerrinden kork.” (Bkz. el-Meydânî, Cilt 1, s.255)

Hız. Peygamber insanın en azından midasını üçe ayırmasını; bir kısmını sıvıya, bir kısmını yiyeceğine ve diğerk kalan kısmını da nefesine bırakmasını tavsiye buyurmuştur.

- لَا تُخَافُ أَلَىٰ أَمْنِ الْمَيْتِ السَّاجِرِ

Lâthâf elli mne'l-mayte's-sâcri

لا تخاف إلا من الماء الراكد

Ancak durgun sudan kork.

Durgun, sessiz, sakin olan kişiden de beklenmedik hareketlerin çıkacağını ifade eder. Türkçede “*Sessiz atın tekmesi pek olur.*” sözü de mevcuttur.

- لَا تُخَافُ أَمْنِ الْمَيْتِ الْهَادِرِ خَافَ أَمْنِ الْمَيْتِ السَّاجِرِ

Lâthâf mne'l-mayte'l-hâdri hâf mne'l-mayte's-sâcri

لا تخف من الماء الهادر ولكن خف من الماء الراكد

Coşkun sudan korkma, durgun sudan kork.

Yukarıdaki sözün aynısıdır.

- لَا تُشِيلُ غَدَاكَ إِلَّا عَشَائِكَ

Lâtsîl ğedâk il-'aşâk

لا تأخر غدائك إلى عشاك

Öğle yemeğini akşam yemeğine bırakma.

Aç kalma korkusu taşıyarak bugünün yemeğini yarına taşımamayı ifade eder.

- لَا تُهَائِلُ كَسَاحَةَ الرَّمَادِ يَعْصِيكَ سَافِيهِ

Lâthâyil el-mişçeni yi'mîk sâfihi

لا تهائل كساحة الرماد يعصيك غبارها

Kül çöpüne karışma tozu seni kör eder.

Şerli kimseye karışılmaması gerektiğini aksi takdirde kendisini de şer dumanına çekeceğini ifade eder. Harran Araplarının dilinde الْمِسْجِن kelimesi külün atıldığı yer anlamına gelir. Bazı lehçelerde bu kelime المسكنة şeklinde kullanılır.

- لَا تَدْخُلُ بَيْتَ الظَّنَّانِ أَوْ لَا تَأْكُلُ حُبْرَ المَنَّانِ

Lâ tidhul béyte'z-zannân uv lâ tâkul hûbze'l-mennân

لا تدخل بيت الظنّان ولا تأكل خبز المنان

Kötü zan besleyenin evine girme, minnet edenin ekmeğini yeme.

Kötü zan sahibinin evine gidersen senin hakkında da su-i zan besler. Minnet edenin ekmeğini yersen o ekmeğin minnetini sana yapar.

- لَا حِسَّ لَا نِسْ

Lâ his lâ nis

لا حِسَّ ولا نيس

Ne bir ses var ne de bir arkadaş

Fasih mesellerde de bu mesel geçmektedir. Mecma'u'l-Emsâl'de “جساً ولا” sözü mevcuttur.

- لَا كِفَّ طَبْشِيُو مَا يَنْدَلُ العَزِيمِ أَصُوبَهَا

Lâ kif tabşiyuv mâ yindel el-'azîmi eşşobha

لا كِف طبقه لا يدري أين المأدبة

Tabağını almış, davetin nerede olduğunu bilmiyor.

Bir şey hakkında bilip bilmeden konuşan kişi için kullanılır.

لَهُوَ شَافِعِي لَاهُو حَنَفِي

Lehuv şâf'iy lehuv hanefiy

هو لا شافعي ولا حنفي

Ne şafidir ne de Hanefi...

Takip ettiği bir yolu olmayan ortada kalmış kişi için kullanılır.

- لَا يَنْشِجِي وَلَا يَنْبِجِي

Lâ yinşeçiy vela yinbeçiy

لا يُشْتَكِي مِنْهُ وَلَا يُبْكِي عَلَيْهِ

Ne şikâyet edilir ne de ona ağlanır.

Şikâyet edilemeyecek dert ve acı için kullanılır.

- لَيْسَ الْإِعْتَالِ مَا يَدْفِي

Libseli'tâli mâydeffiy

ثوب الإعارة لا يدفي

Ödünç elbise ısıtmaz.

İnsana ait olmayan şeyin onun ihtiyacını tam olarak gideremeyeceğini ifade eder.

- لَحْمٌ إِيْحَصِينِي نُسٌّ حَلَالٌ نُسٌّ حَرَامٌ

Lahme'l-işşeyniy nuş halal nuş harâm

لحم أبي الحُصَيْنِ¹⁹¹ نصفه حلال نصفه حرام

Tilki eti gibi yarısı helal yarısı haram

¹⁹¹ الثعلب

Yarı iyi, yarı kötü; yarı sağlam, yarı çürük gibi özelliği bulunan bir şeyi ifade etmek için kullanılır. Mesela birine “nasılsın?” diye sorulduğunda bu şekilde cevap veriyorsa ne tam iyi, ne de tamamiyle kötü demektir. Tilki etinin helal olup olmadığı bahsi de bunu destekler.

-لُونُ بِيهِ خَيْرٌ مَّا رِمَاهَا الطَّيْرُ

Lon bîhi hêyr mâ rımâha eṭ-ṭéyr

لو فيها خيرا لما رماها الطير

İçinde hayır olsaydı kartal onu atmazdı.

Atılmış bir şeyin içinde hayır kalmadığını ifade eder. Şayet kullanılabilir olsaydı sahibi onu atmazdı.

-لُونُ عِنْدَهُ طِبٌّ جَانُ حَطَّتْ عَلَى رَأْسِهِ خِيبٌ

Lon ‘idhi ṭıḅ çân ḥaṭṭat ‘ala râshi ḥıḅ

لو عندها طباً لوضعت على رأسها خرقة

Tıp bilgisi olsaydı başına da bir çaput bağlardı.

Kendisinin sorunu olup çözemediği halde başkasına bir çözüm sunamamayı ifade eder. Türkçedeki “Kelin ilacı olsaydı önce kendi keline sürerdi.” sözü bu manadadır. Harran Araplarının dilinde kullanılan لُونُ kelimesi bir şart edatıdır ve

Fasih dildeki لُو kelimesinin karşılığıdır.

-لُونُ يَسْلَمُ مِنْ عِيدٍ مَّا يَجِي مِنْ بَعِيدٍ

Lon yislem min ‘îd mâ yicî min bi‘îd

لو سلم من عيد ما أتاه من بعيد

‘îd’den (Bayram’dan) kurtulsaydı uzaktan (bir zarar) gelmezdi.

Bir şeye asıl zarar veren kimsenin o şeyin yakını olduğu durumlarda kullanılır.

- لِي إِسْلِمَتْ أَمِنْ الذَّيْبِ لَا تَطْمَعُ إِبْصِيدُوْ

Lé islîmit mne'z-žîb lâ tıţma' ibşéyduv

إذا سلمت من الذئب لا تطمع في صيده

Kurt'tan kurtulursan onu avlamaya kalkışma.

Birşeyin zararından, şerrinden kurtulduktan sonra o şeyin iyi tarafına tamah edip peşine düşmemeyi ifade eder.

- لِي إِطْعَمْتُ إِشْبِعُ أَوْ لِي ضَرَبْتُ أُوجِعُ

Lé it'amit işbi' uv lé đırabit oci'

إذا أطعمت فأشبع وإذا ضربت فأوجع

Yemek yedirdiğinde doyur, vurduğunda acıt.

Kişinin bir işi yaptığında onu güzel bir şekilde yerine getirmesi gerektiğini ifade eder. Mecma'u'l-Emsâl'de de "إذا ضربت فأوجع وإذا زجرت فأسمع"¹⁹² sözü geçmektedir.¹⁹³ Harran Araplarında bu sözün yarısının değişime uğradığını görmekteyiz.

- لِي إِطْلَعْتُ لِحَيْثُ أَوْلَيْدِكَ زَيْنٌ لِحَيْتِكَ

Lé itla'at lihyit uvléydek zeyyin lihîtek

إذا طلعت لحية ولدك فحلق لحيته

Çocuğunun sakalı çıkarsa kendi sakalını traş et.

Çocuğun büyüyüp reislik taslamaya başladığı zaman babanın geri çekilmesini ifade eder.

¹⁹² "Vurduğunda acıt, bağırduğunda duyur."

¹⁹³ el-Meydânî, Cilt 1, s.49.

- لى اِكْتَرِ شُغْلَكَ فَزُقُوْا عَلَ اَيَّامٍ

Lé ikşir şuğlek farquv ‘aliyyâm

إذا كثر عملك فوزعه على الأيام

İşin çok olursa onu günlere bölüştür.

İşin çoğalması durumunda az bir zamana sıkıştırılmaması gerektiğini ifade eder.

- لى رِحْتِ عَلَى مِطْرَحِ عَبَّادِتْ بِگَرِ حِشِّ وَاطْعِمْنِهْ

Lé rihit ‘ala mıtraḥ ‘abbâdit bıgar hiş vit‘ımhi

إذا ذهبت إلى مكان يعبدون البقرة إجمع حشيشها واطعمها

İneğe tapan bir yere gidersen ot toplayıp ineğe ver.

Kişinin gittiği yere ayak uydurması gerektiğini ifade eder.

- لى عَاژَكْ يَوْمَ اِلْحِجُوْا بَحُوْ

Lé ‘âzek yom ilhicuv beḥû

إذا عازك يوم فألحقه بأخيه

Bir güne ihtiyacın olursa onu kardeşine bitiştir.

Yukarıdaki 466 numaralı söz gibidir. İnsanın işini bir güne sıkıştırmaması gerektiğini ifade eder.

- لى عَاشَ اِتْعَبِنِ اَوْ لى مَاتَ اِحْزِنِ

Lé ‘âş it‘ibni uv lé mât ihzinni

إذا عاش تعبنا وإذا مات حزنا

Yaşarsa yoruluruz, ölürse üzülürüz.

Kötü yaşantı sahibi bir çocuk için kullanılır. Yaşarsa bulaştığı belalardan dolayı ailesi yorulur, ölürse de şefkatlerinden dolayı üzülmürler.

- لى عَشِغَتْ إِعْشِغَتْ كُمْزُ أَوْ لى سِرَقَتْ أُسْرُقُ جَمَلٌ

Lé 'işagit i'şig gumar uv lé siraqit usruq cimel

إذا عشقت فأعشق قمرا وإذا سرقت فأسرق جملا

Âşık olacaksan ay'a âşık ol, çalacaksan da bir deve çal.

Hayır ve şerde daima büyük olanı yapmayı ifade eder. Âşık olacaksan ay gibi bir varlığa âşık olacaksın, hırsızlık yapacaksan da küçük bir şeyle kendini kirletmeyeceksin bir deve çalacaksın. Devenin Araplarda değerli bir hayvan olduğu malumdur.

- لى نَسِيَتْوَ الْجَرَ هَاتَوُ الدَّفَاتِرِ تَانِغَرُ

Lé niséytav ec-cira hâtev ed-dıfâtir tâ nigra

إذا نسيتم ما جرا هاتو الدفاتر لنقرأ

Olanları unuttuysanız getirin defterleri okuyalım.

Geçmişte olan olayların unutulup hiçbir şey yokmuş gibi davranılması durumunda söylenen bir sözdür.

2.6.25 Mim Harfiyle Başlayan Meseller

- مَا أَغَلَ امْنُ الْبَيْضِ أَلِ بَيْضِ الْبَيْضِ

Mâ eğala minel-béyḍ elli béyḍ el-béyḍ

ما أعلي من البيض إلا بيض البيض

Yumurtadan daha değerlisi ancak yumurtanın yumurtasıdır.

Kişinin evladından daha değerlisinin ancak torunları olduğunu ifade eder.

- مَالٍ إِتَوَدَعُوْا بِيَعُوْا لِيْ وَدَعُوْا لِأَسَايِلِ

Mâlin itved'uv bî'uv

مال تودعه بعه

Emanete bırakacağıın malı sat.

Emanete bırakılan mal eskime, değer kaybetme, telef olma vs. endişelerini de beraberinde bulunduracağıından onun satılması daha makuldür.

- مَا يَبُوْلُ عَلٰى اِيْدِ الْمَجْرُوْحِ

Mâybûl 'ala îyde'l-mecrûh

ما يبول على يد المجروح

Yaralının eline bevl dahi etmez.

Yaralının eline bevl edip iyileşeceğini bilse iyileşeceği için bunu yapmayan kişiyi yani iyilik adına en değersiz şeyini bile vermeyeni ifade eder.

- مَا يَحْمَلُ هَمَّكَ اِلَّا الْمِنْ دَمِّكَ

Mayhamel hemmek elli el-min demmek

ما يتحمل همك إلا الذي من دمك

Derdine ancak kanından olan katlanır.

Kişinin derdine ancak yakınlarının ve sevenlerinin katlanacağını ifade eder.

- مَا يَشُوْفُ الْعَامُوْدَ الْعَلٰى عَيْنُوْا اِيْدِحْجِ عَلٰى جِشِّ النَّاسِ

Mâyşûf el-'âmûd el-'ala 'éynuv iydahhic 'alâ çişşe'n-nâs

لا يري العامود الذي على عينه و ينظر إلى الجش الذي على عيون الناس

Kendi gözündeki direği görmüyor da insanların gözündeki çöpe bakıyor.

Kendi büyük kusurunu görmeyip insanların küçük kusurlarına takılan kimse için kullanılır.

- مَا يَعْمَرُ بَيْتَ آلٍ إِخْرَبَ سِنْعِ أَبِيوْت

May'ammir béyt elli iyħarrib seb' ibyût

ما يعمر بيتا حتى يهدم سبعة بيوت

Yedi ev yıkmadan bir ev inşa edemez.

Bir şey yapmak için birkaç şeyi bozan kişiyi ifade eder.

- مَا يُفْرِكُ الْقِبْلَةَ مِنَ الشِّمَالِ

Mâ yufrug ec-cibli mine'ş-şimâl

ما يفرق القبلة من الشمال

Kibleyi kuzeyden ayırt edemiyor.

Açık farkı olan iki şeyi birbirinden ayırt edemeyen kişi için kullanılır.

- مَا يَنْطِي إِصْحُونْتُو

Mâ yintiy işhûntuv

لا يعطي وخزه

Sancısını bile vermez.

Aşırı cimri olan birini ifade etmek için bu söz kullanılır.

- مِثْلُ الْوَرَادِ بِالصَّرَادِ

Mişle'l-varrâd be'ş-şırrâd

كالذي يورد في المنخل

Elekte su taşıyan kişi misali...

Bir taraftan biriktirip öbür taraftan daha fazla harcayan kişi için kullanılır.

- مَحَدٌ يَنْدَلُ إِبْدَرِدُ حَدٍ

Maḥḥad yindel ibderid ḥadi

لا أحد يدري بـدرد أحد

Kimse kimsenin derdinden haberdar değil.

Herkesin kendi derdiyle meşgul olduğunu ifade eder.

- مِشْتَهِيٌّ أَوْ مِسْتَحِيٌّ

Miştehiy uv mistehiy

يشتهي و يستحي

Hem istiyor hem utanıyor.

Bir şeyi yapmayı hem isteyip hem de çekinen kişiyi ifade eder. Mecma‘u'l-Emsâl'de zikredilen¹⁹⁴ “ تَشْتَهِيٌّ وَتَشْتَكِيٌّ ”¹⁹⁵ sözü bu söze yakındır fakat delalet açısından farklı bir anlamı ifade eder. Zira bu söz, almayı hoş görüp vermekten çekinen kişi için kullanılır.

- مِلْيَةُ الْبُطُونِ يَغْمِي الْفُطُونَ

Milye'l-butûn yi'miye'l-fuṭûn

مِلْءُ الْبَطُونِ يَغْمِي الْذَاكِرَةَ

Mideleri doldurmak hafızayı köreltir.

Çok yemenin insanın hafızasına zarar verdiğini ifade eden bir sözdür.

- مِئَةِ الْمَيْتِ إِيرِيدُونَ إِفْتَيْتَ

Mine'l-meyyit iyirîdûn ifteyyit

¹⁹⁴ el-Meydânî, Cilt 1, s.252.

¹⁹⁵ “Hem istiyor de hem şikâyet ediyor.”

من الميت يريدون فتيتا

Ölüden tirit yemeği istiyorlar.

Yapamayacak güçte olan birisinden bir işi yapmasını talep etmeyi ifade eder.

- مِنْ شَيْنٍ تَدْبِيرِي حُنْطِي جَلْتِ شَعِيرِي

Min şeyn tedbîriy dayya'it şî'îriy

من سوء تدبيرى ضيعت شعيرى

Tedbirimin kötülüğünden arpamı yitirdim.

Kişinin tedbirsizliğinden dolayı elinde olan imkânları yitirmeyi ifade eder.

- مُوِ إِمْجَوِّزَ مَرَّ وَلَا امْحَلِّبَ إِبْكَرَ

Mû imcavviz mara vela imħallib ibgara

لا مزوج إمراة ولا مستحلب بقرة

Ne bir kadın evlendirmiş, ne de inek sağmış.

Bir iş yapmayı becermeyen acemi kişiyi ifade eder.

- مُوتُ يَا كِدِّيشْ تَا يَجِيكُ الْحَشِيشْ

Mût ya kidîş tâ yicîk el-ħaşîş

مت يا فرس ليأتيك الحشيش

Ölme ey at ot gelsin.

Bir işin çok geç yerine gelmesini, ancak iş işten geçtikten sonra gerçekleşeceğini ifade eder.

2.6.26 Nun Harfiyle Başlayan Meseller

- نَارُ الْقَرِيبِ وَلَا جَنَّةَ الْعَرِيبِ

Nâr el-qarîb velâ cennete'l-ğarîb

نار القريب ولا جنة الغريب

Yakının ateşi olsun yabancının cenneti olmasın.

Ne kadar kötü olursa olsun akrabanın yabancıdan daha iyi olduğunu ifade eder.

- نَاسٌ تَتَعَبُ أَوْ نَاسٌ تَلْعَبُ

Nâs tıt'ab uv nâs tıl'ab

ناس تتعب و ناس تلعب

Kimi yorulur kimi de oynar.

Birinin yorulup karşılığını başkasının almasını ifade eder.

- نَامٌ أَوْ غَامٌ شَافَ حَالُو قَيْمَقَامٌ

Nâm uv gâm şâf hâluv qaymaqâm

نام واستيقظ رأى نفسه قيمقام

Yatıp kalktı kendini kaymakam gördü.

Bir anda değişip kendini büyük biri olarak gören kişi için kullanılır.

- نُصَّ الْكَلَامَ مَالُو جَوَابٌ

Nuşsa'l-kelâm mâluv cevâb

نصف الكالم ليس له جوابا

Sözün yarısının cevabı yoktur.

Her sözün cevabının olmadığını ifade eder.

- نَصِيبُكَ إِصِيبُكَ

Naşîbek iyşîbek

نصيبك يصيبك

Nasibin sana isabet eder.

İnsanın kısmetinden olan şeyi aramasına gerek olmadığını, o nasibinin insana muhakkak geleceğini ifade eder.

- نُوبَةٌ إِتْعَلَّمَ مَا تُضُرُّ

Nobtin it'allim matđur

نُوبَةٌ تَعْلَمُ مَا تَضُرُّ

Ders veren musibet zarar vermez.

İbret almak için başa gelen musibetin zarar vermeyeceğini, kişinin kendine çekidüzen verip bu felaketi telafi edebileceğini ifade eden bir meseldir.

- نَوْمُ الظَّالِمِ عِبَادَةٌ

Nom ez-zâlim'ibâdeh

نوم الظالم عبادة

Zalimin uykusu ibadettir.

Zira zalim uyanikken zulmeder. Yatınca da zulmü kesintiye uğrar.

- نَوَامُ الضَّحَى أَوْ عَبَّاشُ غُبْشٍ وَاحِدٌ

Nevvâm eç-đaha uv ğabbâş ğubşı vâhad

تساوى من نام حتى الضحى ومن إستيقظ غبشة

Güneşin yükselmesine kadar uyuyan ile erkenden kalkan aynıdır.

Bu söz erken kalkan ile geç kalanın eşit olup, geç kalanın bir şey kaybetmediği durumlarda kullanılır.

2.6.27 Vav Harfiyle Başlayan Meseller

- وَرِثَ لَوْلَيْدِكَ أَدَبٌ أَحْيَرَ مِنْ إِيْتَوْرَثُوكَ ذَهَبٌ

Varriş luvléydek edeb eḫéyr min itvarrişluv zeheb

ورث لولدك أدبا خيرا من أن تورث له ذهبا

Oğluna edebi veraset bırakman altın veraset bırakmandan daha iyidir.

Zira altın tükenen, edep ise sonu gelmeyen bir servettir. Araplar yine mesellerinde der ki: “الأدب خير من الذهب” (*Edep altından daha iyidir.*)

- وَرَادٍ بِالْغُرْبَالِ

Varrâdin be'l-ğirbâl

حامل الماء بالغربال

Elekle su taşıyor.

Bir yandan biriktirip öbür yandan fazlasını harcayan kişi için kullanılır.

- وَرَاكَ ظَلَمَ جِدَامَكَ كَمَرٍ

Varâk zâlma ciddâmek gamra

ورائك ضلما أمامك قمر

Arkan karanlık önün aydınlıktır.

Bir kişinin başka bir kişiye destek verip geri dönmemesi gerektiğini ifade eder.

- وَكَيْفَ الْفَأْسُ عَلَى الرَّأْسِ

Vıga' el-fâs 'ar-râs

سقط الفأس على الرأس

Balta başa düştü.

Türkçedeki “İş başa düştü.” sözü bu atasözünü en güzel şekilde açıklar.

- وَكَتَّ الْبَطْنُ إِضْيِيعَ الْفَطْنِ

Vakte'l-batın iydi' el-fa'tın

عند البطن يضييع الفطن

Söz konusu karın olunca akıl kaybolur.

Mide doldurma söz konusu olduğunda insanlar anlattığı şeyi unutup yemeği yemeye başlar.

2.6.28 He Harfiyle Başlayan Meseller

- هِيَ أَوْ كُرْتُهُ بَارِبَعَطَشْ

Hiyyi uv kurruthi berba'ta'aş

هي و حصانها بأربعة عشر

O ile yavrusu on dört eder.

Bu meselin bir hikâyesi mevcuttur. Rivayete göre bir adam atıyla yavrusunu satmak üzere pazara gider. Fiyatını soranlara at yedi, yavrusu da yedi dinardır diye cevap verir. O zaman ikisi on dört eder dediklerinde şiddetle karşı çıkarak “Hayır! At yedi, yavrusu da yedi dinardır” şeklinde cevap verir. Bu söz aynı yola çıkan hususlar için kullanılır.

2.6.29 Ye Harfiyle Başlayan Meseller

- يَا بَدْرُ شَمْسِكَ نَصَّ الْبَلِّ

Yâ bedir şemsek nuşsa'l-leyl

يا بدر شمسك نصف الليل

Ey bedir güneşin gece yarısı mı?

Yersiz, zamansız yapılan iyilik için kullanılır.

- يَا غَالِ طَالِبِ رَخِيصِ

Yâ gâlin tâlib rıhîs

يا غال طلبت رخيصا

Ey değerli kolay şey talep ettin.

Sevilen ve değerli görülen kişinin talep ettiği herşeyin kendisine kolay geleceğini ifade eden kişinin söylediği bir sözdür.

- يَبْجِي إِبْغَيْرِ إِدْمُوعِ

Yibçiy ibğeyr idmû‘

يبكي بلا دموع

Gözyaşı dökmeden ağlıyor.

Yalandan ağlayan ve yalan yere dert yanan kişi için kullanılan bir sözdür.

- يَجَنُّكَ الْبَلَاوِي وَانْتِ ضَاوِي

Yicennek el-belâviy vinti dâviy

تأتيك البلايا و أنت مضطجع

Belalar sen oturuyorken sana gelir.

Bela ve musibetlerin umulmadık anlarda geldiğini ifade eder. Yine kişinin hiçbir şekilde alakası olmadığı halde bir belaya mübtela olması durumunda da kullanılır.

- يَدْعِي عَلْوَيْدُو أَوْ يَكْرَهُ الْإِنِّيْغُونِ آمِينَ

Yid‘iy ‘alevléyduv uv yikrah eliygûl âmîn

يدعي على ولده و يكره من يقول آمين

Oğluna beddua eder fakat âmîn diyeni de sevmez.

Öfke ve sinirinden dolayı çocuğuna beddua okuyup kalbinde aslında söylediğinin olmadığı kişiyi ifade eder.

– يَسْأَلُ عَنِ الْبَيْضِ مِنْ بَاضِهَا

Yis'al 'inne'l-béyda minuv bâdhâ

يسأل عن البيضة من باضها

Yumurtayı kimin yumurtladığını soruyor.

Türkçede “Ahiret sorusu soruyor” tabiri mevcuttur. Bu söz de o anlama yakındır. Bilinemeyecek şeyleri soran kişi için kullanılır.

– يُكْتَلُ الْقَتِيلُ أَوْ يَبْجِي بِجَنَازَتِهِ

Yuktul eç-çitil uv yibçiy bicnâztuv

يقتل المقتول ثم يبكي في جنازته

Maktülü öldürüyor sonra da cenazesinde ağlıyor.

Bir fiili işleyip yapan kendisi değilmiş gibi hareket eden kişi için kullanılır.

– يُكْتَلُ الْقَتِيلُ أَوْ يَمْشِي بِجَنَازَتِهِ

Yuktul eç-çitil uv yimşiy bicnâztuv

يقتل المقتول ثم يمشي في جنازته

Maktülü öldürüyor sonra da cenazesinde yürüyor.

Yukarıdaki sözün ifade ettiği anlamı ifade eder.

– يَمَّ طَخُو يَمَّ إِشْلَعُ مَخُو

Yamma tuhḥuv yamma işle' muḥḥuv

إما طخه وإما إقتلع مخه

Ya hafifçe vur ya da beynini çekip çıkar.

Orta yolu bulamayıp ya ifratta ya da tefritte duran kişi için kullanılır.

- يَوْمَ يَتِيهُونَ عَوْرَ صَاذِ دَلِيلِ الْخَيْرِ

Yom iytihûn ‘avar şâr dilîle’l-héyr

يوم يتيهون العور يكون الدال على الخير

Kayboldukları gün kör hayıra delalet eden kişi olur.

Daha iyisinin bulunmadığı günde kusurlu olan şeyin değerli olduğunu ifade eder.

- يَنْشِدُونَ الزَّبَّانَ عَنِ اغْلُومِ الْبَاشِ

Yinşidûn ez-zebbâl ‘inni’lûm el-bâşi

يسألون الزبال عن علوم الباشا

Tezekçiye paşanın haberlerini soruyorlar.

Bir kişiye ilgi alanı dışında soru sorulması durumunda kullanılan bir sözdür.

SONUÇ

el-Cezîre bölgesinin Diyar-ı Mudar kısmında yer alan Harran şehri, geçmişte Araplara yurtluk yaptığı gibi günümüzde de Arap nüfusun yaşadığı bir yer olma özelliğini taşımaktadır. Buradaki Araplar, siyasi sınırlar sebebiyle Arap dünyasıyla olan bağın kopmasından sonra fasih Arapçayı konuşamayan, Arapçayı yazı, edebiyat ve eğitimde kullanamayan bir topluluk haline gelmiştir. Bununla beraber buradaki Araplar konuşma dillerinde kendi has özellikler gösteren bir lehçeye dönüşmüş olan Arapçayı günümüze kadar muhafaza edebilmiştir.

Harran'da yaşayan Araplarda sözlü aktarım devam etmektedir. Bu insanların dillerinde dolaşan, veciz lafız, isabetli mana ve hikmetli söz olma özelliğini taşıyan birçok mesel mevcuttur. Bu çalışmamızda bu mesellerin ancak onda bir veya ikisini toplayabildik. Bu da ancak sohbet esnasında zikredilen meselleri kaydetmekle mümkün oldu. Bu mesellerin çoğu fasih mesellerle örtüşmekte ve hemen hemen aynı kelimelerle ifade edilmektedir. Bu durum buradaki Arapların geçmişte Fasih Arapça'yı konuşabildiklerini ve anlayabildiklerini ve bu dil ile kültüre yabancı olmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Kapalı toplum olma özelliği taşıdığını ifade edebileceğimiz Harran'da bugün hiçbir lehçede olmadığı kadar güzel Arapça konuşulduğunu ve bu Arapça'nın diğer lehçelere nazaran daha anlaşılabilir ve Fasih dile daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Zira yukarıdaki meseller incelediğinde de bugün Fasih dilde bile çok nadir kullanılan bazı kelimelerin yaygın olarak kullanıldığı müşahade edilecektir.

Harran edebiyatı şiir, hikâye, mesel, ağıt ve şarkılarıyla zengin bir bütündür. Bu araştırmamızda biz yalnızca meselleri inceledik. Diğer edebi yönlerin de araştırılıp ortaya çıkarılmasını ümit ederiz. Bu çalışmayı hazırlarken buradaki gençlerin de kültürlerine yabancı olarak yetiştiklerini gözlemledik. Bu kültürün bir parçasını muhafaza edip yaşatabilmek ve bunu tanıtabilmek te bizim için bir onur vesilesi olur.

Bu coğrafyada yaşayan tüm kültürleri, dilleri, örf ve adetleri bir ayrı-gayrılık olarak değil bir zenginlik olarak görmeliyiz. Bu kültürler hepimizin ortak değeridir. Bunların korunması ve yaşatılması için herkesin çaba sarfetmesi gerekir. Ancak o zaman tarihe gerekli olan saygı gösterilmiş olur.

KAYNAKÇA

- İbn Abdi Rabbih, *Kitâbu'l-İkdi'l-Ferîd*, (5 Cilt), Tahkik: Muhammed Sa'îd el-'Aryan, el-Mektebetu't-ticariyyeti'l-kubra, (1953)
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara, (2003)
- Alan, Sevede ve Güler, İsmail, Kureyş Lehçesinin Klasik Arapçaya Etkisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, (2007)
- el-Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, (2 Cilt), Tahkik: Ahmed Abdusslam, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (1988)
- Aslan, Ahmet, *Bedii Sanatların Şairi el-Hasan b. Esed el-Fârikî Hayatı ve Şairliği*, İstanbul, Cantaş Yayınları, (2012)
- Aslan, Ahmet, İslâmi Fetihten Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-ı Mudar'da (Harran Bölgesinde) Arap Edebiyatı Çevresi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 27, (2012)
- Atiyye, Reşîd, *Mu'cemu 'Atiyye fi'l-'Ammiyyi ve'd-Dahîl*, tashih: Hâlid 'Abdullah el-Kermî, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, (Tsz.)
- Bakkal, Ali, *Harran Okulu*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, (Tsz.)
- el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, Tahkik: 'Abdullah Enis et-Tabba', Beyrut, Muessetu'l-Mu'af, (1987)
- Bulduk, Abdülğani, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, (Yay. Haz. M.Öztürk-İ.Yılmazçelik), Elazığ, (2004)
- el-Cezerî, İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, (4 Cilt), Tahkik: Tahir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tannâhî, b.y., el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (Tsz.)
- el-Cundî, Alemuddîn, *Lehçetu'l-Kurâni'l-Kerîm Beyne'l-Fushâ ve Lehecâti'l-Kabâil*, b.y, Dâru'l-'Ulûm, (1960)
- Çelik, Mehmet ve Yaşar Şükran, Ortaçağ Bilim Dünyasından Bir Portre Sabii Bilgin Sabit b. Kurra (h. 211-285/m. 826-901), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, Elazığ, (2008)

Çıkar, Şirin ve Timurtaş, Abdulhadi, *Mardin-Ömerli'de Kullanılan Arap Lehçesi Üzerine Dilsel Bir Tahlil*, Uluslararası Ömerli Ömeran ve Çevresi Sempozyumu 2011, İstanbul, Kent Işıkları Yayınları, (2012)

Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 2.baskı, Erzurum, Fenomen Yayınları, (2012)

Demirayak, Kenan, ve Çögenli, Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, (1995)

ed-Diyarbakri, Hasan, *Tarihu'l-Hamis fi Ahvali Enfesi Nefayis*, Beyrut, Muessesetu Şa'ban, (Tsz.)

Edîb 'Abdulvâhid, Muhammed, *Mu'cemu'l-Fasîh Minellehecâti'l-'Arabiyye*, Riyad, Mektebetu'l-'Ubeykan, (2000)

Ekinci, Abdullah, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, (Tsz.)

el-Endelesi, *Tefsir el-Bahru'l-Muhît*, (8 Cilt), Tahkik: Abdurrezzak el-Mehdî, Beyrut, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabi, (Tsz.)

Enis, Feriha, *el-Lehecât ve Üslûbu Dirâsetihâ*, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, (1989)

Enis, İbrahim, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*, Kahire, Mektebetu'l-Anclu el-Mısriyye, (1965)

İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (10 Cilt), Tahkik: Abdullah el-Kâdî, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (1987)

el-Ferâhidî, Halil, *Kitâbu'l-'Ayn*, (4 Cilt), Tahkik: 'Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (2003)

el-Hamevî, Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, (5 Cilt), Beyrut, Dâr Sâdır, (1977)

İbn Havkal, *Sûretu'l-Arz*, Mektebetu'l-Hayat, Beyrut, (1996)

İbn Kesîr, *Kıyasu'l-Enbiya*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (1997)

el-Makdisî, *Ahseni't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, Leyden, Brill Matbaası, (1906)

İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, (15 Cilt), Beyrut, Dar Sadır, (Tsz.)

el-Meydânî, *Mecma'ul-Emsâl*, (3 Cilt), 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, (1987)

en-Neccar, Abdulvahhab, *Kıyasu'l-Enbiya*, Beyrut, Dar-ı İhya Et-Turasi'l-Arabiyyi, (Tsz.)

er-Râcihî, Abduh, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-Kırââtü'l-Kur'âniyye*, İskenderiyye, Dâru'l-Ma'rife el-Cem'iyye, (1996)

es-Sabbân, Muhammed, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ'l-Eşmûnî*, (4 Cilt), Dâru İhyâ-i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, (Tsz.)

İbn Selâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, Tahkik: Abdulmecîd Katâmîş, Mekke, (1980)

es-Suyûtî, Celâleddîn, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, 3. Baskı, Kahire, Mektebetu Dâri't-Turâs, (Tsz.)

Kahyaoğlu Yasin, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye fi'l-Hayâti'l-Yevmiyye*, 2. Baskı, İstanbul, Nida Yayınları, (2012)

Kahyaoğlu Yasin, *Risaletun fi Kelâmi'l-Kibâr*, İstanbul, Nida Yayınları, (2014)

Kahyaoğlu, Yasin ve Demircan, Adnan, Mardin'in Ömerli İlçesinde Kullanılan Bazı Atasözleri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı:16, (2006)

Kara, Erol, Lehçe Bilimi ve Dil Haritaları, Ankara, *Türk Dili*, Ekim 2, Sayı: 478, (1991)

Katâmîş, Abdulmecîd, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye*, Dımaşk, Dâru'l-Fikr, (1988)

el-Kaysi, Mecid Muhammed, *Mevsu'atu'l-Luğati'l-'Ammiyyeti'l-Bağdadiyye*, Amman, Daru'l-Edib, (2013)

Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Tekvin, bab 12, (2010), İstanbul, Ohan matbaacılık.

Oppenheim Von, Caskel Werner, ve Braunlich Erich, *el-Bedv*, (4 Cilt), el-Varrâk li'n-Neşr, (Tsz.)

Procházka, Stephan, "Does geographical periphery imply linguistic periphery? The examples of the Arabic dialects of Cilicia and Urfa in Southern Turkey", Bucharest Üniversitesi, Arapça Araştırmalar Merkezi, Romano-Arabıca Konferansı, VI-VII, (2006)

Procházka, Stephan, "Genüsse aus der Steppe: Kulturgeschichtliches und Etymologisches zur Wüstentrüffel nebst einem Text im arabischen Dialekt von Urfa

(*Südozt-Türkei*)” Des Instituts Für Orientalistik Enstitüsü tarafından yayınlanan Viyana Dergisi, Cilt: 100, Viyana, (2010)

Procházka, Stephan, “*Interesting Facts on Ancient Mounds – Three Texts in the Bedouin Arabic Dialect of the Harran-Urfa-Region (Southeastern Turkey)*” Ingham of Arabia, Leiden Brill, (2013)

Procházka, Stephan, “*Lexial Features Of The Arabic Dialect Spoken İn The Harran-Urfa-Region*”, Alf Lahğa wa lahğa, 9. Aida konferansı, Editör: Olivier Durand v.d, Münster, (2014)

Procházka, Stephan, “*The Bedouin Arabic Dialects of Urfa*”, 5. Aida konferansı, Cadiz, (2002)

Riyâd Kerîm, Muhammed, *el-Muktadab fi lehcati'l-'Arab*, b.y, (1996)

Sevâdî, Abd Muhammed, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye fi Bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*, Bağdat, Dâru's-Şuuni's-Sekafiyeti'l-'Âmmeti, (1989)

Sîbeveyh, *el-Kitâb*, Bulak Matbaası, (1898)

eş-Şelbî, Ali, *el-İmâle fi'l-Kırâati ve'l-Lehecâti'l-'Arabiyye*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, (2008)

Şeşen, Ramazan, *Harran Tarihi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (1996)

Taymûr, Ahmed, *Lehecâtu'l-'Arab*, el-Mektebetu's-sakâfiyye, (1973)

Yıldız, Murat, Standart ve Yerel Arapça'nın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, (2010)

Yınanç, Mükrimin Halil, “*Diyarbakir*”, İA, Cilt 3, Eskişehir, (1997)

ez-Zemahşerî, *el-Fâik fi Ğaribi'l-Hadis*, Tahkik: Muhammed 'Ali el-Beccâvî ve Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 2.Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutub, (1971)